

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE

FAKULTA HUMANITNÍCH STUDIÍ

Katedra sociální a kulturní ekologie

Ekoturismus v Balikpapanském zálivu

Diplomová práce

Bc. Martina Šamšulová

Vedoucí práce: Ing. Radek Trnka, PhD.

Praha 2016

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem práci vypracovala samostatně a všechny použité prameny a literaturu jsem řádně citovala. Práce nebyla využita k získání jiného nebo stejného titulu. Současně dávám svolení k tomu, aby tato práce byla zpřístupněna v příslušné knihovně UK a v elektronické databázi vysokoškolských kvalifikačních prací a v souladu s autorským právem používána ke studijním účelům.

V Praze dne 3. května 2016

.....
Martina Šamšulová

Na tomto místě děkuji vedoucímu mé práce Ing. Radku Trnkovi, PhD. za rady a pomoc zejména v přípravné fázi výzkumu a při zajišťování finančních zdrojů a Fakultě humanitních studií UK za poskytnutí významného finančního příspěvku z Fondu mobility, díky kterému mohl být terénní výzkum uskutečněn.

Zvláštní poděkování patří Mgr. Stanislavu Lhotovi, PhD., který mě uvedl do terénu a významně přispěl k výzkumu svými podněty, kritickým přístupem a praktickými i odbornými komentáři.

Velký dík patří i mé rodině a příteli za jejich nekonečnou toleranci, trpělivost a podporu po celou dobu mého studia a obzvláště při přípravě této práce. A také všem, kteří vkládají energii, invenci, čas a naději do litého boje o záchranu tohoto jedinečně bohatého a divokého koutu naší Země.

Abstrakt

Cestovní ruch v tropických oblastech představuje nejrychleji rostoucí odvětví terciárního sektoru. Balikpapanský záliv (Východní Kalimantan, Indonésie) z části pokrývají velmi cenné mangrovové lesy a pozůstatky primárních tropických deštných lesů, které jsou výjimečné svou unikátní biodiverzitou. Aby nedošlo k nadměrné exploataci destinace, podrobná analýza rozvíjejícího se turismu a implementace jeho nejšetrnější formy – ekoturismu je nezbytná. Předkládaný projekt navazuje na jedno z posledních témat longitudinálního výzkumu Mgr. Stanislava Lhoty, PhD., kterého se v začátcích v roce 2005 zúčastnil i vedoucí práce Ing. Radek Trnka, PhD. Předmětem této diplomové práce je zhodnotit a popsat současný stav ekoturismu v Balikpapanském zálivu. To bylo provedeno především na základě detailní analýzy aktivit organizací, které působí na poli přírodního cestovního ruchu a jsou spojované s ekoturismem. Pro sběr dat byla v rámci šestiměsíčního terénního výzkumu použita kombinace několika kvalitativních technik, zejména zúčastněného i nezúčastněného pozorování a polostrukturovaných rozhovorů, okrajově pak analýza souvisejících dokumentů. K hlavním závěrům práce patří zjištění, že koncept ekoturismus je aktéry ve studované formě cestovního ruchu v Balikpapanském zálivu chápán jako „přírodní turismus s edukační složkou“. Ačkoli je potenciál ekoturismu zejména díky přírodním podmínkám oblasti značně vysoký, provozované aktivity přírodního cestovního ruchu v Balikpapanském zálivu v současné době nelze z hlediska této práce klasifikovat jako ekoturismus. Oblast Balikpapanského zálivu prozatím není na ekoturismus legislativně ani personálně připravena. Aby bylo možno docílit ekoturismu, který bude plnit funkci účinného nástroje pro ochranu původního prostředí, je nezbytná změna postoje všech klíčových aktérů ve výzkumné oblasti.

Klíčová slova

Atraktivita cestovního ruchu, Balikpapan, Balikpapanský záliv, ekoturismus, Indonésie, přírodní cestovní ruch, udržitelný rozvoj cestovního ruchu, Východní Kalimantan.

Abstract

Tourism in tropical areas represents the fastest-growing branch of tertiary sector. The Balikpapan Bay (Eastern Kalimantan, Indonesia) is partly covered by mangroves and remains of primeval tropical forest that are extraordinary for their unique biodiversity. To avoid over-exploitation of described destination, detailed analysis of the evolving tourism and implementation of its sustainable form – ecotourism is necessary. The submitted project builds on one of the latest topics of longitudinal research running by Stanislav Lhota, PhD. in this area. Supervisor of this thesis, Radek Trnka, PhD. also joined the research in its beginning in 2005. Description and evaluation of current condition of ecotourism in Balikpapan Bay area is the main goal of the diploma thesis. Therefore, activities of organizations acting on natural tourism field, and which are connected with ecotourism, were analyzed in depth. The semi-annual field research was done in the area of Balikpapan Bay, while a combination of several qualitative techniques, especially participant and non-participant observation and semi-structured interviews as well as document analysis marginally, was used for data collection. The research brought several main findings. Concept ecotourism is perceived as an educative nature-based tourism by inspected stakeholders in Balikpapan Bay. Despite of a high potencial of ecotourism due to local natural conditions mainly, the current activities of Balikpapan Bay nature-based tourism cannot be classified as ecotourism in terms of this thesis. The Balikpapan Bay area is not prepared for ecotourism in legislative nor human resources sphere for the time being. An urgent change in approach of main stakeholders is necessary to achive ecotourism as a successful tool to conserve native environment of Balikpapan Bay.

Key words

Balikpapan, Balikpapan Bay, East Kalimantan, ecotourism, Indonesia, nature-based tourism, point of tourist attractiveness, sustainable tourism development.

Obsah

ÚVOD.....	7
1 TEORETICKÉ UKOTVENÍ.....	10
1.1 OD CESTOVNÍHO RUCHU BEZ LIMITŮ K EKOTURISMU.....	10
1.1.1 Cestovní ruch.....	11
1.1.2 Udržitelný cestovní ruch.....	12
1.1.3 Ekoturismus.....	14
1.1.4 Ekoturismus v literatuře.....	17
1.1.5 Greenwashing.....	18
1.2 OBLAST ZÁJMU – BALIKPAPANSKÝ ZÁLIV.....	19
1.2.1 Indonésie.....	19
1.2.2 Lokalizace Balikpapanského zálivu.....	20
1.2.3 Biodiverzita.....	21
1.2.4 Ekosystémové služby.....	22
1.2.5 Osídlení.....	22
1.2.6 Environmentální hrozby.....	23
1.3 DOSAVADNÍ POZNATKY.....	24
1.3.1 Jihovýchodní Asie.....	24
1.3.2 Balikpapanský záliv.....	25
1.4 PRINCIPY A KRITÉRIA EKOTURISMU.....	26
1.4.1 Principy.....	26
1.4.2 Obecná kritéria.....	28
1.4.3 Příklady specifikovaných kritérií.....	30
2 METODOLOGICKÝ POSTUP.....	33
2.1 VÝZKUMNÝ PROBLÉM, VÝZKUMNÉ OTÁZKY.....	33
2.2 VÝZKUMNÁ OBLAST A OBJEKT VÝZKUMU.....	34
2.3 KRITÉRIA HODNOCENÍ VYBRANÝCH ATRAKTIVIT Z HLEDISKA EKOTURISMU.....	35
2.4 TECHNIKY SBĚRU A ZPRACOVÁNÍ DAT.....	37
2.4.1 Terénní výzkum.....	37
2.4.2 Zaznamenávání získaných dat.....	40
2.4.3 Rámcová analýza dat.....	41
2.5 REFLEXIVITA.....	42
2.6 LIMITY PRÁCE.....	43
3 VÝSLEDKY VÝZKUMU.....	45
3.1 POSUZOVANÉ ATRAKTIVITY.....	45
3.1.1 Mangrove Center.....	46
3.1.2 Ms. Nila.....	51
3.1.3 Margomulyo.....	52
3.1.4 Hutan Lindung Sungai Wain.....	54
3.1.5 Kawasan Wisata Pendidikan Lingkungan Hidup.....	59
3.1.6 Landing.....	62
3.1.7 Parakayu.....	63
3.2 SOUHRNNÉ HODNOCENÍ EKOTURISMU V BALIKPAPANSKÉM ZÁLIVU.....	64
3.2.1 Pojetí ekoturismu z hlediska provozovatelů.....	64
3.2.2 Charakteristika turistických aktivit vybraných organizací.....	65
3.2.3 Posouzení zkoumaných atraktivit optikou ekoturismu.....	67
3.3 PŘEKÁŽKY PROSAZENÍ PLNOHODNOTNÉHO EKOTURISMU.....	72
3.4 NÁMĚTY K ROZVOJI PLNOHODNOTNÉHO EKOTURISMU.....	75
4 SOUHRN HLAVNÍCH ZJIŠTĚNÍ.....	78
5 ZÁVĚR.....	79
6 BIBLIOGRAFIE.....	83
7 PŘÍLOHY.....	94

ÚVOD

Cestovní ruch je esenciální součástí lidského života pro své přímé ekonomické, environmentální, sociální a kulturní dopady. (Bohn Gmelch 2004) Důležitost rozvoje turismu stále stoupá zejména v tropických oblastech a rozvojových zemích, kde je vnímán jako jedna z nejdostupnějších příležitostí k ekonomickému rozvoji. Nejčilejším regionem v tomto směru je východní Asie a Pacifik. Podle prognóz UNWTO přivítá do roku 2020 až čtvrtinu všech účastníků mezinárodního turismu. (Cooper, Hall 2005) Avšak cestovní ruch, především v podobě nekontrolovaného masového turismu fungujícího na principu rychlého zisku, může mít pro destinaci, její ekosystémy, biodiverzitu a komunity v ní žijící nevrátne až destruktivní dopady.

Proto je nutné zvolit opačný přístup, který je naopak budován na principech udržitelnosti a zároveň tak, aby udržitelnost sám generoval. Navíc se při správném řízení může stát nástrojem k ochraně prostředí. Mezinárodní svaz pro ochranu přírody (IUCN), podporovaný Organizací spojených národů (OSN) a dalšími významnými nadnárodními organizacemi, prosazuje pouze cestovní ruch, který respektuje životní prostředí a pohodu (*well-being*) lokálních obyvatel. Ekoturismus jako forma udržitelného cestovního ruchu přispívající k ochraně přírodního i kulturního charakteru destinace má potenciál splnit všechny tyto požadavky. (Ceballos-Lascuráin 1996) Podpora ekoturismu je velmi žádoucí, protože z dlouhodobého hlediska cestovní ruch závisí na kvalitě prostředí. Právě kvalita prostředí nebo jeho jednotlivých prvků, je často primárním turistickým lákadlem. Navíc jsou turisté v dnešní době čím dál tím citlivější ke znečištěnému nebo jinak degradovanému milieu jejich cílové destinace, což má velký vliv na jejich chování a rozhodování.

Ekoturismus se stává velmi aktuálním tématem v rozvojových zemích, které zažívají výraznější nárůst počtu cestovatelů a připravují se na turistický boom. Na této hranici se ocitá také indonéský Kalimantan, kde je turismus díky velmi nerovnoměrné distribuci napříč ostrovy Indonésie teprve na počátku rozvoje (zejména ve srovnání s masově navštěvovanou Jávou a Bali). Vstupní branou do Východního Kalimantanu a tudíž i prvním cílem turistů je město Balikpapan ležící u stejnojmenného zálivu. Ekoturismus v Balikpapanském zálivu je stále ještě v plenkách, jeho potenciál je však výjimečně vysoký. Záliv se totiž pyšní nejen jedinečným přírodním bohatstvím, jako jsou primární mangrovové a deštné lesy a jejich endemická obyvatelá, ale nabízí i setkání s původními rybáři a jejich tradičním způsobem života. (Lhota et. al. 2014) Tyto skutečnosti, stejně jako následující fakta, byly hlavními

důvody, proč se výzkum a předkládaná práce zaměřily právě na tropický Kalimantan a Balikpapanský záliv.

Výzkum v oblasti udržitelného cestovního ruchu je jedním z profilových badatelských směrů Katedry sociální a kulturní ekologie, protože dodržuje princip multidisciplinarity, propojuje sociologii a ekologii, využívá poznatky environmentálních studií a je zacílen na podporu udržitelného rozvoje, přičemž se věnuje významnému fenoménu současné doby – ekoturismu. Přímý vztah této práce k sociální a kulturní ekologii se odráží v posuzování lidského faktoru, který ovlivňuje ekosystémy a podílí se na jejich ohrožování, nebo zachování.

V současné době jsou v Balikpapanu a jeho okolí čím dál více propagovány různorodé ekoturistické cíle. Uvážíme-li nejednotné chápání tohoto novodobého fenoménu, zvláště obecnou veřejností, a minimální množství dostupných informací o ekoturismu na dané lokalitě, prozkoumání jeho skutečné podoby se přímo vybízí. Včasné odhalení skutečnosti, že se aktivity provozovatelů, snad i neúmyslně, pohybují na hraně udržitelnosti nebo dokonce mimo ni, může významně pomoci k nasměrování cestovního ruchu na adekvátní vývojovou linii a včas zabránit eventuální nadměrné až nevratné disturbanci přírodního prostředí původní nešetrnou formou turismu a případným greenwashingem.

Proto byl proveden dlouhodobý systematický terénní výzkum, jehož hlavním cílem bylo odhalit a popsat současný stav ekoturismu v Balikpapanském zálivu, a to prostřednictvím detailní multimetodické analýzy záměrně vybraných atraktivit, tedy organizací operujících v Balikpapanském zálivu a jejich konkrétních aktivit na poli přírodního cestovního ruchu. Analýze předcházelo stanovení kritérií, podle kterých byla posuzována míra korelace objektů výzkumu s principy ekoturismu. Výsledkem této komparace je mimo jiné i zachycení problematických momentů, jež mohou bránit plnohodnotnému rozvoji ekoturismu na zkoumané lokalitě.

Dílčím cílem bylo porozumět tomu, jak si ekoturismus vysvětlují dotčení aktéři působící ve vytyčené oblasti, a také identifikovat provozovatele odpovídající zaměření studie a popsat jejich aktivity a činnosti. Teoretická příprava vytvořila pevný základ pro empirické bádání. Soustředila se na teoretické ukotvení ekoturismu, vyjasnění jeho definice a principů, vysvětlení relevantních pojmů a představení zvolené výzkumné oblasti. Metodologická část objasňuje postup k dosažení vytyčeného cíle, když uvádí použité metody a techniky sběru a zpracování dat a způsoby alespoň částečného zaručení objektivitu a validity výzkumu.

Pro systematicčnost a smysluplnost práce byl vytyčen jasný výzkumný problém a hlavní výzkumné otázky. Výzkumným problémem je tedy analyzovat současný stav ekoturismu v oblasti Balikpapanského zálivu. Ten rozvíjejí následující výzkumné otázky:

1. Jak chápou termín „ekoturismus“ provozovatelé ekoturistických aktivit působící ve vytyčené oblasti?
2. Jak vypadají jejich ekoturistické služby realizované v oblasti?
3. Jsou zkoumané atraktivity v souladu s principy a zásadami ekoturismu?
4. Pokud ne, jaké jsou rozdíly mezi podobou ekoturismu realizovaného ve výzkumné oblasti a ekoturismem vymezeným teoreticky v této práci?

Pro zodpovězení výzkumných otázek a naplnění výzkumného problému byly stanoveny následující kroky:

- sestavit sadu konkrétních kritérií k hodnocení daných aktivit a služeb z hlediska ekoturismu,
- provést terénní výzkum zaměřený na vybrané provozovatele a jejich aktivity ve vytyčené oblasti,
- detailně analyzovat a řádně interpretovat výsledky výzkumu.

Diplomová práce přináší ucelenou kontextuální studii současného stavu ekoturismu v Balikpapanském zálivu postavenou na detailním popisu aktivit a charakteru aktérů působících v segmentu přírodního turismu v zálivu a jeho těsném okolí. Tento aktuální a rychle se rozvíjející fenomén je v podmínkách Balikpapanského zálivu stále ještě velmi málo probádán. Výsledky výzkumu se tak stanou nezbytnou platformou pro navazující vědecké práce i projekty, které se snaží o praktickou implementaci ekoturismu a jeho principů na zkoumané nebo jí podobné lokalitě.

1 TEORETICKÉ UKOTVENÍ

Pro tuto diplomovou práci je důležité definovat základní pojmy, na kterých stojí a které bývají často i nesprávně zaměňovány. Věnuje se tomu první část této kapitoly, která se pohybuje zejména na poli teorie cestovního ruchu a environmentálních studií. Ve třetí části je doplněna stručným přehledem tématicky souvisejících prací s hlavním zaměřením na dosavadní poznatky o ekoturismu v Balikpapanském zálivu.

Druhá část přibližuje výzkumnou oblast zejména z hlediska fyzické geografie, ale dotýká se i dalších hledisek, které mají vliv na předmět a cíl zkoumání.

Ve čtvrtém oddílu představuji principy ekoturismu a kritéria vymezující aktivity v rámci této formy environmentálně šetrného cestovního ruchu.

1.1 Od cestovního ruchu bez limitů k ekoturismu

Cestovní ruch lze definovat z různých úhlů pohledu, z hledisek téměř všech vědních disciplín a oborů, jichž se dotýká či kterými je přímo i nepřímo ovlivňován. Ve srovnání s ostatními vědními disciplínami je studium cestovního ruchu oborem celkem novým. Základy systematického zkoumání cestovního ruchu v Evropě položili švýcarští vědci v první polovině 20. století. (Gúčik 2010: 8) Právě období před první světovou válkou je považováno za zlatou éru mezinárodního cestovního ruchu.

V začátcích bylo k vědeckému zkoumání turismu přistupováno z finančního a statistického hlediska a bylo silně ovlivněno právě středoevropským myšlením. Jednu z prvních definic cestovního ruchu vytvořil v roce 1895 švýcarský ekonom Guyer-Freuler, který ve své studii „Beiträge zu einer Statistik des Fremdenverkehrs“ (Příspěvek do statistiky cestovního ruchu) popisuje cestovní ruch jako moderní fenomén, který závisí na vzrůstající lidské potřebě odpočinku a určité změny, přání poznávat krásy přírody a umění a víře, že příroda dává lidem radost. Tento fenomén také pomáhá národům a komunitám přispívat sobě navzájem, a to díky rozvoji průmyslu, dopravy a komerční a komunikační sféry. (Dann, Parrinello 2009) O dvacet let později si rakouský ekonom Stradner (1905) ve vztahu ke své vlasti uvědomuje, že hory, které byly dříve překážkou obchodu a cestování, se teď stávají součástí národního bohatství, což vysvětluje ve vůbec první akademické monografii o cestovním ruchu „Der Fremdenverkehr: Eine volkswirtschaftliche Studie“ (Turismus: Ekonomická studie), kde turistu popisuje jako spotřebitele utrácajícího finanční prostředky v jiné destinaci, než kde

byly získány. Ačkoli se stal cestovní ruch signifikantním faktorem zejména ve finanční sféře, byl již rozpoznán i jeho příznivý efekt na (ekonomickou) hodnotu přírody a tím přiznána jeho pozitivní role v její ochraně. (Dann, Parrinello 2009)

Po druhé světové válce ve studiu cestovního ruchu dominuje anglosaský přístup, a to díky badatelům pracujícím zejména ve státech severní Ameriky, ve Velké Británii, Austrálii či na Novém Zélandu. Ve 21. století se podle mnoha asijských vědců přesouvá tzv. třetí vlna bádání na poli cestovního ruchu z Evropy a Severní Ameriky právě do Asie. (Arlt 2014: 3)

V průběhu sta let bylo vytvořeno nepřeberné množství definic cestovního ruchu ovlivněných snad všemi vědními obory. Snad na to reagují Rojek a Urry tvrzením, že *„turismus zahrnuje tolik různých představ, že jen stěží může být použit jako odborný termín sociálních věd“*. (Rojek, Urry 1997: 1)

Hall (2005) pak nabízí alternativu; je přesvědčen o tom, že na místo výrazu cestovní ruch (*tourism*) by měl být užíván výstižnější termín „mobilita“. I přes tyto návrhy se v celosvětové odborné terminologii stále užívá původního označení.

1.1.1 Cestovní ruch

Jednoduše definovala turismus Světová organizace cestovního ruchu (World Tourism Organization, dále jen UNWTO) v roce 1991 na Mezinárodní konferenci o statistice cestovního ruchu v Ottavě. **Turismem („tourism“)** rozumí všechny *„aktivity lidí cestujících do a pobývajících v místech mimo jejich obvyklé prostředí s cílem trávení volného času či obchodování nebo jiným účelem na dobu nepřesahující jeden rok.“* (UNWTO 1995: 1)

Morrison, Pearce a Rutledge (1998) zase zdůrazňují roli subjektů zajišťujících veškeré služby potřebné k realizaci aktivit výše zmíněných cestujících. Podle nich je turismus *„suma aktivit státního a soukromého sektoru, které rýsují a naplňují potřeby lidí a spravují dopady jejich volnočasových a obchodních cest. Hlavní aktivity státního a soukromého sektoru zahrnují propagaci, plánování, poskytování služeb a prevenci dopadů.“* (Kleiven 2009: 26)

Analytickým vymezením českého ekvivalentu je všezahrnující definice ve výkladovém slovníku cestovního ruchu, kde je **cestovní ruch** *„komplexní společenský jev, zahrnující aktivity osob cestujících mimo jejich obvyklé prostředí nebo pobývajících v těchto místech ne déle než jeden rok a za účelem zábavy, rekreace, vzdělávání, pracovní či jiným účelem, i aktivity subjektů poskytujících služby a produkty těmto cestujícím osobám, tedy i provozování zařízení se službami pro tyto cestující osoby včetně souhrnu aktivit osob, které*

tyto služby nabízejí a zajišťují, aktivit spojených s využíváním, rozvojem a ochranou zdrojů pro cestovní ruch, souhrn politických a veřejně správních aktivit a reakce místní komunity a ekosystémů na uvedené aktivity.“ (Zelenka, Pásková 2012: 83)

Pro úplnost uvádím, co se v odborné terminologii rozumí pod pojmy služba cestovního ruchu a atraktivita cestovního ruchu. **Služby cestovního ruchu** představují „*činnosti nehmotného charakteru, jejichž výsledkem je buď individuální, nebo společensky užitečný efekt.*“ (Orieška 1999: 6) Tyto služby realizované na trhu cestovního ruchu mají v porovnání s ostatními složkami trhu zvláštní znaky, například:

- Jsou to převážně služby osobní, na rozdíl od věcných, které jsou vždy spojeny se spotřebou zboží.
- Poskytnutí služby a její spotřeba jsou vázány na určitý prostor a čas, který zároveň určuje charakter spotřeby služeb.
- Služby cestovního ruchu jsou ve svém provedení mnohotvárné a vzhledem k různorodosti potřeb účastníků cestovního ruchu vystupují jako komplex různých, zpravidla podmíněných služeb.
- V jejich spotřebě existuje i určitá zastupitelnost. (Orieška 1999: 6-7)

Atraktivita cestovního ruchu jsou „*reálným vyjádřením cílů návštěvníků dané destinace.*“ Jsou to například hrady, zámky, národní parky, jeskyně, golfové hřiště, tradiční domorodé vesnice, centra environmentální výchovy, tradiční trhy, hudební festivaly apod. Některé atraktivita jsou bodové, některé územně komplexnější, jiné spočívají v určitém věhlasu spíše než v konkrétních objektech. (Bína 2010: 3)

Jinými slovy lze říci, že jde o objekt cestovního ruchu, který např. Bernecker popisuje jako všechno, co se může stát cílem změny místa pobytu návštěvníka (tedy subjektu cestovního ruchu) – a to příroda, kultura, ale i společnost. (Gúčík 2010)

1.1.2 Udržitelný cestovní ruch

Jak je známo z mnohých případů a lokalit, cestovní ruch – především v podobě nekontrolovaného masového turismu fungujícího na principu rychlého zisku – přispívá k degradaci mnohých území s velkým přírodním a kulturním významem, zapříčiňuje ztrátu biologické a kulturní diverzity a může mít pro destinaci a komunitu v ní žijící nevratné až destruktivní dopady. Pokud se však zvolí opačný přístup, někdy nazývaný alternativním cestovním

ruchem, může být i velmi užitečným a úspěšným nástrojem pro jejich ochranu a přiměřený, nejen ekonomický, rozvoj. V rámci zamezení ničivého vlivu je třeba zvolit environmentálně zodpovědný přístup k cestovnímu ruchu, takzvaný udržitelný cestovní ruch.

Na definici **udržitelného cestovního ruchu** („**sustainable tourism**“), resp. udržitelného rozvoje cestovního ruchu se mnohé zdroje více méně shodují. Akcentují takové pojetí cestovního ruchu a všeho, co s ním souvisí, které sleduje a podporuje hlavní myšlenku udržitelného rozvoje, a to – řečeno velmi zjednodušeně – uspokojení potřeb současné generace při zachování alespoň stejných „podmínek“ i pro generace budoucí. Jako konkrétní příklad uvádím definici UNWTO, podle níž udržitelný rozvoj cestovního ruchu „*uspokojuje potřeby současných návštěvníků a hostitelských regionů a současně chrání a obohacuje možnosti pro budoucnost. Realizovatelný je takový management všech zdrojů, kdy jsou naplněny ekonomické, sociální a estetické potřeby se současným zachováním kulturní integrity, neodmyslitelných ekologických procesů, biologické diversity a systémů podpory života.*“ (Zelenka et. al. 2013: 62) Komplexním přístupem k udržitelnosti cestovního ruchu je využití Agendy 21 s jejím rozpracováním v jednotlivých destinacích. (UNWTO 1997)

Travis a Ceballos-Lascuráin (1996) stručně uvádí, že o udržitelném rozvoji lze hovořit, je-li cestovní ruch rozvíjen a řízen takovým způsobem, aby veškeré turistické aktivity mohly pokračovat po dobu neurčitou.

V příručce vydané Centrem pro ekoturismus a udržitelný rozvoj (The Center for Ecotourism and Sustainable Development, dále jen CESD), Aliancí deštných lesů (Rainforest Alliance) a Mezinárodní ekoturistickou společností (The International Ecotourism Society, dále jen TIES) jsou rozvedeny tři hlavní aspekty tzv. udržitelných aktivit, a to:

- *environmentální*, kdy aktivity minimalizují veškeré újmy na prostředí (zahrnující faunu, flóru, vodní zdroje, půdu, užívání energií, kontaminaci atd.) a ideálně se snaží prostředí pozitivně prospívat (zachovávat ho – *conserve* – a ochraňovat ho – *protect*);
- *sociální a kulturní*, kdy tyto činnosti neublíží sociální struktuře či kultuře dané komunity, ba naopak revitalizují je;
- *ekonomický*, kdy aktivity jen prostě neexistují a pak náhle kvůli špatným obchodním praktikám nemizí, ale přetrvávají a neustále přispívají k ekonomické pohodě (*well-being*) dané komunity – „udržitelný podnik má prospívat jeho majitelům, zaměstnancům i jeho sousedům.“ (Bien 2007: 4)

Výše zmínění se dále soustředí na certifikaci udržitelného podnikání /v cestovním ruchu/, což lze vztáhnout i na cestovní ruchu obecně, neboť je nejen odbornou veřejností mnohdy považován za součást komerční sféry. Aby bylo dosaženo všech výše vyjmenovaných aspektů udržitelnosti (souhrnně nazývaných „*triple bottom line*“), je třeba vést podnik, organizaci i vládu takovým způsobem, aby nedošlo k vyčerpání přírodních, kulturních ani ekonomických zdrojů, na kterých jsou závislé. (Bien 2007)

V září roku 2015 přijala UNWTO Cíle udržitelného rozvoje (Sustainable Development Goals) navržené v Rozvojové agendě Organizace spojených národů po roce 2015 (UN Post-2015 Development Agenda), aby rozšířily expirující Mileniové cíle (Millennium Development Goals). Udržitelný cestovní ruch má potenciál přímo i nepřímo přispět ke všem sedmnácti cílům, výslovně je zahrnut jako target ve třech, a to v inkluzivním a udržitelném ekonomickém růstu (jako nástroj pro vytváření pracovních míst pro podporu lokálních kultur a produktů), v udržitelné spotřebě a výrobě a v udržitelném užívání oceánů a mořských zdrojů (zahrnující pobřežní a mořský turismus). Ačkoli není přímo zmíněn i v cíli ochraňovat, obnovovat a propagovat udržitelné užití terestrických ekosystémů a zastavit půdní degradaci a ztrátu biodiverzity, UNWTO zde dodává, že udržitelný cestovní ruch může hrát hlavní roli nejen v ochraně biodiverzity, ale i v respektování terestrických ekosystémů, a to v rámci úsilí o redukci spotřeby a plýtvání, ochrany nativní fauny a flóry a aktivit rozšiřujících povědomí účastníků o dané problematice.

1.1.3 Ekoturismus

I Mezinárodní svaz pro ochranu přírody (International Union for Conservation of Nature, dále jen IUCN) věří, že by měl být podporován a propagován pouze cestovní ruch, který respektuje životní prostředí a pohodu (*well-being*) lokálních obyvatel. Ekoturismus jako forma udržitelného cestovního ruchu má potenciál splnit všechny tyto požadavky. (Ceballos-Lascuráin 1996)

Ekoturismus má základ v tzv. **přírodním cestovním ruchu („nature tourism“** nebo také **„nature-based tourism“**), který ukazuje, že veškerý takový turismus je přímo závislý na užívání přírodních zdrojů v relativně nerozvinutém stádiu včetně scenérie, topografie, vodních prvků, vegetace a volně žijících živočichů. Avšak zahrnuje například i sportovní lov, rafting na divokých řekách, offroad vyjížďky apod., kdy přístup turistů ani poskytovatelů služeb k přírodním zdrojům rozhodně není rozumný či udržitelný.

Polemiku o integraci turismu a ochrany prostředí jako první nabídl Budowski (1976) ve svém článku „Tourism and Environmental Conservation: Conflict, Coexistence, or Symbiosis?“ (Turismus a ochrana prostředí: konflikt, koexistence, nebo symbióza?). Dal tak impuls k tomu, aby se ze stále široce pojatého přírodního turismu vyvinula užší kategorie, kterou až koncem 80. let 20. století začal Ceballos-Lascurián jako první nazývat „**ecological tourism**“, neboli „ecotourism“¹. Českým ekvivalentem k „ecological tourism“ může být „**cestovní ruch šetrný k životnímu prostředí**“ nebo také „environmentálně zodpovědný cestovní ruch“. Nejčastěji se však užívá jen fonetický přepis originálu „ekoturismus“. Mezinárodní ekoturistickou společností (TIES) je definován jako zodpovědné cestování do přírodních oblastí, které zachovává prostředí a udržuje pohodu místních obyvatel. (Blangy, Wood 1992) Ačkoli tato definice vymezuje jasný pozitivní postoj k ochraně přírodního prostředí a místních etnik, v praxi je termín ekoturismus běžně užíván jako nálepka pro téměř všechny aktivity cestovního ruchu prováděné v přírodě. (McLaren 2003) Proto je potřeba striktně rozlišovat mezi hojným počtem pojmů na první pohled podobných významem. Studie pro IUCN vedle ekoturismu staví turismus v nedotčených oblastech, dovolenou v přírodě, cestovní ruch s nízkým dopadem, zelený, alternativní, měkký cestovní ruch, dále i zážitkový, studijní, vědecký, kulturní, venkovský cestovní ruch a agroturismus. (Ceballos-Lascurián 1996) Každá kategorie je specifická určitými charakteristikami. Rozhodně by mezi sebou neměly být zaměňovány, nebo být zastřešovány nálepkou „eko“.

Ekoturismus („ecological tourism“) je definován v „IUCN’s Ecotourism Programme“ (Ekoturistický program IUCN) jako „*environmentálně zodpovědné cestování a navštěvování relativně nerušených přírodních oblastí, za účelem užít si a ocenit přírodu (a jakékoli doprovodné kulturní prvky z minulosti i přítomnosti), které podporuje ochranu prostředí, má nízký dopad a poskytuje pozitivní socio-ekonomickou účast místních populací.*“ (Ceballos-Lascurián 1996: 23)

Ekoturismem tedy nemohou být chápány žádné jiné aktivity, které nepřispívají k ochraně životního prostředí a jeho složek (přímo i nepřímo), i když životní prostředí a lokální komunity přímo nepoškozují.

Healy (1992) vysvětluje rozdíl mezi přírodním turismem a ekoturismem takto: „*přírodní turismus je nezaměnitelně užíván k pojmenování turismu závislého na relativně nerozvinutých přírodních zdrojích. Ekoturismus popisuje cestovní ruch jen tehdy, je-li zamýšlena nějaká*

¹ Podrobněji o historii zavedení termínu „ekoturismus“ pojednávají např. Wearing a Neil (2009)

přidaná normativní charakterizace – cestovní ruch, který pomáhá společnosti dosáhnout udržitelného rozvoje.“ (in Ceballos-Lascuráin 1996: 25)

Farrel a Runyan (1991) rozlišují mezi přírodním cestovním ruchem a ekoturismem tím, že ekoturismus popisují jako cílevědomě zaměřený výhradně na zlepšení nebo udržování přírodních systémů. Jako příklad poslouží rozdíl mezi tradičními cestovními kancelářemi a těmi založenými na principu ekoturismu. Klasičtí tour operátoři nevykazují žádný závazek vůči ochraně nebo správě přírodního prostředí, pouze nabízejí svým klientům příležitost navštívit exotická místa a jejich obyvatele před tím, než se promění nebo úplně zmizí. Agenti podporující ekoturismus naopak začali navazovat partnerství s ochránci přírody a místními obyvateli, a to se snahou přispět k dlouhodobé ochraně divoké přírody a lokálního rozvoje a s nadějí ve zlepšení vzájemného porozumění mezi rezidenty a návštěvníky. (Wallace 1992)

Rozdíl mezi udržitelným cestovním ruchem a ekoturismem jasně vymezuje i Mohonkská dohoda (Mohonk Agreement, dále jen MA, 2000), která určuje rámce a principy pro certifikační programy v oblasti udržitelného cestovního ruchu a ekoturismu. Udržitelný turismus podle této dohody usiluje o minimalizaci ekologických a socio-kulturních dopadů, přičemž poskytuje ekonomický prospěch lokálním komunitám a hostitelským státům. (MA 2000: 98) Ekoturismus je potom takto definovaný udržitelný cestovní ruch navíc zaměřený na přírodní prostředí, který prospívá navštěvovaným destinacím a komunitám a pečuje o environmentální a kulturní povědomí, porozumění a uznání. (MA 2000: 99)

Ekoturismus má tedy za cíl rozšířit pozitivní dopady a to pomocí zvláštního zaměření na ochranu prostředí, benefitů pro hostující populaci a vzděláváním účastníků a poskytovatelů služeb tohoto typu cestovního ruchu. Dodejme, že ekoturismus je většinou prováděn na větších nedotčených přírodních územích, která bývají environmentálně a často i sociálně senzitivní (zvláště, jsou-li zahrnuty i skupiny původních obyvatel). Proto může být potenciální dopad ekoturismu opravdu velký, čímž nabývá na důležitosti ve všech ohledech. (Bien 2007)

Tvrdit, že ekoturismus je všelék bez jakýchkoli negativních vedlejších účinků je scestné². Avšak naději, že by jím za správného řízení a poučení se z chyb mohl být, vzbuzují ve své studii Das a Chatterjee (2015) na základě analýzy publikací, záznamů z konferencí a odborných článků hodnotících dopady ekoturismu (jak je chápán v této práci), které vyšly v letech 2000 až 2013.

² Různé náhledy na ekoturismus zmiňuje R. K. Blamey (in Weaver 2001: 18–20), uveden v bibliografii.

I přesto se nedá považovat za nezávislý nástroj k ochraně prostředí, ekosystémů. Jedním z jeho cílů je přispívat k ochraně území a podporovat hostitelské komunity, samostatně však tyto otázky řešit nedokáže. Proto je nutné zapracovat ekoturismus jako součást holistického programu ochrany životního prostředí, která také přímo či nepřímo generuje přidanou hodnotu různým zúčastněným subjektům (Tisdell, Swarna Nathan 2007)

Vhodným spíše kooperačním nežli agresivně konkurenčním přístupem k řízení udržitelného cestovního ruchu a potažmo ekoturismu je destinační management (Laws 1995; Buhalis, Spada 2000). Je to komplexní forma řízení a organizace cestovního ruchu v destinaci založená na spolupráci všech poskytovatelů služeb CR, tedy komerčních subjektů, neziskových, nevládních organizací a veřejných institucí. Výsledkem takového procesu jsou udržitelné a konkurence schopné produkty cestovního ruchu, sdílená značka kvality, společný informační a rezervační systém, tvorba cenové politiky, provádění výzkumu a sběru statistických dat z oblasti CR, iniciace partnerství soukromého a veřejného sektoru a podpora vzniku profesních spolků, sdružení a organizací. Ačkoliv je destinační management velmi složitý způsob řízení vyžadující spolupráci nejlépe všech subjektů CR působících v destinaci, pro naši výzkumnou oblast (Balikpanský záliv) by byl destinační management ideální, zejména teď, kdy se zde cestovní ruch rozvíjet začíná. Podařilo by se tak plošně nastavit udržitelné a zodpovědné vedení cestovního ruchu a zamezit tzv. efektu turistické pasti³. V případě ekoturismu ještě více podpoří jeho pozitivní dopady.

1.1.4 Ekoturismus v literatuře

Kromě již zmíněných autorů a organizací se ekoturismem zabývají i mnozí další. Počátky smýšlení o environmentálně šetrném cestování spadají do poloviny 60. let 20. století. Výraz „ekoturismus“ se v literatuře začíná objevovat až o dvacet let později a s ním i poměrně velké množství autorských prací, které nabízejí bohatou sérii definic a přístupů. Mezi nejvýznamnější autory, kteří stály u kolébky odborného výkladu ekoturismu patří Ceballos-Lascuráin (od r. 1987), Dowling a Fennell, kteří publikují od druhé poloviny 90. let, ve světlých barvách vykresluje ekoturismus Honey (1999). Weaver sestavil obsáhlou Encyklopedii ekoturismu (2001). Jsou autoři, kteří posuzují a srovnávají rozmanité definice ekoturismu (např. Orams 1995), i ti, kteří k tomuto fenoménu moderní doby přistupují

³ Tento pojem vychází z anglického termínu „effect of tourism trap“ a popisuje negativní působení neregulovaného cestovního ruchu, který svými podnikatelskými aktivitami znehodnocuje svůj vlastní kapitál, tedy kulturní a přírodní hodnoty destinace, a tím i předpoklady pro svůj ekonomicky, environmentálně i společensky udržitelný rozvoj.

kriticky (Lindberg, McKercher 1997; Butcher 2007; Higham 2007). Kritický postoj zesílil po roce 2002, kdy se ekoturismus přesunul „z niky módního trhu do zelených rozvojových strategií“. Organizace spojených národů (OSN) vyhlásila rok 2002 Mezinárodním rokem ekoturismu, aby vyzdvihla ekoturismus jako exemplární cestu k udržitelnému rozvoji v rurálním rozvojovém světě, což je dnes schvalováno i globální správou na nejvyšší úrovni. (Butcher 2007: vii)

Ekoturismus jako jeden z nástrojů pro zmírnění současných globálních hrozeb, ale i klíč k řešení lokálních problémů je stále aktuálním a hojně diskutovaným tématem, což dokládají stále vycházející tituly (Fletcher 2014; Yen-Ting et. al. 2014; Moscardo, Benckendorff 2015; Telfer, Sharpley 2016). I když jsou ve většině z nich citovány a interpretovány původní myšlenky zmíněných autorů devadesátých let, mají vysokou přidanou hodnotu. Na ekoturismus je nahlíženo z různých úhlů pohledu mnoha rozličnými vědními obory. Jsou rozebírány a studovány jednotlivé aspekty, je analyzován z hlediska biotopů a ekosystémů – ekoturismu v tropických lesech se věnují např. Prideaux a Falco-Mammone (2007), charakteristiky pobřežního a ostrovního ekoturismu popsala Woodová (2002) apod. Velmi často je zjišťováno, zda jsou pozitivní predikce zavedení ekoturismu reálné, nebo jde ve skutečnosti o marný pokus či další riziko (Das, Chatterjee 2015). Nejčtenější jsou velmi rozmanité případové studie z celého světa, které na konkrétních příkladech zkoumají způsob zavedení a řízení ekoturismu, jeho vhodnost, přiměřenost a skutečné socio-kulturní, ekologické a ekonomické vlivy. Obsáhlou sbírku případových studií vydal Buckley 2003, dalšími autory jsou např. Gale a Hill (2012). Dopady ekoturismu, jeho potenciál a možnosti rozebírají např. Wearing a Neil (2009). Zajištění kvality a certifikačním systémům v ekoturismu se věnují Black a Crabtree (2007). Do střetu s morálními hodnotami staví ekoturismu Mostafaneshad et. al. (2014). Význam ekoturismu je také analyzován na základě srovnání s Miléniovými cíly udržitelného rozvoje (Hall 2007, Bricker, Black, Cottrell 2013).

1.1.5 Greenwashing

Hlavní problém pro pravý ekoturismus představuje praktika nazývaná *greenwashing*. Tento termín se vztahuje např. k podniku, který se prezentuje jako „udržitelný“, „ekologický“, „zelený“, „zodpovědný“, „ekoturistický“ apod. a přitom nevyhovuje obecně přijatým standardům, nebo je s nimi dokonce v rozporu. Tímto způsobem je poškozováno jméno pravých ekoturistických aktivit a poskytovatelů služeb, kteří ztrácejí na důvěře, a je oslabováno jejich postavení na trhu i v oblasti ochrany životního prostředí. Této tematice se

podrobně věnuje např. McLaren v knize „Rethinking tourism and ecotravel“ (Přehodnocování turismu a ekocest, 2011), věrohodnost korporativních environmentálních strategií zkoumá Ramus a Montiel (2005), konkrétní případy přinášejí např. Honey (2003), Self et. al. (2010), Smith a Font (2014) a další.

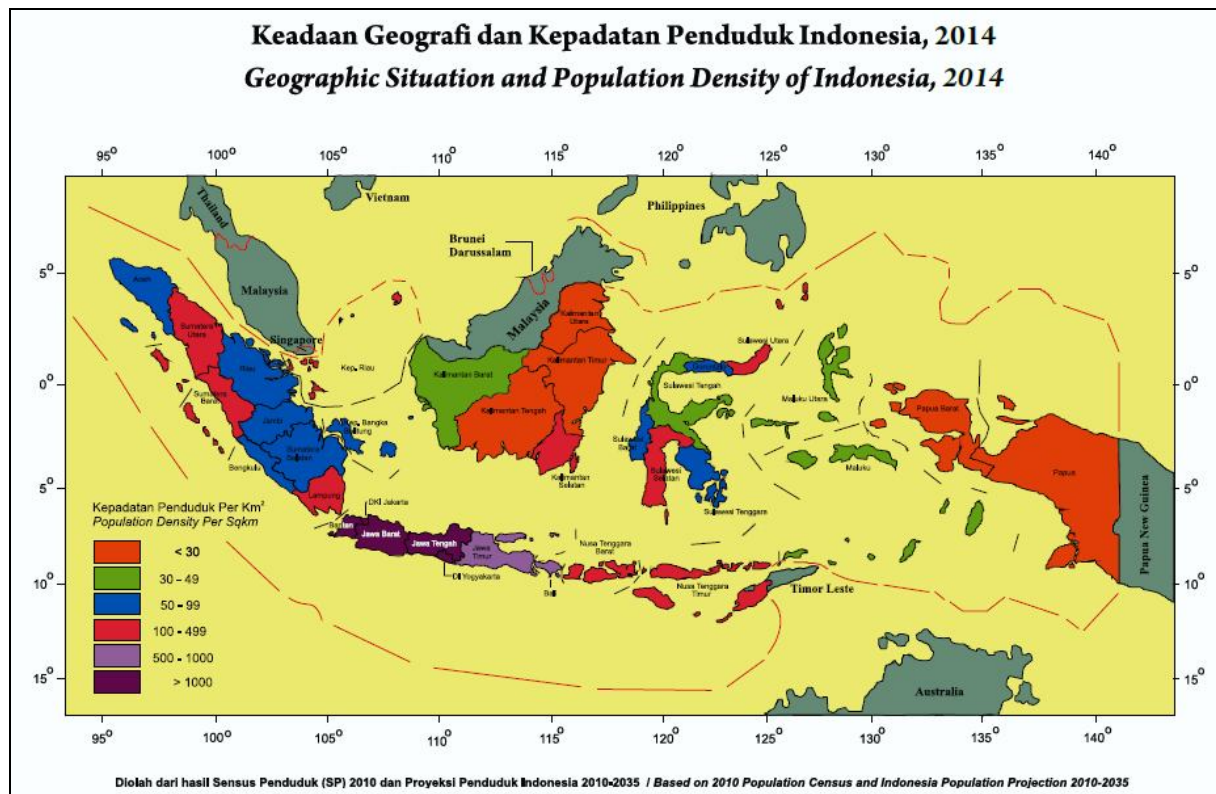
1.2 Oblast zájmu – Balikpapanský záliv

S čím dál větším přílivem turistů si význam cestovního ruchu uvědomují i rozvojové země a začínají připouštět, že by se udržitelný cestovní ruch mohl stát alternativou (nebo alespoň významným doplňkem) k dosud hlavnímu zdroji příjmů – průmyslu a zemědělství. To platí i o tropických ostrovech, které jsou jednou ze světově nejdůležitějších turistických destinací a cestovní ruch zde představuje nejrychleji rostoucí odvětví terciárního sektoru. Souostroví jihovýchodní Asie jsou toho velmi dobrým příkladem. Tato práce se zabývá právě jedním z nich – souostrovím Indonésie – jehož ostrovy procházejí různými stádii rozvoje cestovního ruchu. V relativně těsné blízkosti se vedle sebe nacházejí místa již značně exploatovaná masovým turismem, destinace, které turistický boom právě zažívají, ale také lokality, jež jsou turismem poznamenány zatím jen velmi málo.

1.2.1 Indonésie

Indonésie se rozkládá v jihovýchodní Asii a částečně i Oceánii na více než 17 500 ostrovech. Je to prezidentská republika a s téměř 250 miliony obyvatel čtvrtý nejlidnatější stát světa. Osídlení Indonésie je však velmi nerovnoměrné, téměř 60 % všech obyvatel žije pouze na Jávě [Obr. 1]. Indonésie je i přes svou rozlohu, roztroušený ostrovní charakter a obrovské množství regionálních i lokálních úřadů poměrně centralizovanou zemí⁴ s obecně konzervativní společností. Jáva s hlavním městem Jakartou je doslova tepajícím srdcem řídicím chod celé země. Tomu odpovídá i podoba cestovního ruchu, který je soustředěn především právě na Jávě a sousedním Bali. Ve srovnání s nimi se ostatních oblastí dotýká zatím jen sporadicky. Nicméně, se stoupajícím přílivem turistů a jejich touhou po „objevování nedotčených míst“ se cestovní ruch začíná rozvíjet poměrně rychle i v méně navštěvovaných destinacích. (Statistik Indonesia 2015)

⁴ Tento charakter si uchovává i po oficiální decentralizaci zahájené v roce 2001.

Obr. 1: Mapa geografické situace a populační hustoty Indonésie, 2014 (zdroj: Statistik Indonesia 2015: iii)

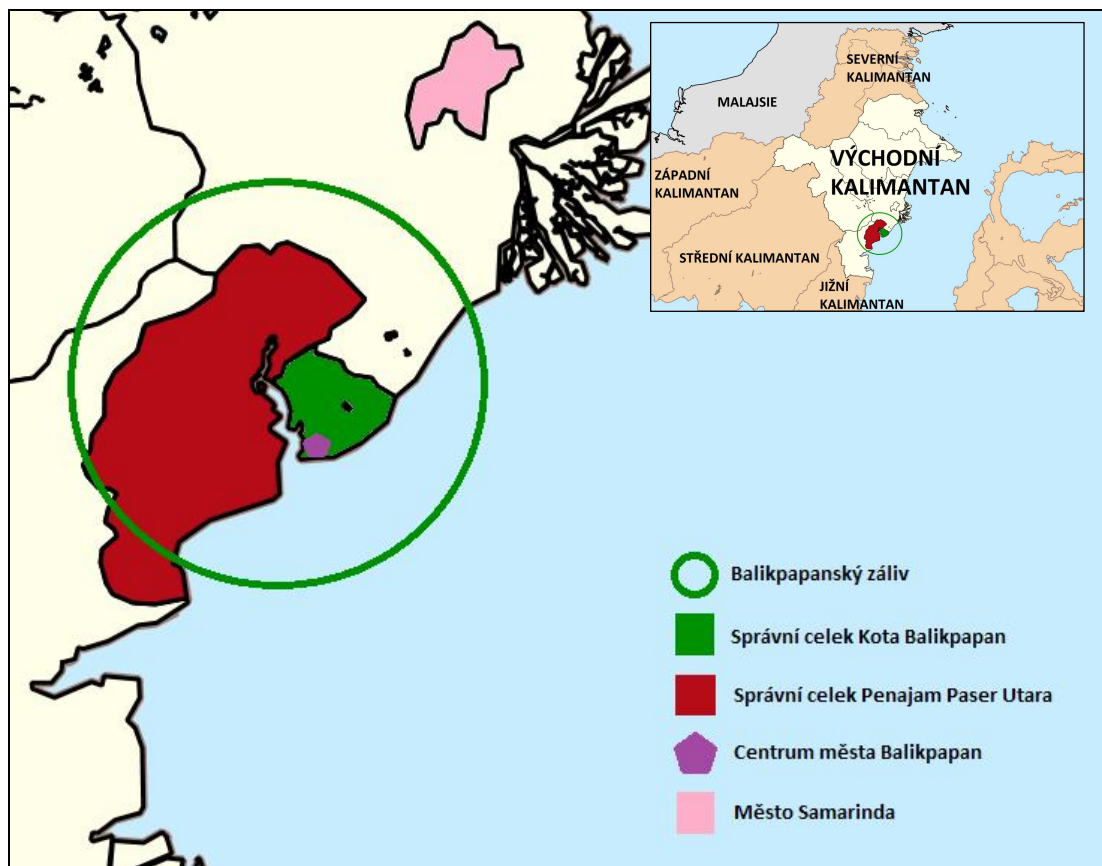
System vertikální dělby moci v Indonésii se podobá českému. Území Indonésie je rozděleno mezi 34 provincií (*Propinsi*), které jsou oficiálně seskupeny do sedmi geografických jednotek. Provincie je nejvyšší úroveň místní samosprávy a dále se dělí na stejné úrovni na regentství (*Kabupaten*) a městské celky (*Kota*). Na nejnižší administrativní úrovni jsou pak distrikty (*Kecamatan*) tvořené vesnicemi (*Desa*). Každá provincie má svoji místní vládu vedenou guvernérem a vlastní legislativní orgán. Po provedení decentralizace (2001) se regentství a municipality staly ústředními správními jednotkami odpovědnými za poskytování většiny vládních služeb. (CIA WorldFactbook)

Díky své velikosti, tropickému klimatu a souostrovnímu charakteru dosahuje indonéská příroda po Brazílii druhé nejvyšší míry biodiverzity na světě. Přispívají k tomu i poslední relikty primárního a sekundárního deštného lesa, který pokrývá části Sumatry, Papuy, Sulawesi a Bornea.

1.2.2 Lokalizace Balikpapanského zálivu

Přibližně dvě třetiny Bornea spadají pod indonéskou geografickou jednotku Kalimantan. Na jeho východním pobřeží v provincii Východní Kalimantan (Kalimantan Timur), asi 120 km jižně od rovníku se nachází Balikpapanský záliv. Administrativně spadá pod místní správu

Kota Balikpapan. Záliv se rozprostírá mezi 116°42' a 116°50' východní délky a mezi 1°00' a 1°22' jižní šířky. Délka pobřeží je 79,6 km a maximální šířka přibližně 7 km [Obr. 2]. Rozloha vodní plochy Balikpapanského zálivu je 120 km², a to v rámci celkové plochy rozvodí 2 115 km². Toto rozvodí tvoří 56 řek a potoků. Regionální klima je charakteristické dvěma sezónami; od července do října je to období sucha, které přináší jihovýchodní monzun, a v další polovině roku (listopad až červen) se severozápadním monzunami přichází období dešťů. I v tomto období však dochází ke střídání suchých a vlhkých period. (Kreb, Rahadi 2004, USAID Water Team)

Obr. 2: Lokace Balikpapanského zálivu a příslušných správních celků (zdroj: upraveno z

1.2.3 Biodiverzita

Balikipapanský záliv představuje jeden z posledních komplexních celků velmi různorodých a relativně nepoškozených pobřežních ekosystémů Východního Kalimantanu, zahrnuje více než 450 km² habitatů s vysokou hodnotou ochrany díky své velmi bohaté druhové rozmanitosti. Stále jsou zde zachovány primární dipterokarpové deštné lesy (na ploše cca 50 km²), doplněné regenerujícími sekundárními lesy (několik set km²), bažinatými mangrovovými lesy (asi 170 km²), vápencovými výchozy a mělkým mořem s výskytem mořských řas a korálových útesů (přibližně 150 km²), které společně hostí mnoho vzácných často

endemických druhů rostlin a živočichů. Dosud bylo popsáno více než 1 000 druhů stromů, téměř 300 druhů ptáků, jako kukačka bornejská (*Carpococcys radiceus*), bažant bornejský (*Polyplectron schleiermacheri*), marabu indomalajský (*Leptoptilos javanicus*) a čáp pestrý (*Ciconia stormi*), a více než 100 druhů savců, např. orcela tuonosá (*Orcaela brevirostiris*), dugong (*Dugong dugon*), levhart diardův (*Neofelis diardi*), kočka bornejská (*Pardofelis badia*), kočka plochočelá (*Prionailurus planiceps*), medvěd malajský (*Helarctos malayanus*) a luskoun ostrovní (*Manis javanica*), včetně 10 druhů primátů zastoupených např. orangutanem bornejským (*Pongo pygmaeus*), gibonem bornejským (*Hylobates muelleri*) a kahau nosatým (*Nasalis larvatus*). Tuto lokalitu také obývají původní kmeny Dayaků. (Lazecký et. al. 2013; Lhota 2014, osobní sdělení; Trnka, Lorencová 2007)

1.2.4 Ekosystémové služby

Ekosystémy Balikpapanského zálivu poskytují mnoho nenahraditelných ekosystémových služeb⁵. Jsou důležitým zdrojem ryb a další obživy, fungují jako vodní regulační systém, zadržování vody a zklidnění toku redukuje erozi a sedimentaci, což snižuje ucpávání vodních cest. Lesy mají významnou úlohu i v sekvestraci uhlíku a v regulaci lokálního klima, které se jinak po nahrazení přírodní vegetace otevřenými plochami a betonovými stavbami stává horkým a suchým. V širší perspektivě využívají výhod ekosystémových služeb zálivu i rychle se rozvíjející města Balikpapan ležící na severovýchodním pobřeží a Penajam na jihu. Některé říční systémy poskytují životně důležité zdroje sladké povrchové vody – zejména řeka Wain, která slouží jako hlavní vodní zdroj pro balikpapranskou ropnou rafinerii reprezentující nejdůležitější průmysl celé oblasti. Budoucími povrchovými rezervoáry se stanou nejspíše i řeky Semoi a Lawe-Lawe, zatímco řeky Riko a Tempadung poskytují hlavní zdroj podzemní vody. Lesy podél zálivu hrají rozhodující roli při regulaci povodní, které mohou mít katastrofální důsledky na městské i rurální oblasti zálivu. Ekonomická hodnota zejména lužních lesů je bezesporu enormní, vládou však stále nevyčíslená⁶. (Lhota 2014/2015, osobní sdělení)

1.2.5 Osídlení

Opak nedotčených přírodních ekosystémů představuje druhé největší město Východního Kalimantanu – Balikpapan. Jak uvádí zpráva americké agentury pro mezinárodní rozvoj, Balikpapan je ekonomické, sociální a kulturní centrum (z hlediska přírodních zdrojů jako

⁵ Ekosystémové služby vysvětluje např. Vačkář (2010).

⁶ Postoj vlády k land-use bude objasněn v praktické části diplomové práce.

ropy, plynu, uhlí, dřeva a výnosů z nich) nejbohatší provincie Indonésie – Východního Kalimantanu. Město se rozkládá podél severovýchodního břehu zálivu, který tvoří přirozený přístav. Bylo založeno na konci 19. století po objevení četných a bohatých ložisek ropy a zemního plynu, jež jsou stále hlavním pilířem ekonomiky celé provincie. Stalo se tak hlavním regionálním centrem pro ropné rafinerie a díky své strategické poloze na břehu Makassarského průlivu, který představuje přímý přístup k Jávě, do severní Asie, Singapuru a obecně do Tichého oceánu, také důležitým přepravním uzlem. I díky mezinárodnímu letišti je Balikpapan hlavní vstupní branou do východní části ostrova. Jako hraniční těžbařské město přitahuje mnoho přistěhovalců zejména ze sousedního Sulawesi a Jávy a jeho 700 000 populace (listopad 2014) narůstá 5 % procenty ročně. (USAID Water Team, BPS Kota Balikpapan 2015, Statistik Indonesia 2015)

Na protilehlém břehu se nachází desetkrát menší (cca 70 000 obyvatel, 2010) město Penajam, administrativní středisko regionu Penajam Paser Utara. Takto je Balikpapanský záliv rozdělen do dvou lokálních správních celků, což částečně znesnadňuje rozhodování v otázkách udržitelného využívání území a zdrojů.

Podél pobřeží je roztroušeno několik tradičních rybářských vesnic, jako jsou Gersik, Jenebora, Pantai Lango, Marian a Mentawir, kde příjem několika tisíc rybářů stále závisí na ochraně Balikpapanského zálivu jako bohatého přírodního zdroje. Jeho ekosystémy jsou však velmi citlivé, jejich poškození může mít nevratné následky a vést ke globálním problémům.

1.2.6 Environmentální hrozby

Jedinečné ekosystémy s výjimečnou biodiverzitou Balikpapanského zálivu a tradiční zvyky domorodců čelí reálnému ohrožení. Situaci nezlepšuje ani podíl chráněné plochy, kterou tvoří ve skutečnosti jen jeden územní celek – Hutan Lindung Sungai Wian – o rozloze pouhých 100 km². Zbylá část zálivu je vystavována silnému tlaku zejména ze strany korporátních zájmů, využití půdy v celé oblasti se rapidně mění. *„Největší ohrožení přichází v podobě odlesňování zapříčiněným dřevařským, papírenským, palmovým a hnědouhelným průmyslem. Vodní ekosystémy jsou navíc ničeny ropnými koncerny.“* (Lhota et. al. 2014) Povaha a intenzita těchto hrozeb se měnila v průběhu let. V 80. letech 20. století byly hlavní příčinou degradace habitatů těžba dřeva v dipterokarpových lesích a chov krevet v lesích mangových. V současné době přebírají úlohu největších „ničitelů“ expandující plantáže palmy olejnice, těžba uhlí a další průmysl. Neustále se rozvíjí síť silnic a další komunikační infrastruktura. Většina tohoto rozvoje nastala bez ohledu na ekologické či estetické hodnoty zálivu,

vzájemnou souvislost rozvodí a zálivu, nebo spojitost mezi zálivem a budoucím rozvojem Východního Kalimantanu. Další destrukce balikpapranských ekosystémů je podporována i ze strany vlády, a to podobou nového územního plánu, který nabízí mezinárodním korporacím mnohem více příležitostí k přeměně zbývajících lesů tak, aby mohly být naplněny ambiciózní plány industriálního rozvoje⁷. (USAID Water Team, Lazecký et. al. 2013)

Environmentalisté se již několik let snaží tuto destrukci alespoň zpomalit⁸. Část jejich snah tvoří pravidelný měsíční monitoring celého pobřeží, který provádí skupina místních rybářů od roku 2008. V rámci monitoringu rybáři situaci v terénu podrobně a systematicky popisují, pravidelně dokumentují a pořizují fotografické záznamy, zpracovaná data jsou pak volně dostupná. Díky nim je identita společností, které jsou za škody zodpovědné, známá ve všech případech. (Lazecký et. al. 2013; Lhota 2014/2015, osobní sdělení; rybář a asistent D. 2014/2015, rozhovory)

1.3 Dosavadní poznatky

Tato kapitola vznikla při rešerši literatury týkající se záměru a oblasti tohoto výzkumu a má být orientačním náhledem do struktury dosavadních poznatků. Nejedná se o vyčerpávající soupis všech děl, uváděni jsou jen někteří zástupci jako vodítko v případě zájmu o hlubší vhled do kontextu. Díla zde zmíněných autorů jsou také uvedena v bibliografii této práce.

1.3.1 Jihovýchodní Asie

Ekoturismus v méně rozvinutých zemích studovali již Cater a Lowman (1994), Weaver; Hawkins a Khan (1998), Campbell (1999), Harrison (2001) a jiní. V tropické oblasti jihovýchodní Asie proběhlo několik výzkumů zaměřených na ekoturismus, jeho dopady i potenciál, jejichž výsledkem byly odborné články v impaktových časopisech (např. Ross a Wall 1999, Lenz 2001, Clifton a Benson 2006, Byzcek 2011). Prvenství v zájmu o ekoturismus v jihovýchodní Asii drží Thajsko. Do popředí se dostávají i Malajsie a Vietnam. Náhled do problematiky ekoturismu v Indonésii, včetně dalších i lokálních zdrojů vydaných v oficiálním indonéském jazyce *Bahasa Indonesia*, nabízí např. Raka Dalem (2002). Pět konkrétních příkladů ekoturismu přináší Buckley (2003), každoročně vychází oficiální zpráva „Statistik Indonesia“ se statistickými daty také o cestovním ruchu. Zájem je soustředěn

⁷ Konkrétní případy ohrožující ekosystémy Balikpapanského zálivu jsou podrobněji popsány v příloze č. 2.

⁸ Přibližuje to např. zpráva Dr. Lhoty z roku 2012 k nahlédnutí na:

[http://www.zoousti.cz/data/clanky/1942/soubory/2012-fauna-bohemiae-septentrionalis-\(tomus-37\)-lhota-pesisir-balikpapan-v-roce-2012.pdf](http://www.zoousti.cz/data/clanky/1942/soubory/2012-fauna-bohemiae-septentrionalis-(tomus-37)-lhota-pesisir-balikpapan-v-roce-2012.pdf)

zejména na Bali, které je díky cíleně (a z počátku i centrálně) podporovanému turismu sledováno „ze všech stran“ (např. antropologem Shepherdem 2001). Pozornost se obrací i na Sumatru a Sulawesi. Na Borneu srovnává přístup k ekoturismu ze strany Malajsie a Indonésie Buckley (2010). V Kalimantanu je studiím nejčastěji podrobován Národní park Tanjung Puting (Středí Kalimantan), kde se mimo jiné nachází rehabilitační centrum pro orangutany a pozorování těchto i dalších primátů v jejich přirozeném prostředí je hlavním turistickým lákadlem. (Russell 1995; Russell et al. 1996; Shapiro 2000; Parma; Suarhana 2013) Zájem o ekosystémy Kalimantanu a jejich ochranu vzrostl ve spojení s deforestací a kauzou palmového oleje.

1.3.2 Balikpapanský záliv

S přibližováním se výzkumné oblasti počet ekoturistických titulů značně klesá. Potvrzuje to i Dr. Lhota: „*Téměř všechny relevantní informace jsou obsaženy pouze v turistických průvodcích. Co opravdu chybí, je evaluační výzkum, který by přispěl ke zlepšení současných ekoturistických programů, zabránil opakování předchozích chyb a pomohl při plánování budoucích projektů.*“ (Lhota 2013, osobní sdělení)

Oblast Balikpapanského zálivu podrobují výzkumu především přírodovědci zaměřeni na určitý ekosystém nebo rostlinný či živočišný druh. Jako jeden z mála, leč velmi aktivně, se ekoturismu v rámci svého rozsáhlého výzkumu věnuje zoolog Stanislav Lhota s několika kolegy. Na význam cestovního ruchu upozorňuje již ve své studii o rybářských osadách na pobřeží východního Kalimantanu v Kampung Baru, kdy mimo jiné vedl pravidelný měsíční monitoring mangrovů, spolupracoval s místními ochránci přírody, pohyboval se i v oblasti řeky Wain a zmapoval tamější ekoturistické trasy. Společně s aktivními obhájci životního prostředí a zájmů drobných rolníků a rybářů organizoval úspěšnou demonstraci za záchranu primárního tropického deštného lesa podél zálivu. Dále sbíral data o všech ilegálních aktivitách v zálivu, počínaje rybníky na chov krevet přes plantáže palmy olejnice a pálení dřevěného uhlí až po průmyslovou zástavbu, a informoval místní vládu. Je spoluautorem filmu o Balikpapanském zálivu zachycujícím konflikt mezi tamními rybáři a průmyslem⁹. Zároveň s tímto filmem vznikl i reklamní spot propagující ekoturistický potenciál Balikpapanského zálivu. Nyní se soustředí na ekoturismus v mokřadních habitatech primátů na Borneu s důrazem na oblast Balikpapanského zálivu. Snaží se tak vysvětlit turistickou přitažlivost bornejských mokřadů, popsat aktivity, které je možné v mokřadech provozovat,

⁹ Film je ke shlédnutí na <https://vimeo.com/47005050> nebo na www.youtube.com pod názvem Gone with the Tide.

upozorňuje na jejich vlajkové druhy. Cílem jeho projektu je podtrhnout několik témat, kterých by se mělo týkat vědecké hodnocení zálivu, a vybudovat tak další odborníky k jejich detailnímu prošetření v duchu rozvoje ekoturismu jako efektivního nástroje pro ochranu Balikpapanského zálivu. Výsledky tohoto výzkumu jsou připraveny k publikaci.

K dalšímu poznání problematiky přispěli i Lorencová a Trnka (2007), a to svým výzkumem loveckých strategií Dajaků a jejich způsobu života úzce spjatým s ekosystémem tropických deštných lesů. Zároveň byla zmapována oblast východního Kalimantanu a předběžně zhodnoceny zajímavé lokality z pohledu cestovního ruchu. Projekt odkryl i některé důvody negativního postoje indonéské vlády k ochraně primárního tropického lesa a dalších tamních ekosystémů. Nyní se zajímají o koexistenci města Balikpapanu a těsně přiléhajících mangrovových lesů (Trnka, Lorencová 2014).

V poslední řadě se Balikpapanskému zálivu, částečně i ve vztahu k cestovnímu ruchu, věnuje několik málo diplomových a disertačních prací většinou lokálních autorů (Mulyadi, Fitriani 2010; Imbrechts 2011; Wahyuni 2014).

1.4 Principy a kritéria ekoturismu

Vycházejme z toho, že ekoturismus neexistuje sám o sobě. Vždy za ním stojí lidská aktivita a prakticky je realizován prostřednictvím poskytování a čerpání služeb. Důležitý je pak způsob realizace a vlivy činností a jejich materiálně technické základny včetně doprovodných jevů.

Záměrem této kapitoly je představit, z čeho vycházejí a jak mohou vypadat kritéria, dle kterých je posuzováno, zda je počínání těchto lidí – řekněme „poskytovatelů“¹⁰ – s veškerými přímými i nepřímými vlivy v souladu s hodnotami ekoturismu, či nikoli.

1.4.1 Principy

Od doby, kdy se v roce 1965 Hetzer, pravděpodobně jako první, přiblížil k charakteristice udržitelného cestovního ruchu a potažmo ekoturismu, došlo ke značnému vývoji a specifikaci principů a zásad tohoto fenoménu. Hetzer tehdy popsal čtyři pilíře zodpovědného cestovního ruchu, kterými jsou (1) minimalizace impaktů na životní prostředí, (2) respektování hostitelských kultur, (3) maximalizace benefitů pro lokální obyvatele a (4) maximalizování satisfakce turistů. (Fennell 1998, Blamey 2001)

¹⁰ V této práci rozlišuji dva termíny: poskytovatel a provozovatel. Provozovatel je chápán jako iniciátor či ředitel organizace působící v (eko)turismu; poskytovatelé jsou pak všichni lidé, kteří realizují (eko)turistické služby.

Na tento základ částečně navázali např. Butler (1991), Lindberg a Hawkins (1993), Wight (1994), Dowling (1997), Wood (2002), Nowaczek (2010) a mnoho jiných autorů i různé organizace a asociace působící v oblasti ekoturismu (The Ecotourism Society, National Ecotourism Accreditation Program, Tourism Concern, UNWTO, IUCN a další) a jednotlivě vytvořili sady principů a zásad upřesňující “poslání“ ekoturismu. Ty jsou si v mnoha bodech podobné, proto nabízím renovovaný, vytříbený souhrn odpovídající optice této práce.

Ekoturismus tedy:

1. Poskytuje přímé setkání s přírodním prostředím a případně jakýmkoli doprovodnými kulturními elementy objevenými v oblasti, přičemž:
2. Neznehodnocuje a nevede k nadužívání zdrojů; jinými slovy, nevyžaduje a nenese s sebou konzumní erozi přírodního prostředí; naopak minimalizuje svoje dopady a přispívá (finančně i kvalitativně) k jejich udržitelnosti a ochraně.
3. Zahrnuje místní komunity jak do rozhodovacích procesů, tak i do samotné realizace, a poskytuje jim – ve všech úrovních od řadových obyvatel po vládu – konstruktivní trvalé benefity (materiální, finanční i hodnotové); tím také přispívá k lepšímu ocenění přírodních zdrojů, potažmo ekosystémů destinace.
4. Je orientován na prostředí, ne na člověka; je akceptována vlastní (vnitřní) hodnota a přirozená podoba zdrojů, jsou rozpoznány jejich limity a únosná kapacita¹¹ a přizpůsobuje se jim management provozu a nabídky i marketing.
5. Soustředí se spíše na vnitřní, než na vnější hodnoty – zařízení a doprovodné služby mohou usnadnit setkání s vnitřním zdrojem, ale nikdy se nestanou ohniskem zájmu samy o sobě a neodvádějí pozornost od zdroje.
6. Prosazuje pozitivní environmentální etiku a pečuje o „preferované“ chování svých účastníků – turistů, lokální komunity, vládních i nevládních organizací, zástupců komerčního sektoru – přímo i nepřímo je vzdělává a měl by působit na turisty před, v průběhu i po čerpání daných služeb.
7. Měl by být zahrnut do dlouhodobého národního a lokálního strategického plánování a vést ke spolupráci všech stakeholderů (dotčených stran) – podobně jako výše – vlády,

¹¹ Únosnou kapacitu v cestovním ruchu popisuje Zelenka (2012). Únosná kapacita prostředí obecně je popsána např. na Eniwiki.cz

nevládních organizací, vědců, průmyslu a místních obyvatel před zahájením i v průběhu činností.

8. Vyžaduje značnou přípravu a hlubokou znalost na straně provozovatelů, průvodců i účastníků.

Z principů pak vycházejí kritéria, a to jak obecná, tak i přizpůsobená konkrétní lokalitě a aktivitě, která musejí provozovatelé na poli ekoturismu splňovat, aby se v jejich případě jednalo o ekoturismus.

1.4.2 Obecná kritéria

Předlohou obecných kritérií ekoturismu pro tuto práci je Mohonkská dohoda. Ačkoli byla původně neformálním konsensem pro harmonizaci a rozvoj společné základní linie pro udržitelný cestovní ruch a certifikaci, stala se prvním dokumentem, který jasně rozlišuje mezi udržitelným cestovním ruchem a mnohem specifičtějším ekoturismem, a nabyla tak zásadního významu. Dohoda byla sestavena na základě světově nejdůležitějších certifikačních programů a navázaly na ni další důležité programy a světové organizace. Přijala ji i UNWTO, podle které by měla být mohonkská kritéria základní linií všech certifikačních programů udržitelného cestovního ruchu i ekoturismu. (MA 2000, UNWTO 2004, Klintman 2012) Proto z Mohonkské dohody vychází i tato práce.

Kritéria ekoturismu podle Mohonk Agreement pro certifikaci služeb a jejich poskytovatelů rozšiřují kritéria udržitelného cestovního ruchu uvedená tamtéž.

Jako základ uvádím souhrnné aspekty certifikace (podniků a aktivit) udržitelného cestovního ruchu. Aby podnik, organizace či atraktivita spadaly pod udržitelný cestovní ruch:

- Musí být provedeno environmentální plánování a posouzení dopadů na životní prostředí¹², které zohlednilo sociální, kulturní, ekologické a ekonomické vlivy (včetně kumulativních dopadů a mitigačních strategií).
- Je uplatňováno environmentální řízení (*Environmental management commitment*).
- Provozovatelé i zaměstnanci musí být zodpovědní, vzdělaní a trénovaní v oblasti environmentálního, sociálního a kulturního managementu.

¹² Například ve smyslu Environmental Impact Assessment (EIA), podrobněji např. L. W. Canter (1996), Glasson et. al. (2012)

- Jsou zavedeny mechanismy pro monitorování a reportování environmentálně zodpovědného chování.
- Je volen přiměřený a zodpovědný marketing vedoucí k realistickým očekáváním.
- Je zájem o zpětnou vazbu účastníků/návštěvníků.

Dále tato dohoda klasifikuje sociálně-kulturní, ekologické a ekonomické aspekty certifikace. V rámci sociokulturních jsou hodnoceny např. dopady na sociální struktury, kulturu a ekonomiku od lokální pro národní úroveň, opatření k ochraně integrity společenské struktury a k zajištění práv lokálních komunit, přiměřenost přístupových procesů a získávání a držení půdy. Ve vztahu k ekologii je posuzována např. přiměřenost lokality a významu místa, přístup k ochraně biodiverzity a integrity ekosystémových procesů, míra disturbance, přetváření a rehabilitace krajiny, půdní a odpadový management, udržitelnost získávání vody a energie, kvalita hluku, vzduchu, světelné znečištění a udržitelnost a přiměřenost užívaných materiálů. Ekonomové pak hodnotí, zda je postupováno dle etických obchodních praktik, je-li zajištění pracovních řádů a vztahů v souladu s lokálním právem a mezinárodními standardy, jsou-li minimalizovány negativní a podporovány pozitivní ekonomické dopady na lokální komunity, a zda a jak je přispíváno k rozvoji a udržování místní infrastruktury.

U provozovatelů ekoturismu se hodnotí plnění výše uvedených požadavků udržitelného cestovního ruchu a zároveň i následujících bodů týkajících se ekoturismu:

- Míra zaměření na osobní zkušenost s přírodou vedoucí k hlubšímu porozumění a ocenění.
- Přístup k rozšiřování environmentálního povědomí a interpretaci přírody, lokálních společností a kultur.
- Míra pozitivního a aktivního přispění k ochraně přírodních území nebo biodiverzity.
- Péče o zapojení místní komunity tam, kde je to příhodné.
- Lokálně přiměřený rozsah a podoba staveb (např. ubytovacích jednotek), nabízených exkurzí, výletů a atrakcí.
- Míra vlivu na původní kultury a způsob jejich prezentace.

(Mahonk Agreement, 2000: 98–100)

1.4.3 Příklady specifikovaných kritérií

Mohonkská kritéria udávají jasný směr, stále se ale dají upřesňovat s ohledem například na specifické podmínky dané lokality, na které posuzovaná aktivita probíhá.

Další možností je uzpůsobení kritérií v závislosti na posuzovaný objekt. Příkladem mohou být jeho dílčí charakteristiky, které implicitně vyjadřují splnění obecných kritérií rozdělených do skupin podle toho, zda je hodnocena např. destinace, plánování, management, aktivita, nebo zázemí. Evaluaci ekoturismu se kromě certifikačních programů věnují i jednotliví výzkumníci (např. Wood 2002; Newsome 2005; Black, Crabtree 2007 aj.). Pro ukázkou komentují znaky „dobrého ekoturistického výletu“ [Tab. 1] a zásady managementu [Tab. 2], které stejně jako pro další tři subjekty sestavila Woodová (2002). První sloupec uvádí charakteristiky tak, jak je popisuje Woodová (kompletní přehled je ke srovnání uveden v příloze číslo 3.), druhý sloupec, vytvořený autorkou této práce, vypočítává kritéria, která jsou díky daným charakteristikám splněna.

Tab. 1: Hodnocení kritérií ekoturismu v případě aktivity (upraveno dle Wood 2000: 23)

Charakteristiky dobrého ekoturistického výletu	Kritéria
<ul style="list-style-type: none"> ▪ Informace o místech, která stojí za návštěvu, jsou poskytnuty ještě před uskutečněním výletu. 	Rozšiřování povědomí o destinaci.
<ul style="list-style-type: none"> ▪ Instrukce o vhodném oděvu a vybavení i vhodném, přiměřeném chování jsou dány před odchodem v písemné formě a verbálně v průběhu výletu. 	Minimální vliv na ekosystém, příspěvní k jeho zachování.
<ul style="list-style-type: none"> ▪ Po příjezdu turistů je organizována informativní schůzka, při které jsou návštěvníci podrobně seznámeni s geografíí, sociální a politickou situací destinace i jejími aktuálními environmentálními, sociálními a politickými tématy a problémy. 	Edukační kritérium (dále jen k.), (nepřímé) příspěvní k ochraně ekosystému.
<ul style="list-style-type: none"> ▪ Je po celou dobu doplňován podrobným výkladem místního vysoce kvalifikovaného průvodce. 	Kvalifikace, zapojení místních, edukační k.
<ul style="list-style-type: none"> ▪ Nabízí možnost přijít do styku s místními komunitami, a to v místě, které zřetelně není jen komerčním prostorem prodeje a nákupu. 	Zapojení místních, edukační k., příspěvní k ochraně, osobní zkušenost.
<ul style="list-style-type: none"> ▪ Rozvíjí porozumění tradicím a každodennímu životu těchto komunit, ale také otázkám a problematice, které je příhodné diskutovat, a to v dostatečném předstihu interakce s komunitou. 	Edukační k., příspěvní k ochraně, snížení negativního vlivu na původní kultury.
<ul style="list-style-type: none"> ▪ Je zajištěno, aby všechny vstupní poplatky (např. do chráněné oblasti) byly zaplacený v plné výši. 	Příspěvní k ochraně, pozitivní ekonomické příspěvní.

Tab. 2: Hodnocení kritérií ekoturismu v případě managementu (upr. Wood 2000: 27)

Zásady managementu v ekoturistické destinaci	Kritéria
<ul style="list-style-type: none"> Zajistit adekvátní rozpočet pro ochranu oblíbených turistických míst a vyčlenit na ni část z příspěvků od turistů. 	Benefity místní ekonomice, příspěví k ochraně.
<ul style="list-style-type: none"> Provozovatelé turismu by měli platit „impaktovou daň“, která by financovala infrastrukturu pro zacházení s pevnými odpady, odpadními vodami, elektřinou a vodou. Zároveň by měli obdržet jasnou incentivu pro šetrné vodní a energické hospodaření. 	Benefity místní ekonomice, příspěví k zachování prostředí, snižování negativních dopadů.
<ul style="list-style-type: none"> Na programy hodnocení dopadů na životní prostředí (EIA) by měl navazovat monitoring dopadů. Tyto programy by se měly vztahovat k licenčnímu a certifikačnímu systému provozovatele. 	Environmentální plánování, EIA, environmentální management, snižování neg. dopadů.
<ul style="list-style-type: none"> Dobře řešené stezky a kempy by měly být opatřeny zřetelně označenými pravidly užívání s nejnižším dopadem. 	Zachování prostředí, snížení neg. vlivů, přiměřenost vůči prostředí.
<ul style="list-style-type: none"> Zveřejněná a uznávaná pravidla a regulace užívání veřejného prostoru by měla upřesňovat typy vozidel s povolením vjezdu do specifických zón, limity rychlosti, pokuty za odhazování odpadků a znečišťování, vyjasňovat pravidla limitující off-road jízdy a počet návštěvníků a obsahovat instrukce pro pozorování živočichů v jejich přirozeném prostředí. Směrnice by měly uvádět, jaké chování je nevhodné, nepřiměřené. 	Environmentální management, snižování neg. vlivů, příspěví k ochraně, respektování limitů prostředí.
<ul style="list-style-type: none"> Vzdělávací a školicí programy by měly zajistit lokálním obyvatelům možnost vyvíjet vlastní ekoturistické aktivity. 	Edukační k., zapojení místních, benefity místním.
<ul style="list-style-type: none"> Programy dostupného bydlení by měly zajistit, aby původní rezidenti nebyli vyloučeni z jejich vlastní komunity kvůli nepřiměřenému zvyšování cen nemovitostí. 	Snížení negativního vlivu na místní komunity.

Další postup jak stanovit kritéria ekoturismu je vycházet z nežádoucích vlivů, které by měly být dle filozofie ekoturismu maximálně potlačeny [znázorněn v Tab. 3]. Pro ilustraci uvádím kritéria odvozená od několika potenciálních negativních vlivů jednotlivých aktivit „wildlife“ turismu, na které upozorňuje Newsome et. al. (2005). Wildlife turismus je cestovní ruch silně zaměřený na živočišné a rostlinné druhy¹³ in-situ, tedy v jejich přirozeném prostředí. Je to poměrně široká forma turismu a mívá různé podoby (patří sem např. i sportovní lov).

¹³ Vyhledávanějším cílem jsou právě živočichové, kteří ale reagují na určitý typ disturbance silněji, než rostliny, proto se na ně budeme soustředit více. „Urcitým typem disturbance“ je zde myšleno např. pozorování, blízký kontakt apod. Reakce na těžké a nevratné poškození bývá u jedinců v obou případech stejná.

V případě ekoturismu připadá v úvahu pouze pozorování druhů in-situ s nízkým impaktem. Uvedený příklad navrhuje kritéria (poslední autorkou této práce přidaný sloupec), jejichž dodržení má za cíl minimalizovat negativní dopady různých způsobů pohybu či pobytu v ekoturistické destinaci. Stejný způsob uvažování lze uplatnit i ve vztahu k pozorovaným živočichům. Vodítkem mohou být např. faktory zvyšující zranitelnost zvířete během pozorování (Newsome, 2005: 65). Další ukázky možných dopadů turistických aktivit, kterými se tato práce inspirovala, jsou uvedeny v příloze číslo 4.

Tab. 3: Ukázková kritéria navržená na základě potenciálních nežádoucích vlivů (upraveno dle Newsome et. al. 2005: 44)

Způsob přístupu do místa pozorování	Výhody pro návštěvníky	Potenciální nevýhody pro dotčený ekosystém	Navržená kritéria
Chůze	Absence hluku z vozidel. Autentičtější zážitek.	Pohyb mimo stezky. Zvýšená disturbance. Poškození vedlejších habitatů.	Existence stezek uzpůsobených tak, aby byla disturbance minimální. Jasná pravidla pohybu v terénu. Doprovod kvalifikovaného průvodce.
Používání lodí	Zpřístupnění ostrovů a vodního prostředí.	Disturbance ekosystémů Znečištění	Implementace principu BAT ¹⁴ .
Stavění permanentních ubytovacích jednotek	Pobyt přímo v oblasti vhodné pro pozorování.	Ztráta habitatu. Znečištění odpady. Místo může přitahovat některé druhy živočichů.	Výběr nejméně citlivého místa. Použití udržitelných materiálů, princip nenápadnosti. Šetrný odpadový management. Jasná pravidla pobytu vedoucí k co nejnižšímu impaktu.

¹⁴ BAT z angl. Best Available Technologies – strategie využívající nejlepší dostupnou technologii, aby byly minimalizovány negativní dopady na životní prostředí; např. malá tichá loď vyrobená z místních nejlépe přírodních a obnovitelných materiálů poháněná akumulátorem/elektřinou.

2 METODOLOGICKÝ POSTUP

Jak již bylo řečeno, ekoturismus se vyznačuje určitými hodnotami, je ohraničený všeobecně uznávanými principy a zásadami a je poměrně jasně definován (viz definice IUCN). Takto je oficiálně přijat odbornou veřejností, nadnárodními organizacemi i vládními zástupci a považován za jednu z cest k udržitelnému rozvoji. I přesto se v praxi setkáváme s aktivitami, které jsou označovány za ekoturismus, i když s jeho principy a zásadami mají pramálo společného. Takovéto jednání může mít zejména na senzitivní přírodní prostředí neblahé následky.

2.1 Výzkumný problém, výzkumné otázky

Indonésie je vyhledávaným turistickým cílem již dlouhou dobu a stává se čím dál tím populárnější. To s sebou nese i přívaly vyššího počtu turistů, kterým už nejnavštěvovanější ostrovy Bali a Jáva, přetížené masovým turismem, přestávají stačit. I díky tomuto jevu začíná být cestovní ruch ve Východním Kalimantanu na vzestupu. V případě Balikpapanského zálivu (a nejenom tam) se různé prameny¹⁵ zmiňují o existenci ekoturismu. Důvodů jeho vzniku a propagace se nabízí několik.¹⁶ Ze zpráv vědců působících v této oblasti je zřejmé, že téma ekoturismu v Balikpapanském zálivu trpí vážným nedostatkem odborných podkladů. Předěšlé studie vyjadřují naléhavou potřebu hlubší systematické a konkrétně zaměřené terénní analýzy, reálného zhodnocení současné situace a odborného zpracování výstupů.

Tato práce je motivována touhou alespoň částečně uspokojit poptávku po odborné analýze a dala si za cíl zjistit, zda takzvaný ekoturismus provozovaný v Balikpapanském zálivu zavádí do praxe zmiňované principy a zásady, anebo „si jde vlastní cestou“. Výzkumným problémem tedy je **analyzovat současný stav a podobu ekoturismu v oblasti Balikpapanského zálivu.**

Na základě výzkumného problému jsem stanovila následující výzkumné otázky:

1. Jak chápou /jak si vysvětlují/ termín „ekoturismus“ provozovatelé ekoturistických aktivit působící ve vytyčené oblasti?

¹⁵ zprávy Dr. Lhoty, Giap et. al. 2015 (více viz kapitola 1.3), webové stránky objevené při průzkumu internetových zdrojů (www.fodors.com, www.lonelyplanet.com, www.mundooz.com, www.tripadvisor.co.uk, www.utiket.com ad.), mimo Balikpapanský záliv pak několik případových studií (viz kapitola 1.3).

¹⁶ Snad iniciátoři vycházejí z negativních zkušeností s masovým turismem a jeho následky na Jávě a Bali; sledují novodobý „zelený“ trend; snaží se vyhovět poptávce po odlišných cestovatelských zážitcích; nebo svědomitě následují výzvu k šetrnému a udržitelnému způsobu rozvoje.

2. Jak vypadají ekoturistické služby realizované v oblasti?
3. Jsou zkoumané atraktivity v souladu s principy a zásadami ekoturismu?
4. Pokud ne, jaké jsou rozdíly mezi podobou ekoturismu realizovaného ve výzkumné oblasti a ekoturismem vymezeným teoreticky v této práci?

2.2 Výzkumná oblast a objekt výzkumu

Balikpapský záliv byl popsán a lokalizován v kapitole 1.2. Jeho rozloha je pro účel výzkumu příliš široká, navíc ještě nebyly stanoveny jasné hranice jeho okolí.

Výzkumná oblast byla zúžena jen na severovýchodní polovinu zálivu a terestrický výměr udává hranice 25 kilometrů od nultého kilometru jasně označeného v původním centru města Balikpapan. [Obr. 3] Jižní část zálivu byla z výběru vyloučena, protože spadá pod jiný správní celek (tj. Penajam Paser Utara) a v oblasti ekoturismu nejsou ve srovnání se severovýchodním pobřežím (tedy těsným okolím mnohonásobně většího Balikpapanu) vyvíjeny žádné aktivity (zdroj: odborná konzultace s Dr. Lhotou, předběžný průzkum). Okruh o poloměru 25 km byl stanoven na základě předběžného průzkumu (polohy a počtu) ekoturistických atraktivit a s ohledem na limitované časové a finanční možnosti výzkumu. Zjednodušeně se dá říci, že výzkumná oblast kopíruje hranice samosprávného celku *Kota Balikpapan*.

Obr. 3: Vyznačení výzkumné oblasti (zdroj: upraveno z Google Earth 13/04/2016)

Hlavním objektem výzkumu jsou aktivity jednotlivců nebo uskupení osob na formální bázi (organizace) vybrané na základě následujících charakteristik:

- Jsou realizovány na vytyčeném území Balikpapanského zálivu.
- V době terénního výzkumu jsou ve své činnosti aktivní.
- Jsou provozovány v rámci přírodního cestovního ruchu (*nature-based tourism*) a prezentovány jako ekoturistické či environmentálně vzdělávací.
- Jsou přímo nebo i nepřímo, leč záměrně, spojeny¹⁷ s ochranou ekosystémů nebo vybraných druhů in-situ.

2.3 Kritéria hodnocení vybraných atraktivit z hlediska ekoturismu

Hlavním cílem výzkumu je popsat současný stav ekoturismu v oblasti Balikpapanského zálivu. Dílčím cílem je vyhodnotit, zda jsou vytipované aktivity v souladu s principy a zásadami ekoturismu, popřípadě do jaké míry tomu tak je, nebo není. K tomuto účelu byla zhotovena sada 18 hlavních kritérií, která jsou přímo uzpůsobena pro náš výzkum. Některá kritéria byla rozvedena do konkrétních bodů (subkritérií), které usnadnily hodnocení a pomohla k přesnějšímu výsledku. Subkritéria mohou variovat v závislosti na posuzovaných aktivitách či jevech. Teoretickým základem pro sestavování této sady se stala kapitola 1.4. Vycházela jsem tedy z uvedených principů ekoturismu, z obecných kritérií pro posuzování ekoturismu (Mohonk Agreement 2000) a kombinovala jsem návody jejich specifikace popsané v kapitole 1.4.3. Nechala jsem se inspirovat texty autorů uvedených tamtéž.

V rámci výzkumu bylo posuzováno plnění (a míra plnění) následujících kritérií, a to jak z hlediska dílčích činností v rámci atraktivity, tak i z hlediska atraktivity jako celku. Příklady jejich rozpracování do pomocných bodů jsou uvedeny v příloze č. 5.

1. Bylo provedeno environmentální plánování a posouzení dopadů na životní prostředí, které zohlednilo sociální, kulturní, ekologické a ekonomické vlivy.
2. Jsou stanovena jasná pravidla pohybu, pobytu a chování v místě poskytování služeb a v zázemí. Pravidla jsou stanovena tak, aby minimalizovala vliv na ekosystémy.

¹⁷ Jsou tak vnímány nebo se tak prezentují. Zde výraz „spojeny“ vyjadřuje spíše zdánlivé než reálné spojení. Resp. při výběru jsem dospěla k závěru, že to tak je, ale není vyloučeno, že výzkum potvrdí opak.

3. Tato pravidla jsou zřetelně a srozumitelně předávána účastníkům před nebo v průběhu aktivity. Je sledováno jejich dodržování.
4. Je zprostředkována osobní zkušenost s ekosystémem v rámci jeho limitů.
5. Velikost a frekvence skupin účastníků odpovídá únosné kapacitě ekosystému.
6. Existují a jsou používány cesty¹⁸ uzpůsobené tak, aby docházelo k minimalizaci disturbance ekosystému. Je zamezeno pohybu mimo ně.
7. Způsob, jakým jsou aktivity prováděny, vede k minimalizaci disturbance a vlivu na ekosystém.
8. Poskytovatelé služeb jsou kvalifikovaní. V našem případě to znamená, že byli proškoleni (v odborných znalostech i technice poskytování služby), nebo mají odpovídající vzdělání či praxi.
9. Dochází k pozitivní¹⁹ pro-environmentální interpretaci přírody, lokálních společností a kultur.
10. Je zde zřejmá snaha o rozšíření environmentálního povědomí.
11. Záměrně pozitivně a aktivně přispívají k ochraně ekosystému.
12. Jsou používány lokální přírodní obnovitelné materiály. Stavby, které jsou součástí atraktivity, nevybočují (kulturně, environmentálně, lokálně vizuálně apod.), pro základnu je zvoleno nejméně citlivé místo na disturbance.
13. Je zaveden šetrný odpadový, vodní, energetický management. Jsou používána environmentálně šetrná zařízení.
14. Používané dopravní prostředky a jejich obsluha jsou přiměřené účelu a prostředí, tak aby byl jejich vliv na ekosystém minimální.
15. Dochází ke smysluplnému zapojování místních obyvatel a komunit.
16. Fungují na základě legálních vztahů (vnitřních i vnějších).
17. Je používán přiměřený marketing vzhledem k limitům ekosystému a aktivitám.

¹⁸ „Cesty“ jsou zde myšleny v širším významu slova, řekněme jako způsob pohybu. Nejenom pěšiny, stezky, vodní cesty, ale např. i takový pohyb v terénu, kdy je skupina vedena kvalifikovaným průvodcem, který volí kroky na základě reálné situace.

¹⁹ Ve smyslu podávání pravdivých a úplných informací.

18. Je snaha o minimální negativní vlivy na přírodní, socio-kulturní i ekonomické prostředí.

Plnění kritérií bylo posuzováno ve spolupráci s biologem a ochráncem Dr. Stanislavem Lhotou²⁰, který doplňoval moje odborné znalosti z oblasti cestovního ruchu a sociální a kulturní ekologie svými cennými poznatky z přírodovědných oborů a několikaletými zkušenostmi se zkoumanou oblastí (geografickou, socio-kulturní i tematickou).

2.4 Techniky sběru a zpracování dat

Z výsledků rešerše literatury vyplývá, že je téma ekoturismu v Balikapanském zálivu neprobádané a relevantní literatura prakticky chybí. Řečeno jinými slovy, nebyla provedena a zpracována žádná studie, kde by byl současný stav ekoturismu v Balikapanském zálivu hlavním tématem. Proto se kvalitativní strategie v podobě terénního výzkumu jevila jako nejvhodnější cesta k objasnění výzkumného problému.

2.4.1 Terénní výzkum

Díky finanční podpoře ze zdrojů Fondu mobility FHS UK mohl být uskutečněn terénní výzkum přímo v oblasti Balikapanského zálivu, který probíhal od září 2014 do konce února 2015, tedy šest měsíců. V rámci terénního výzkumu byly kombinovány různé techniky sběru dat, které se příznačně doplňovaly, aby jejich výsledky přinesly komplexní a pokud možno objektivní pohled na věc. Použitá metoda terénního výzkumu se částečně překrývala s metodou exploratorní případové studie zkoumající současný fenomén na jedné lokalitě.

Vstupní fáze byla provázena hlubší teoretickou přípravou včetně konzultací se specialisty na lokalitu a problematiku jako takovou (byli jimi např. Mgr. Stanislav Lhota, PhD., specialista na udržitelný cestovní ruch v tropických oblastech Tomáš Ouhel a vedoucí mé práce Ing. Radek Trnka, PhD.). Kromě teoretického poznání byla nutná i praktická příprava na pro mě zatím nepoznanou destinaci, kulturu a jazyk (kdy mi několikaletými zkušenostmi ze života ženy v Indonésii pomohla Mgr. Šárka Bartůšková). V terénu pak byly použity následující techniky sběru dat, které byly kombinovány na základě jejich vhodnosti v nastalém okamžiku a jejich informativní nosnosti pro zkoumaný jev. (Novotná 2012; Soukup 2014)

²⁰ Jeho pozice a význam ve výzkumu budou představeny v kapitole 2.5. Jeho aktivity v Balikapanském zálivu jsou stručně popsány i v kapitole 1.3.

Pozorování

Protože jsem chtěla poznat, jaký je skutečný stav ekoturismu na lokalitě a zda mu aktivity takto prezentované opravdu odpovídají, bylo stěžejní zaměřit se na činnosti poskytovatelů služeb a provozovatelů ekoturistických atraktivit - tedy zjistit jaké činnosti vykonávají a hlavně jakým způsobem.

Jedním z dílčích cílů bylo posoudit, zda vybrané atraktivity svým charakterem spadají pod ekoturismus. K tomuto účelu byla provedena komparace znaků a podoby objektů výzkumu s předem stanovenými kritérii. To by nebylo možné bez určité systematičnosti, objektivity a struktury, kterou mělo přinést parciálně nezúčastněné strukturované pozorování. Dá se nazvat i přímým pozorováním, což Disman popisuje jako „*zaměřené, dobře plánované vnímání vybraných jevů, kdy to, co bylo vnímáno, je pečlivě a systematicky zaznamenáváno*“ (Disman 2011: 124). Tato technika byla vhodná například v situaci, kdy jsem zkoumala interakci mezi poskytovateli služeb a lokálními – myšleno indonéskými – účastníky, což bych svou přítomností jako „*bule*“ (cizinka světlé pleti) mohla zkreslit. Dále jí bylo použito při zasedání členů nově vzniklé organizace Parakayu²¹ nebo při edukačních aktivitách KWPLH²² a mnoha dalších podobných příležitostech.

Na druhou stranu jsem chtěla odhalit nejen etickou, ale i emickou perspektivu, zjistit, jak poskytované služby a jejich obsah a kvalitu vnímá samotný účastník, jak na něho mohou (za)působit, a také, jak se poskytovatelé služeb chovají k další z cílových skupin, tedy zahraničnímu účastníkovi. Proto jsem do technik sběru dat zařadila i zúčastněné pozorování. (Novotná 2012; Soukup 2014)

Po vzoru Wassona (AEIOU) byla pozornost zaměřena na činnosti (*activities*), prostředí (*environments*), interakce (*interactions*), předměty (*objects*) a osoby (*users*). (Novotná 2012)

Práce s informátory

Pro rozhovory jsem se rozhodla proto, abych odhalila a porozuměla postoji informátorů ke zkoumanému jevu, což by mi mělo pomoci objasnit důvody jejich konání (zdůvodnit to, co jsem vypožadovala). Některé rozhovory byly zacílené na rozpoznání „kvalit“, resp. na kvalifikaci provozovatelů a poskytovatelů služeb, některé byly použity pro sběr informací, které během pozorování nešlo získat.

²¹ Více v kapitole 3.1

²² Více v kapitole 3.1

Podle situace a požadované hloubky zjištění jsem kombinovala neformální, nestrukturované a polostrukturované rozhovory. Rozdíl mezi nimi popisuje např. Soukup (2014). Hlavní témata a částečnou strukturu jsem si připravila na předem sjednaná interview s vedoucími osobami zkoumaných programů, tedy s klíčovými informátory jednotlivých organizací. Polostrukturované rozhovory byly vedeny s A. B. (Mangrove Center), A. D. (HLSW), Ms. Nilou a M. A. (Landing). Připraven byl i rozhovor s H.²³ (KWPLH, Parakayu), který se ale nepodařilo uskutečnit.

A protože „*smyslem interview není přimět partnera v rozhovoru k tomu, aby nám během jediného setkání zprostředkoval ucelené informace, jež budou křišťálově průzračné*“ (Soukup 2014: 100), byla tato předem aranžovaná setkání doplňována vícečetnými neformálními rozhovory. Tento typ interview – volného povídání – prostupoval celým terénním výzkumem a byl často používán v případě neplánovaných setkání (např. s některými návštěvníky zkoumaných atraktivit, se zástupci komunit Balikpapan Hijau a Discovery Borneo, studentské organizace Green Generation, se skupinou alternativních aktivistů apod.) nebo při otevírání citlivých témat jako jsou problémy v organizaci, nespokojenost, kritika vládních postupů, ale i finanční stránka věci apod.

Dalším použitým typem byl nestrukturovaný rozhovor, který se od neformálního liší tím, že si účastníci rozhovoru uvědomují, že se jedná o cílené, nicméně neformalizované získávání informací. Mými partnery byli nejčastěji průvodci, dobrovolníci, odborníci a někteří návštěvníci.

Ve všech případech nestrukturovaných a polostrukturovaných rozhovorů byl dodržen princip dobrovolné participace a ústního informovaného souhlasu. I většina partnerů v neformálních hovorech byla (dříve či později) obeznámena s účelem mého pobývání na Kalimantanu. (Novotná 2012)

Analýza dokumentů

Pro doplnění a verifikaci platnosti poznatků získaných pozorováním a dotazováním byla zvolena technika dokumentové analýzy vedená kvalitativním i kvantitativním způsobem. (Hendl, 2005) Studovány byly zejména úřední listiny a dokumenty legislativního charakteru jako jsou vyhlášky a regulace, oficiální prohlášení, strategické plány, územní plány, související mapy, nákresy, plánky apod. Okrajově došlo i na posouzení informačních a

²³ Skutečná jména všech informátorů byla změněna.

propagačních materiálů, včetně publikovaných on-line (webové stránky, profily atraktivit na sociálních sítích, nabídky, recenze atd.). Statistická data týkající se přímo sledovaných atraktivit se nepodařila získat (údajně žádné systematické statistiky např. o návštěvnících nevedou). Byla jsem odkázána na informace z rozhovorů a pozorování.

Vzorek

Jako výběrovou strategii jsem volila prostředí v případě pozorování a účelový výběr v případě interview. Hlavní zamýšlenou technikou konstrukce vzorku bylo účelové vzorkování, v případě několika málo respondentů doplněné nabalováním. Informátoři byli vybíráni účelově tak, aby svou „informační bohatostí“ a diverzitou vyhovovali komplexnosti výzkumného problému. Vzorek je maximálně heterogenní (v pozici ve studované struktuře, pohlaví, věku, hlavní aktivitě, postoji a vztahu k ekoturistickým aktivitám apod.), klíčovou vlastností je spojitost s provozováním ekoturismu v Balikpapanském zálivu. Strukturu vzorku naznačují zvolená kritéria. (Novotná 2012) Mezi informátory rozhodně nechyběly hlavní postavy organizace, tj. klíčoví informátoři (Hammersley a Atkinson 1995) provozující vybrané ekoturistické aktivity, byli zahrnuti i zástupci z řad poskytovatelů služeb. Důležitou roli hráli přírodovědci, kteří hodnotili subjekty výzkumu z hlediska oboru, ve kterém jsou moje znalosti nedostatečné. Podařilo se získat informace z prostředí místní samosprávy a navázat dlouhodobý kontakt s několika občany Balikpapanu v roli návštěvníků (což kromě poznatků z rozhovoru přineslo možnost lépe pozorovat jejich chování a odvodit „edukační vliv“ ekoturismu).

2.4.2 Zaznamenávání získaných dat

Nejen při terénním výzkumu je nezbytné systematicky zaznamenávat a organizovat data. Jak uvádí Soukup (2014), vedení terénních poznámek patří k hlavním způsobům zaznamenávání dat, což platilo i pro tuto práci. Ručně psané terénní poznámky byly organizovány a průběžně převáděny na elektronické záznamy. (Bernard 2002) V některých situacích byly poznámky nahrávány na diktafon. Ten byl používán i při polostrukturovaných rozhovorech, které byly následně převedeny na text. S ohledem na charakter výzkumných otázek byla sledována obsahově-tematická rovina projevu, proto byla zvolena doslovná, leč stylisticky upravená transkripce. V případě dvou rozhovorů vedených v *Bahasa Indonesia* s asistencí tlumočnicka (s informátory A. D. a A. B.) byly v transkripci primárně vypuštěny části záznamu v indonéštině. Využity byly v ojedinělých případech pro lepší porozumění či ověření

překladu. (Hendl 2005) Ostatní rozhovory i jejich transkripce byly vedeny v anglickém, výjimečně českém jazyce.

Dalším důležitým druhem záznamu, který prostupoval celou práci, byl tzv. záznam v hlavě, tedy nezapsané vzpomínky, informace, dojmy, pocity a nálady, které tvoří nedílnou součást terénních zkušeností. (Ottenberg in Soukup 2014) Subjektivní vnímání a hodnocení bylo na patřičných místech eliminováno kritickou revizí a sebereflexí.

Během terénního výzkumu byla použita i vizuální technika – pořizování fotografií a videozáznamů. Ve výsledku mají spíše průkazný či doplňkový význam a částečně slouží jako prostředek prezentace výzkumu a jeho výsledků. (Soukup 2014) Vybrané fotografie nejlépe vystihující témata rozebíraná v textu jsou součástí přílohy číslo 6.

2.4.3 Rámcová analýza dat

Kvůli velkému množství různorodých dat bylo v první řadě nutné provést jejich systematickou organizaci a klasifikaci, řekněme i jakési formální sjednocení. Zároveň však nesměla ztratit vypovídací hodnotu a kontextuální vazby. Proto byla jako hlavní technika zpracování dat zvolena rámcová analýza.

Rámcová analýza, jak ji popisuje Hendl (2005), je založena na tabulkové metodě, která má usnadnit organizaci a klasifikaci dat. Umožňuje mj. zachycení vznikajících konceptů a nápadů tak, aby byly zdůvodněné především získanými daty, zaznamenání a zobrazování syntetizovaných a redukováných dat způsobem, který dovoluje tuto redukci vztáhnout zpět k původní formě dat, vyhledávání a porovnávání mezi jednotlivými analyzovanými případy a systematické prohledávání a vyhodnocení celé množiny dat. (Ritchie a Spencer 1994 in Hendl 2005)

Rámcovou analýzu lze rozdělit do dvou kroků. Zaprvé je třeba určit množinu hlavních témat, která jsou dále rozdělena na podtémata. Pro každé hlavní téma se následně vytvoří zvláštní tabulka, do níž se umístí jednotlivé případy a datové jednotky výskytu. Ve druhém kroku se dostává na řadu analýza a komparace případů. Výsledkem je popisná a explanatorní zpráva připravená k interpretaci.

Pro posouzení míry souvztažnosti výzkumných objektů s ekoturismem byla zvolena jedna z metod vyhodnocování a interpretace případové studie, a to porovnávání empiricky získaných dat se zvolenou konfigurací hodnot. V našem případě s předem určenými kritérii stanovenými na základě principů ekoturismu.

2.5 Reflexivita

Snaha o zajištění kvality výzkumu prostupovala celou prací. Důležitou roli hrála jak epistemologická, tak i subjektivní reflexivita. (Novotná 2012)

Validita vědního poznání měla být pojištěna použitím triangulace, která má lokalizovat význam fenoménu v okolním světě a očistit spolehlivé informace od nespolehlivých. Jednalo se o simultánní triangulaci v rámci kvalitativních metod, kdy byly kombinovány různé datové zdroje a metodologie (včetně např. prověřování do kříže); kvantitativní metody byly využity minimálně a spíše jen orientačně. (Denzin 1978 in Novotná 2012)

Bylo nutné korigovat sklony ke sběru velkého množství různých dat, která „jsou sama o sobě sice báječná, ale nemají se samotným výzkumným problémem žádnou přímou souvislost“. Sáhla jsme tedy k metodologickému nástroji, který Chenail vysvětluje metaforou olovnice. Zdůrazňuje, že je nutné stanovit si jakýsi programový cíl výzkumu, který nám pomůže udržet si přehled o tom, zda se od záměru svého výzkumu nevzdalujeme. Musíme jasně určit oblast zájmu (tedy fenomén, který chceme studovat), výzkumnou otázku (odpovídající výzkumnému problému), data, která mají být sebrána a proceduru jejich analýzy. Následně je nezbytné neustále reflektovat to, zda jsou tyto položky v souladu. (Chenail 1998)

Významnou roli nelokálního konzultanta a informátora sehrál Mgr. Stanislav Lhota, PhD. Dr. Lhota se na profesionální úrovni pohybuje v Balikpapanském zálivu více než deset let a prostoupil i do hloubky zkoumané problematiky a její socio-kulturní, ekonomické, politické a legislativní sféry. Určitou dobu se ekoturismu v Balikpapanském zálivu věnoval i prakticky a stále se snaží o jeho implementaci a reálné ukotvení. Práce Dr. Lhoty a konzultace s ním se staly význačným zdrojem dat a kritického přístupu. V době mého terénního výzkumu strávil přibližně dva měsíce přímo v Balikpapanu a účastnil se části mého bádání, kdy figuroval jako odborný konzultant v posuzování jevů z pohledu čisté ekologie a přírodních věd. V počáteční fázi výzkumu fungoval částečně jako „gatekeeper“ (Hammersley, Atkinson 1995) a osobně mě seznámil s klíčovými aktéry, což je v kulturních podmínkách Kalimantanu velmi důležité pro lepší přístup k informacím a získání důvěry a zároveň to značně urychlilo samotný „rozjezd“ výzkumu. Při dvou polostrukturovaných rozhovorech a v některých dalších situacích převzal také roli tlumočnicka, protože úroveň mých jazykových schopností v *Bahasa Indonesia* nebyla pro složité rozhovory dostatečná. Nezbytné bylo také překonat úskalí interkulturní komunikace. Dr. Lhota měl na průběh práce značný vliv. Nebyl ovšem „automatem na data“ (Soukup 2014), jádro výzkumu spočívalo v osobním pozorování a

setkávání s lidmi. Význam osoby Dr. Lhoty jsem si po celou dobu uvědomovala a náležitě reflektovala, aby byla minimalizována jakákoli nechtěná zkreslení.

Ve vztahu k informátorům jsem se přiklonila k situačně nezávislému přístupu „etiky spravedlnosti“. (Gilligan 1982 in Novotná 2012) S některými informátory jsem se sice sblížila, ale osobní přátelství jsem se snažila oddělit od výzkumu.

Sebereflexe se projevovala i ve stálém uvědomování si, kde se pohybuji, a že indonéské standardy (ve všech polohách existence) se nedají srovnat s evropskými a také že můj vlastní charakter, kdy jsem místními vnímaná jako žena „bule“ se může odrazit v chování účastníků výzkumu. Na místě je přiznat, že jsem prožila všechny fáze kulturního šoku (Soukup 2014). I když jsem si tuto skutečnost uvědomovala, stěží jsem si připouštěla, že jednotlivými fázemi v daný moment procházím. Plně si to uvědomuji až retrospektivně, kdy moje pocity a chování posuzuji „zvenčí“. Jsem si vědoma, že tohle mohlo mít a nejspíš i mělo drobný vliv na výzkum, avšak snažila jsem se při zpracovávání dat a hodnocení výsledků následky jednotlivých fází kulturního šoku odbourat.

2.6 Limity práce

Na tomto místě je také žádoucí přiznat nenaplněná očekávání a určité limity této práce. Původní projekt diplomové práce počítal i s dotazníkovým šetřením mezi návštěvníky vybraných atraktivit. To mělo pomoci hloubkově analyzovat cílové skupiny a odhalit jejich vnímání dané atraktivity a případně i konkrétní podobu poptávky. Situace v terénu se přirozeně ukázala komplikovanější a časově i technicky náročnější, než jsem před odjezdem do Indonésie předpokládala. Z tohoto důvodu jsem byla nucena od plánovaného systematického dotazníkového šetření upustit.

I přesto se domnívám, že vytyčené cíle byly naplněny formou ostatních použitých metod. Kategorizace cílových skupin návštěvníků byla provedena na základě pozorování doplněného informacemi z rozhovorů vedených s hlavními informátory a pracovníky vybraných organizací. Představu o názorech návštěvníků jsem získala díky neformálním rozpravám s nimi. Toto téma by si ovšem zasloužilo větší pozornost, hlubší zaměření a rozsah samostatné studie, proto ho sama v práci nijak nerozebírám. V terénu se ukázalo vhodnější a důležitější soustředit se na aktuální problémy a překážky bránící rozvoji plnohodnotného ekoturismu. Rozhodla jsem se tedy překročit rámec plánovaných cílů, díky čemuž se podařilo identifikovat některé hlavní překážky a odhalit jejich příčiny.

Ráda bych zmínila i jiný způsob hodnocení ekoturistických služeb, který může přirozeně přijít čtenáři na mysl. Mohla jsem zvolit sofistikovanější postup, jako je bodové hodnocení na škále např. od 1 do 10, a vytvořit detailní srovnání míry, ve které jsou kritéria ekoturismu plněna. Ve výsledku by byl tento způsob užitečný jen pro působivé grafické znázornění; subjektivita hodnocení atraktivit by zůstala stejná. Proto jsem se rozhodla pro časově úspornější metodu, která i přesto zajistila stejně kvalitní výstupy.

3 VÝSLEDKY VÝZKUMU

V následující kapitole představuji výsledky terénního výzkumu a analýzy sesbíraných dat. Důležité je představení provozovatelů přírodního turismu, jejichž aktivity se staly objektem našeho výzkumu. Následuje souhrnné posouzení ekoturismu v Balikpapanském zálivu, kterým se snažíme zodpovědět stanovené výzkumné otázky. Dále vyzdvihuji objevené překážky, které brání plnému rozvoji ekoturismu v destinaci a v poslední řadě si dovoluujeme nabídnout postřehy a návrhy, které by mohly pomoci při snaze o naplnění všech principů ekoturismu.

3.1 Posuzované atraktivity

Nejdříve nabízím přehled provozovatelů přírodního turismu, jejichž aktivity se staly objektem našeho výzkumu. Cílem je stručně představit vybrané aktéry, charakterizovat jejich aktivity a poskytované služby a porovnat je s dříve stanovenými kritérii. Tímto se zejména snažím zodpovědět druhou výzkumnou otázku: *Jak vypadají ekoturistické služby realizované ve výzkumné oblasti?*

Na základě postupu popsaného v kapitole 2.2 bylo vybráno celkem pět aktivních aktérů. [Obr. 4] První tři si jako cílovou lokalitu zvolili pobřežní mangrovy a vodní plochy zálivu. Další dva operují na terestrické části ostrova, jejich zájmovou lokalitou jsou chráněné nížinné deštné lesy. Kromě těchto popisujeme i další dvě organizace, které nebyly v době terénního výzkumu aktivní v oblasti přírodního cestovního ruchu, ale jsou důležité pro porozumění souvislostem a problematice výzkumného problému a napomáhají k vytvoření uceleného pohledu na stav ekoturismu v Balikpapanském zálivu. Doprovodné fotografie jsou k nahlédnutí v příloze číslo 6. Schematické hodnocení posuzovaných atraktivit z hlediska kritérií ekoturismu je pro snadnou orientaci uvedeno v příloze číslo 7.

Na úvod tohoto hodnocení je třeba přiznat, že se u žádného studovaného objektu nepodařilo dopátrat důkazů o splnění prvního kritéria, tedy o provedení strategického environmentálního plánování a odborného posouzení dopadů aktivit dané organizace na životní prostředí. Na základě nabytých zkušeností o obecném fungování lokálních organizací si troufám prohlásit první kritérium za irelevantní.

Obr. 4: Sídla posuzovaných organizací (zdroj: upraveno z Google Earth 13/04/2016)

3.1.1 Mangrove Center

Mangrove Center je občanské sdružení dobrovolníků (ind. *relawan*), které má zázemí v balikpapranské předměstské čtvrti Graha Indah, přibližně 9 km od centra města. Hlavním cílem sdružení je ochrana mangrovů. Aby zviditelnili problematiku ochrany mangrovů, začali nabízet plavby podél mangrovového lesa, který část Graha Indah obrůstá [Obr. 5]. Skutečnost, že je tento program v rukou místní komunity, usnadňuje získávání finančních prostředků, protože indonéská vláda a donoři podobné iniciativy podporují, pokud nejsou v rozporu s jinými plány. O území, na kterém Mangrove Center působí, nestála žádná velká korporace, proto je z pohledu vlády činnost sdružení nekonfliktní. (Lhota 2014, osobní sdělení)

Mangrove Center vzniklo na podporu ochrany mangrovových lesů a vzalo si za svou i regeneraci tohoto ekosystému. Regeneraci provádějí členové ceremoniálním vysazováním nových mangrovů ve velkém měřítku na různých místech Východního Kalimantanu. Turismus je podle iniciátora centra *vedlejší produkt*. Věří, že je-li hezké prostředí, turisté přijdou sami. A turisté opravdu přicházejí. Ve skutečnosti jsou však pobízeni balikpapranským odborem pro cestovní ruch (*DPOKP Balikpapan*)²⁴, různými cestovními kancelářemi i reklamou v médiích (zejména na internetu prostřednictvím TripAdvisor a sociálních sítí).

²⁴ DPOKP Balikpapan – Dinas Pemuda Olahraga Kebudayaan dan Pariwisata Balikpapan.

Obr. 5: Přibližné území působnosti Mangrove Centra (zdroj: upraveno z Google Earth 13/04/2016)

Hlavní činností v oblasti turismu je pronájem lodí doprovázených lodníkem, tedy spíše projížďky po řece Sember kolem tamějšího mangrovového lesa [Obr. 5] a pozorování endemických kahau nosatých, kteří využívají mangrovy jako spací stromy. Kvůli malé rozloze a izolovanosti lesa je za úsvitu a před soumrakem setkání s kahau zaručeno. Lodě z Mangrove Centra ale nikdy nevyjíždějí mimo řeku Sember, takže neumožňují pozorování delfínů ani návštěvu rozsáhlejších mangrovů v odlehlější části zálivu. V současnosti je Mangrove Center nejstabilnější a co do počtu návštěvníků nejaktivnější organizací poskytující primární služby cestovního ruchu²⁵ na pobřeží Balikpapanského zálivu. Téměř dvě třetiny návštěvníků tvoří Indonésané, zejména studenti. Za týden vyrazí na projížďku v průměru 50 až 70 lidí.

V rámci výzkumu proběhlo zúčastněné pozorování během dvou plaveb organizovaných Mangrove Centrem (jedna se smíšenou skupinou Indonésanů a zahraničních turistů, druhá se skupinou studentů z balikpapanské střední školy SMA 4). Dále také nezúčastněné pozorování propagační akce Mangrove Centra s vysazování mangrovů v rámci Národního dne sázení stromů (*Hari menanam Pohon Indonesia – Bulan menanam Nasional*). Dalším zdrojem dat bylo strukturované interview a několik neformálních rozhovorů s iniciátorem Mangrove Centra A. B.

²⁵ Primární služby jsou takové, které uspokojují cílové potřeby (např. poznávání přírodních zajímavostí, netradiční zážitek, sportovní vyžití apod.). Sekundární neboli realizační služby jsou pak ubytování, doprava atd.

Přejdeme-li k hodnocení Mangrove Centra v rámci stanovených kritérií²⁶, musím konstatovat, že principům ekoturismu jednoznačně odpovídá pouze v pěti bodech, nedostatky převažují. Největším proviněním se ukázalo být právě to, na čem staví svoji pověst, co prezentují jako významný a pro zachování ekosystému velmi prospěšný počín, a sice umělé vysazování nových stromů. Přírodovědci na tuto činnost mají úplně opačný názor. Jak vyplývá z odborných publikací (např. Kathiresan 2001; Lewis et. al. 2006) a z konzultací s vědci a ochránci přírody, mangrovy uměle vysazovat rozhodně není třeba. Jsou to velmi aktivní a adaptabilní rostliny s velmi dobře vyvinutým způsobem reprodukce. Mangrove Center s přírodovědci a dalšími odborníky nespolupracuje:

„Na tuto metodu jsem přišel sám! Veškeré vědomosti o mangrovech jsem získal samostudiem.“ (A. B., iniciátor Mangrove Centra)

Umělým vysazováním je omezována přirozená obnova mangrovů, navíc jsou mnohdy bez uvážení a odborných znalostí vysazovány nevhodné druhy na nevhodná místa.

„Z hlediska ochranných strategií je program Mangrove Center v mnoha ohledech neprofesionální a někdy i škodlivý.“ (Dr. Lhota)

Mnohem užitečnější a smysluplnější je zaměřit se na zachování a ochranu jejich přirozeného habitatu a hydrologického režimu. Bránit přeměně pobřeží ve prospěch průmyslu či akvakultury a rekultivovat již zasažená místa a tím připravit vhodný prostor pro přirozenou obnovu mangrovových lesů. Tato cesta je ale také mnohem náročnější – časově, finančně, technicky atd. – a není natolik vizuálně výrazná a snadno zmedializovatelná jako zmíněné sázení mladých stromků. Potvrzuje to i Dr. Lhota:

„Vysazování mangrovů, zejména v místech, která jsou navštěvována turisty, nabízí vládě a korporacím možnost demonstrovat jejich environmentální přínos na reklamních tabulích umístěných na populárních místech, která jsou navštěvována milovníky přírody, a tím zvyšovat jejich „zelenou image“. Vysazování mangrovů v turistických parcích je velmi levné podnikání, kdy hlavní náklady tvoří veřejná ceremonie.“

Rozporuplné konání Mangrove Centra násilnou regenerací porostu nekončí. K ohrožení křehkého ekosystému přispívají i klecovým chovem invazivních ryb tilapií, který má vyrovnat rapidně se snižující úlovky tradičních rybářů. Košer není ani ceremoniální vypouštění ptáků

²⁶ Podrobná tabulka v příloze č..

nakoupených na trhu, čímž je podporován obchod s ptáky a mohou být vypuštěny invazivní druhy z jiných ostrovů. (Lhota 2014, osobní sdělení)

A tím narážíme i na rozpor s etickou stránkou věci, kdy – mimo jiné i prostřednictvím pořádaných turistických plaveb²⁷ – přesvědčují veřejnost o blahodárnosti svých činů. Zmiňované akce jsou silně medializované a účastní se jich další organizace, školy, významní hosté, novináři, fotografové. Většinou jsou sazenice sponzorovány zástupci vlády nebo korporací působících v těžebním průmyslu, jejichž jména jsou uváděna na čestných tabulích u nově vysazených mangrovů. Tímto vlastně Mangrove Center poskytuje příležitost pro greenwashing. Dochází i ke klamání neznalé a pod záminkou „ochrany přírody“ snáze ovlivnitelné veřejnosti, což může mít v širším kontextu negativní dopady.

Uvedme další bod, ve kterém myšlenka neodpovídá skutku. Ze slov iniciátora Mangrove Centra vyplývá, že kladou důraz na šíření povědomí o problematice ochrany mangrovů, ale i na hlubší poznání tohoto ekosystému, což určuje jejich cílovou skupinu:

„Mně nejde o konvenční turisty, kterých přijede spousta a hned zase odjedou. Jde mi mnohem víc o ochranu mangrovů a o vzdělání, aby se [návštěvníci] učili rozlišovat různé druhy mangrovů. To zatím neumějí. Pro ně jsou to všechno jenom bakau [tj. obecně mangrove²⁸].“ (A. B.)

Prakticky se pro dosažení tohoto cíle příliš neděje. Před, v průběhu ani po plavbě nejsou návštěvníkům podávány žádné informace. Ani o ekosystému obecně, ani o jednotlivých druzích mangrovů. Jediným okamžikem komunikace je případ, kdy lodník zastaví pod stromem, na kterém se nachází kahau nebo jiný živočich, a ukáže na něj. A. B. nakonec přiznává, že lodníci (jediný doprovod turistů na lodi) mají jen minimální informace o prostředí, ve kterém se pohybují. Vysvětluje to tím, že pokud má někdo z návštěvníků hlubší zájem dozvědět se něco o mangrovech, musí přijít přímo za ním. Přičemž příliš prostoru pro diskusi nebo jiný názor nedává.

„Já jsem totiž jediný, kdo problematice rozumí a ví, co je správné a co ne.“ (A. B.)

²⁷ Proto zmiňuji i činnosti, které na první pohled s turistickými aktivitami centra nesouvisí. Práce je sice zaměřena na „ekoturistické“ aktivity provozovatelů, bylo by však velmi krátkozraké a neetické vytrhávat je z užšího kontextu ostatních aktivit, jsou-li navíc tyto považovány za hlavní.

²⁸ Označení stromů jako mangrove, správně řečeno mangrovníky, je pouze ekologické členění, taxonomicky jsou tyto specializované dřeviny děleny na kořenovníky (*Rhizophora*), kolíkovníky (*Avicennia*), kuželovníky (*Sonneratia*), kolenovníky (*Bruguiera*) a kyjovníky (*Laguncularia*).

Zároveň uvádí, že s Mangrove Centrem spolupracují i dva průvodci, kteří umí anglicky a při vyjížďkách doprovázejí expaty²⁹. Rozsah a kvalitu jejich služeb nemohu posoudit, protože se mi nepodařilo absolvovat výlet s expaty, ani setkat se s průvodci při jiné příležitosti.

Pravidla chování v areálu a při plavbě jsou vyvěšena před vstupem na molo. Týkají se odhazování odpadků, udržování pořádku, užívání přílehlého altánku a používání záchranných vest. Jak již bylo naznačeno, pozorování mangrovů a kahau je prováděno řízeně na lodi, kdy lodník určuje rychlost a vzdálenost od břehu. Lodě s naftovým motorem jsou sice velmi hlučné (proto na nich výklad pro větší skupinu bez mikrofonu či podobné techniky není prakticky možný), podle dlouhodobého pozorování Dr. Lhoty prý k významné disturbanci kahau nedochází, protože si již (nejen) na jejich přítomnost zvykli.

„Zdejší kahau žijí na okraji rušné civilizace a tak si už zvykli na všechn ten silící hluk a neustálý provoz lodí všech velikostí a tvarů natolik, že před nimi přestali prchat a přestali jim věnovat pozornost.“ (Dr. Lhota)

V době, kdy byl terénní výzkum téměř u konce, byl do provozu spuštěn nový vyhlídkový raft s velmi mělkým ponorem a tichým motorem, kterou Mangrove Centru díky lobbingu jeho iniciátora darovalo Ministerstvo námořnictví a rybolovu (KKP Republik Indonesia)³⁰. Únosnou kapacitu ekosystému nezohledňují. Limit 10 turistů na jedné lodi odpovídá jejím rozměrům. Jedna či dvě plné lodi plující zároveň přílišný tlak na prostředí nevytvářejí. V případě potřeby se však navýšení počtu lodí nekladou překážky.

„Když je velká akce, máme zde i 10 lodí naráz. Normálně loď čeká a vyplouvá hned, jak se naplní. Ale když se jedou večer pozorovat kahau, vyráží všechny společně.“ (A. B.)

Turistická aktivita Mangrove Centra generuje nezanedbatelné finanční prostředky. Za pronájem jedné lodi si účtují 300 000 rupií (Rp)³¹. Ty případnou přímo lodníkovi, ale je předem určeno, jaká část má být využita na naftu, údržbu lodi a dalšího zařízení. Lodníci se střídají, výtěžek jde tedy celé komunitě (A. B., interview).

Aktivní podpora obecné ochrany přírody, vyzdvihování významu pobřežních ekosystémů a zapojování místních občanů a komunit do programu se Mangrove Centru nedá upřít. I silné a

²⁹ Z anglického expatriat. V přeneseném významu slova jsou to cizinci původem z Evropy či Severní Ameriky, kteří přišli do Indonésie za prací (v nadnárodních korporacích, v průmyslu).

³⁰ KKP Republik Indonesia = Kementerian Kelautan dan Perikanan Republik Indonesia

³¹ Je to cena za celou loď bez ohledu na počet turistů v ní. Pro srovnání – tabulkový minimální měsíční plat ve Východním Kalimantanu se v době výzkumu pohyboval kolem 2 000 000 Rp, přičemž reálné platy bývaly mnohdy i mnohem nižší.

trvalé lobby za vyhlášení mangrovového lesa v Graha Indah chráněnou oblastí mluví ve prospěch této organizace. Po posouzení všech aktivit Mangrove Centra se však nelze ubránit otázce, nakolik je tato snaha upřímná a nakolik je vedená politickými ambicemi jeho iniciátora.

„Z ochránářského hlediska je mangrov v Mangrove Center sice relativně velký, ale je odříznutý od ostatních mangrovů v Balikpapanském zálivu, takže má poměrně malý význam například pro ochranu kahau.“ (Dr. Lhota)

Nalezení odpovědí si ale vyžaduje hlubší a jinak zaměřený výzkum než je tento.

3.1.2 Ms. Nila

Cestovním ruchem v mangrovech Balikpapanského zálivu se zabývá i Ms. Nila, MBA. Vystudovala obor marketing cestovního ruchu na univerzitách v Německu a ve Španělsku, má licenci průvodce v cestovním ruchu, hovoří plynně anglicky a německy a působila více než čtyři roky na magistrátu města Balikpapan jako konzultantka pro rozvoj cestovního ruchu. V této funkci vytvořila mnoho propagačních materiálů o Balikpapanu a okolí (letáky, brožury, video³²) a začala vést jednoduchou statistiku incommingových turistů. Ekoturismu se nevěnuje pouze prakticky, v současné době připravuje výzkum zaměřený na důvody negativního vnímání ekoturismu místní vládou. Z průzkumu vyplynulo, že Ms. Nila je jediná provozovatelka (eko)turistických³³ aktivit v mangrovech Balikpapanského zálivu, jež má vysokoškolské vzdělání v oboru cestovního ruchu. Není to klíčový určující prvek, nicméně mívá na podobu a kvalitu poskytovaných služeb vliv, což se ve výzkumu potvrdilo.

V nabídce má standardní balíčky služeb, které kromě poznávacích plaveb Balikpapanským zálivem zahrnují např. transfer z a na letiště, ubytování, návštěvy dalších atraktivit či kulturních akcí v Balikpapanu apod. Podle zájmu klientů sestavuje i forfaity³⁴. Rozsah její působnosti v Balikpapanském zálivu je širší než v případě Mangrove Centra. Kromě pozorování kahau nosatých na řece Somber vyjíždí s klienty i na observaci delfínů a orcel do odlehlejších částí zálivu. Menší skupiny turistů jsou doprovázeny lodníkem a průvodcem, který podává odborný výklad a seznamuje účastníky s ekosystémy Balikpapanského zálivu a související problematikou. Svým klientům se převážně věnuje sama Ms. Nila, občas jí asistuje její

³² Propagační video města Balikpapan ke shlédnutí na: <https://www.youtube.com/watch?v=qZGmD36eEWI>

³³ Výrazem (eko)turistický či (eko)turismus je vyjádřena skutečnost, že se jedná jen o zdánlivý ekoturismus – většinou se daná atraktivita či provozovatel takto prezentuje, je tak vnímán okolím nebo se ekoturismu blíží, avšak svým skutečným charakterem plnohodnotnému ekoturismu neodpovídá.

³⁴ Forafait je výraz pro balíček služeb sestavený na míru klientovi.

student. Cílovou skupinou jsou zahraniční návštěvníci, expati a Indonésané z vyšších příjmových skupin, kteří mají zájem o komplexní balíčky. Klienty získává především díky svým osobním a pracovním kontaktům, s cestovními agenturami spolupracuje na formální bázi jen výjimečně.

Po určitou dobu se snažila Ms. Nila realizovat prostřednictvím a ve spolupráci s nadací (*yayasan*) Wapela, která vznikla s cílem podporovat udržování a šetrný přístup k životnímu prostředí. S přispěním členů Wapely bylo v plánu rozšířit profesionální ekoturismus v zálivu a v přístavu Wapely vybudovat návštěvnické centrum a restauraci. Pasivní partnerství ze strany členů Wapely ovšem nepřineslo žádné pozitivní změny ani rozvoj, proto se Ms. Nila opět osamostatnila. Kromě praktického působení v cestovním ruchu je aktivní i politicky. Již několik let se snaží prosadit vládní program rozvoje ekoturismu v Balikpapanském zálivu, zatím však bez úspěchu.

Podnikání v turismu je pro Ms. Nilu vedlejší činností, kterou provozuje při stálém zaměstnání. To se odráží v nízké četnosti a nepravidelnosti uskutečňovaných výjezdů. Navíc kvůli dlouhodobým zdravotním komplikacím a absenci stálého společníka nebo přímého následovníka v posledních měsících její aktivita na poli ekoturismu upadá.

Ačkoli se ani v jejím případě z hlediska této práce nejedná o čistý ekoturismus, ale spíše o šetrný přírodní turismus, z posuzovaných objektů působících na pobřeží a vodní ploše zálivu se aktivity Ms. Nily ekoturismu blíží nejvíce. Na rozdíl od Mangrove Centra je zde (eko)turismus primární. Je to cílené podnikání, které má generovat finanční prostředky, vzdělávat návštěvníky a nabádat je k pro-environmentálnímu chování.

3.1.3 Margomulyo

Margomulyo je stacionární atraktivita. Je to chráněné území s přirozeným mangrovovým lesem o rozloze 5 ha. Leží přímo ve městě asi 5 km od nultého kilometrovníku, přesto je k němu nesnadný a neznačený přístup. [Obr. 6] Margomulyo spravuje sousední střední škola SMA Negeri 8³⁵, pro kterou představuje výukový prostor. Zároveň je toto místo (značně) propagovaným a vyhledávaným ekoturistickým cílem³⁶.

³⁵ Všechny střední školy jsou v Indonésii označovány názvem Sekolah Menengah Atas a pořadovým číslem a mívají různá okrajová zaměření. SMAN 8 má přívlastek „Mangrove“.

³⁶ Statistiky o počtu návštěvníků neexistují. Odhad byl stanoven na základě rešerše internetových odkazů, ve kterých se vyskytuje zmínka o Margomulyo a komparace s dalšími atraktivitami Balikpapanského zálivu.

Obr. 6: Škola SMAN 8 a mangrovy Margomulyo (zdroj: upraveno z Google Earth 13/04/2016)

Margomulyo jsem navštívila opakovaně; v podvečer, kdy je SMAN 8 uzavřená, ale mangrovy bývají turistům zpřístupněny, a v dopoledních hodinách v době vyučování a přestávky i s Dr. Lhotou, kdy jsme byli pozváni do školy a proběhlo několik krátkých neformálních rozprav se zaměstnanci školy.

V Margomulyo se dá pohybovat pouze po vyvýšených dřevěných chodnicích, ze kterých lze snadno pozorovat život přímo uvnitř lužního lesa, za odlivu i na jeho dně, čímž se liší od předchozích dvou atrakтивit. Síť chodníků je dlouhá přibližně 800 m, k dispozici je také vyhlídková věž sahající těsně nad úroveň koruny stromů a altánek využívaný např. k piknikům. Nejsou tu poskytovány žádné služby. Brána je ukrytá za domy a většinu času uzamčená. Vstup je možný téměř kdykoliv. Stačí zavolat na uvedené telefonní číslo a počkat na správce, který bránu odemkne. Poté se návštěvníci pohybují po chodnicích sami bez jakéhokoli dalšího omezení. Vstupné je dobrovolné a mělo by připadnout škole. Pro zanedbatelnost a nepravidelnost příspěvku jsem po skutečnosti nepátrala.

Průvodce je možné získat po domluvě v SMAN 8. Návštěvníky pak o přestávkách mezi vyučovacími hodinami doprovázejí studenti (jeden, nebo i více), kteří nepodávají žádný odborný výklad a někdy jen laxně ukáží už tak jasnou cestu. Příležitostně se zde konají různé tematické akce, někdy i vysazování mangrovů. Ty připomínají informační tabule s datem a

počtem vysázených stromů, případně jménem sponzora. Dr. Lhota toto počínání komentuje s povzdechem:

„Místo vysazování nových mangrovů do přehuštěného lesa by ho mohli jednou za čas vyčistit, vysbírat odpadky a opravit chátrající chodníky. To by byla smysluplná propagace!“

Mangrovy jsou totiž zanesené odpadky, které s sebou přináší příliv a které občas odhodí neukáznění návštěvníci. V jedné ze svých prací Dr. Lhota svou myšlenku rozebírá:

„V jihovýchodní Asii jsou vodní cesty používány jako sběrné kanály pro ohromné množství odpadu generovaného místními obyvateli. Běžně je k vidění několik vrstev plastového odpadu v mase plovoucího řekami. Hromadné úklidové akce jsou velmi důležité nejen proto, aby udržely rezervace čisté a atraktivní, ale jsou i hodnotným prostředkem k výchově místních obyvatel i turistů a k otevření problematiky nakládání s odpadem a jeho vlivu na ekosystém mangrovů.“ (Lhota et. al., 2014)

Ekoturismu se v Margomulyo (ani ze strany SMAN 8) nikdo nevěnuje. Toto místo je vnímáno spíše jako veřejný park. Kromě jasně vyznačené cesty zde neexistují žádné regulace. Turisté bez vlastního průvodce nedostanou žádné relevantní informace, jediné, co na ně působí je atmosféra místa, genius loci.

Margomulyo rozhodně spadá do přírodního cestovního ruchu. Díky svému charakteru má potenciál stát se ekoturistickou atraktivitou, ten je však naprosto nevyužitý a s postupem času se může vytratit.

3.1.4 Hutan Lindung Sungai Wain

Hutan Lindung Sungai Wain, tedy Chráněný les³⁷ na řece Wain (dále jen HLSW), je rezervace chráněná regionální vyhláškou města Balikpapan (*Peraturan Daerah Tentang Pengelolaan Hutan Lindung Sungai Wain 2004*, dále jen *Perda HLSW*). Správa chráněného lesa sídlí 15 km od centra města. Na jihozápadě se rezervace téměř dotýká nechráněných mangrovových lesů, z východu je ohraničována hlavní silniční spojkou Balikpapan – Samarinda a severně se táhne až k hranicím regentství Kutai Kertanegara. Od severu na západ s chráněnou zónou sousedí užitkový les *Hutan Produksi* (PT Inhutani I Batu Ampar), z jihu a východu je obklopena drobnými zemědělskými farmami, které patří k suburbium Balikpapanu [Obr. 7].

³⁷ Chráněný les, neboli *Hutang Lindung* je v kontextu indonéské legislativy terminus technicus. Podobně jako termín chráněná krajinná oblast v českém kontextu.

Rezervace pokrývá téměř 100 km² a chrání primární a část přirozeného sekundárního deštného lesa a také povodí dvou hlavních řek v této oblasti, řeky Wain a řeky Bugis. Toto povodí tvoří zásobárnu pitné vody pro město Balikpapan a je také hlavním vodním zdrojem největší státní těžební společnosti Pertamina³⁸. Právě zachování čistého a trvalého sladkovodního zdroje pro účely ropného průmyslu bylo hlavním důvodem vzniku rezervace. Význam lesa byl uznán již v roce 1934, kdy sultán Kutai³⁹ prohlásil velkou část dnešní chráněné oblasti za *Hutan Tutupan*, tedy uzavřený les. Oficiálně je dnes vstup do chráněné oblasti stále zakázán, ale turisté doprovázeni pracovníky správy HLSW mají v okrajové zóně lesa udělenou výjimku. Centrální část je uzavřena úplně, přístupná je jen vědeckým pracovníkům se speciálním výzkumným povolením. V dnešní době se význam chráněné oblasti rozšířil i na ochranu biodiverzity, environmentální vzdělávání, plní funkci přírodní laboratoře a otevírá se i ekoturismu.

Do konce roku 2014 spadala správa HLSW výhradně pod magistrát města Balikpapan⁴⁰. Od roku 2017 bude plně v kompetenci provinční vlády Východního Kalimantanu, jakožto oblast se statusem *Hutan Lindung*⁴¹. Roky 2015 a 2016 představují přechodnou fázi strukturální změny, která bude mít na HLSW zásadní vliv. Tímto aktem se totiž stává Vyhláška o managementu chráněného lesa Sungai Wain (*Perda HLSW*) neplatnou a od roku 2017 ji nahradí nová obecnější vyhláška o chráněných lesech (*Perda Hutan Lindung*). Na tu by pak měla navázat i další zcela nová směrnice zabývající se konkrétně ekoturismem v provincii Východní Kalimantan. Takto specifická norma zatím neexistuje. Veškeré turistické aktivity v Balikpapanském zálivu se řídí obecnou vyhláškou o cestovním ruchu města Balikpapan. V době terénního výzkumu byl hlavním řídicím orgánem *Unit Pelaksana* (dále jen UP HLSW), který spadal pod vedení nevládní agentury *Badan Pengelola* HLSW (dále jen BL-HLSW), jež byla pověřena magistrátem města Balikpapan a přímo odpovědná rezortu životního prostředí. UP HLSW se dělí na různé divize. Jednou z nich je i divize pro ekoturismus a environmentální výchovu.

³⁸ Státní společnost pro těžbu ropy a zemního plynu.

³⁹ Kutai je jedním ze sultanátů, mezi kterými byla rozdělena vláda nad Východním Kalimantanem. Po vyhlášení nezávislosti Indonésie v roce 1945 byla jejich autonomie postupně oslabována a v roce 1957 se region stal oficiálně provincií. (Wood 1986, Müller 1992 in Imbrechts 2011)

⁴⁰ Podrobně popisuje správu HLSW ve své práci „Protection Forest governance in East-Kalimantan: inside-out“ L. Imbrechts (2011)

⁴¹ V provincii Východní Kalimantan mají status HL pouze dvě oblasti. Kromě HLSW je to HL Sungai Manggar, který leží jen pár kilometrů východně od HLSW.

Vize a mise UP HLSW zahrnují tři body, které by měl naplnit ekoturismus. Patří mezi ně (1) ochrana fauny a flóry, (2) kontakt s přírodou a environmentální vzdělávání a (3) oceňování obyvatel vesnice Sungai Wain⁴² za to, že umožňují chránit toto území.

Obr. 7: Plánek znázorňující pozici HLSW a KWPLH v prostoru chráněného lesa řeky Manggar – Běžní turisté se pohybují po vyznačených trasách k hranici kempu Sinaga; kempy Penelitian a Djamaludin jsou určeny pouze pro výzkumné účely. (zdroj: upraveno z webu HLSW 13/04/2016)

V nabídce HLSW jsou denní a noční výpravy zaměřené na pozorování živočichů v jejich přirozeném prostředí (tzv. *wildlife tours* nebo *wildlife watching*). K tomuto účelu jsou využívány čtyři různě dlouhé a náročné turistické okruhy v okrajové zóně lesa (okruh od „Pos Ulin“ pouze po „Kemp Sinaga“ na Obr. 7). Významný podíl návštěvníků tvoří školáci a studenti, případně zájmové skupiny, pro které jsou v rámci environmentální výchovy pořádány tematické přednášky, promítání, diskuse a samozřejmě putování lesem. Populární je i pozorování ptactva známé pod názvem *birdwatching*, které zavádí A. D. (koordinátor ekoturismu a environmentální výchovy HLSW) zatím spíše soukromě. Turisté si zde mohou za poplatek půjčit obuv a vybavení jako jsou dalekohledy, svítilny apod.

⁴² Tato vesnice byla v 70. letech přesídlena společností Pertamina z chráněné oblasti na její hranice. (Fredriksson a de Kam, 1999)

Zázemí a vstup do rezervace se nachází na okraji vesnice Sungai Wain. Je tvořeno hlavní budovou (*Pos Ulin*), kde je kancelář koordinátora divize pro ekoturismus a environmentální výchovu, a zároveň se využívá k přednáškám a jako recepce a jídelna. HLSW nabízí i ubytování ve dvou jednoduchých dřevěných bungalovech.

V průběhu několika dní proběhlo zúčastněné pozorování při denní a noční výpravě po dvou různých turistických okruzích se zapůjčením vybavení a byly využity ubytovací a stravovací služby. Dále byl veden polostrukturovaný rozhovor s koordinátorem ekoturismu a environmentální výchovy (dále jen koordinátor EEL) A. D. a neformální rozhovor s jedním z oficiálních průvodců.

V porovnávání s kritérii ekoturismu dopadly turistické služby HLSW poměrně lépe, než jak tomu bylo v případě provozovatelů působících v mangrovech. Turistické stezky místy doplňují dřevěné chodníky a mosty. Po celou dobu skupinu doprovází průvodce, který dbá o minimalizování disturbance ekosystému. Na vhodné chování jsou návštěvníci upozorňováni před i v průběhu výpravy. Počet účastníků ve skupině, frekvence výprav i čas strávený v terénu podléhají stanoveným limitům. Únosná kapacita prostředí překračována není, je to však dáno i celkově nízkým počtem návštěvníků. V posledních letech sem průměrně zavítá asi 500 turistů z Indonésie a 300 z dalších 20 zemí světa. Snaha o přispění k ochraně ekosystému a o prohloubení povědomí a zájmu o tuto problematiku je evidentní zejména v případě vzdělávacích programů pro školáky a studenty (např. studenti lesnické fakulty si zde doplňují praktické dovednosti). Probíhá i aktivní spolupráce s vědci, výzkumníky a univerzitami. Přímý prospěch z turismu plyne i místní komunitě, tedy obyvatelům vesnice Sungai Wain, kteří si přivydělávají jako průvodci, lépe řečeno doprovod, zajišťují stravu či úklid, turisté mírně zvedají tržby i místním obchůdkům. Oficiální plány dosavadní správy zahrnovaly realizaci balíčku služeb v podobě tzv. turistické vesnice (*Desa Wisata*), kdy je podporováno i kulturní dění destinace a její obyvatelé se přímo podílejí na poskytování služeb a jsou také součástí managementu a rozhodovacích procesů. Je zde reálné riziko, že od těchto plánů provinční vláda upustí.

Při hodnocení jsem narazila i na vážné nedostatky. Tím nejzřetelnějším jsou nekvalifikovaní a neprofesionální poskytovatelé služeb. V době výzkumu byli vedle koordinátora EEL stálými zaměstnanci další tři průvodci. Ti před nástupem na tuto pozici prošli krátkým školením a dvakrát až třikrát týdně je pro ně zajištěna výuka angličtiny. Odborné vzdělání vyžadováno

není. Problém je, že i tito průvodci figurují pouze jako doprovod, žádný výklad nepodávají (ani v případě indonéských turistů). Navíc se chovají značně neprofesionálně.

„První část cesty si hrál s mobilem, vlastně až do doby, kdy v lese úplně ztratil signál. Když jsme se přestaly ptát a snažit o komunikaci, nic neříkal ani neukazoval. Na začátku se nepředstavil, nepřivítal nás ... na konci se s námi ani nerozloučil.“ (vlastní terénní poznámky z denní prohlídky lesa)

Tímto přístupem se výrazně snižuje kvalita poskytovaných služeb a následně spokojenost návštěvníka, což se negativně promítá na jeho hodnocení (ústním i finančním) a na vnímání atraktivity i potencionálními návštěvníky.

Hlavní překážkou rozvoje úspěšného ekoturismu je velmi laxní přístup managementu a vlády. Koordinátor ekoturismu a environmentální výchovy přiznává, že ve skutečnosti jsou aktivity cestovního ruchu v HLSW okrajovou záležitostí.

„Ekoturismus je jednou z mnoha divizí Sungai Wainu. Je zde spíš do počtu, aby UP naplnilo svoji vizi, aby si to mohlo odškrtnout, ale nijak zvlášť se mu nevěnuje.“ (A. D.)

Dodnes neexistuje žádná směrnice, která by ekoturismus v HLSW regulovala. Zejména nejsou stanovena žádná pravidla, kterými by se řídilo vybírání vstupného a další nakládání s finančními prostředky získanými od návštěvníků. Je dána minimální výše (formálně dobrovolného) příspěvku průvodci, a to 100 000 Rp za skupinu. Peníze za pronájem vybavení jsou používány na jeho údržbu. Turismus provozovaný v HLSW tudíž nepřináší organizační strukturu žádné finanční prostředky, a proto je z pohledu managementu a vlády nepodstatný a nehodný zvláštního zájmu.

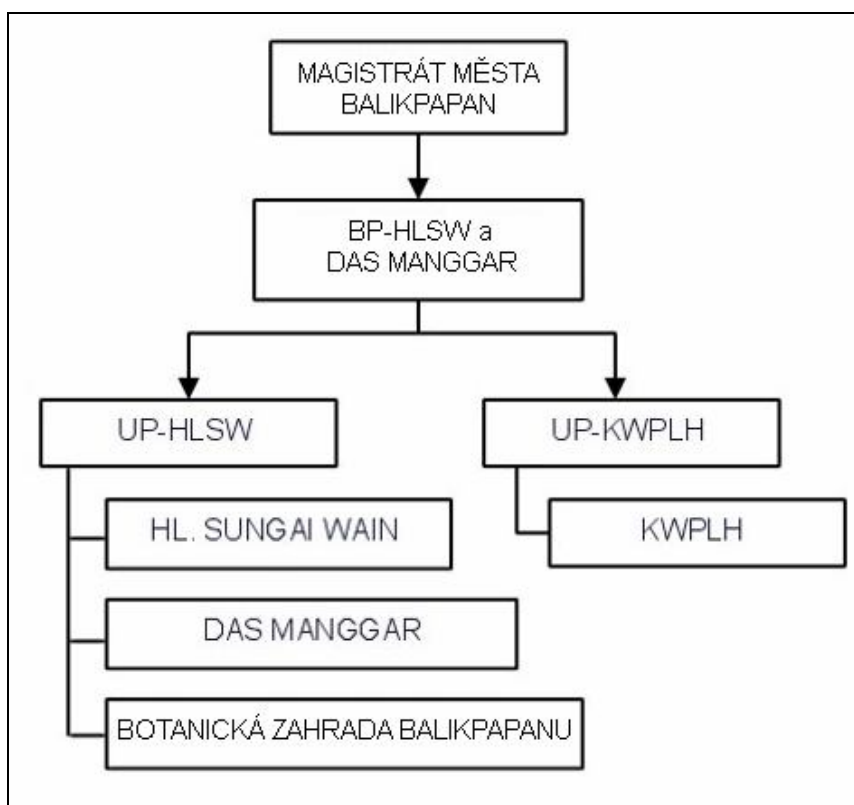
O změnu se divize HLSW podle slov A. D. marně snaží od roku 2003. Dokud byl HLSW spravovaný magistrátem města, lobování pro místní vyhlášku probíhalo na úrovni Kota Balikpapan. Po strukturální změně na vyšší úroveň bude novou vyhlášku vyhlašovat provincie. Paradoxně právě teď, když nová vyhláška vzniká a je tedy vhodná doba pro zesílení nátlaku na prosazení potřebných regulí a pravidel, díky kterým by se ekoturismus mohl stát finančně přínosným a ekonomicky výhodnějším, A. D. veškeré snahy vzdává.

„Sungai Wain má spousty jiných divizí. V současné době není orientovaný na byznys. Nemáme povahu podniku. Je výhodnější být příspěvková organizace, to znamená, že peníze jdou z místního rozpočtu. A pak nemá význam se na ekoturismu zvlášť zaměřovat.“ (A. D.)

S tímto pohledem na věc nezbyvá než čekat na podobu nových provinčních vyhlášek. Zatím totiž vůbec není jasné, zda překážky rozvoje ekoturismu v HLSW zohlední, a pokud se tak přece jen stane, jakým způsobem a do jaké míry ovlivní fungování HLSW.

3.1.5 Kawasan Wisata Pendidikan Lingkungan Hidup

Kawasan Wisata Pendidikan Lingkungan (dále jen KWPLH) je vzdělávací a rekreační středisko ležící přibližně 23 km severně od města Balikpapan, rozkládá se na 10 ha obecního pozemku (chráněného lesa) Hutan Lindung Sungai Manggar, jehož převážná část je paradoxně odtěžena. Management, tedy UP-KWPLH je na stejné úrovni s UP-HLSW [Obr. 8]. Je řízen toutéž nevládní agenturou BP-HLSW. Stejně jako v případě HLSW jsou řízení, mzdy a běžný chod financovány ze zdrojů místní vlády v podobě ročních grantů. To znamená, že externí dary a příspěvky by měly jít přímo do rozvoje KWPLH.

Obr. 8: Schéma správní struktury HLSW a KWPLH (zdroj: upraveno z webu KWPLH 13/04/2016)

Základnu KWPLH tvoří hlavní administrativní budova UP, u které je parkoviště, dva tradiční laminy⁴³, které bývají pronajímány i externím zájemcům (mimo jiné k akcím propagujícím a podporujícím tradiční dajackou kulturu), několik altánků se stálými expozicemi a dětské

⁴³ Lamin je tradiční dlouhý dům, který původně sloužil jako ubytovací jednotka domorodých Dajaků. Žilo v něm až několik desítek rodin a měl i kulturní funkci. Dnes jsou laminy používány zejména jako místa pro setkávání a kulturní vyžití, podobně jako české „kulturní domy“.

hřiště. Vše má tradiční design, použity byly místní přírodní materiály. Nechybí ani jednoduché zázemí pro ošetřovatele, výzkumníky a další pracovníky.

KWPLH bylo původně zřízeno národní iniciativou jako středisko agroturismu (*Kawasan Agrowisata*). Poté co připadla správa na místní vládu, bylo přeměněno na rehabilitační centrum pro medvědy malajské (*Helarctos malayanus*). Stalo se tak na podnět výzkumného projektu zaměřeného na studium medvědů malajských v rezervaci Sungai Wain, který vedla zooložka Gabriela Fredriksson. Dalším důvodem bylo přijetí medvěda malajského za maskota města Balikpapan, což následovala konfiskace několika medvědů držených v zajetí u soukromých osob a jejich umístění právě do tehdejšího Kawasan Agrowisata. Následně bylo také rozhodnuto o rozvoji environmentálního vzdělávání a KWPLH se stalo centrem environmentální výchovy.

Zkonfiskování medvědi už nejsou schopni vrátit se do volné přírody⁴⁴. Byl pro ně proto zřízen speciální oplocený výběh o rozloze 1,3 ha, který má co nejvíce odpovídat jejich přirozenému prostředí. Flora ve výběhu je druhově pestrá, nechybí ani jejich oblíbené ovocné stromy. Medvědům dělají společnost i další drobní živočichové. Kolem části přilehlé k základně KWPLH vede dřevěný vyhlídkový chodník, dostatečně vzdálený od plotu tak, aby nedocházelo k nadměrné disturbanci. Většinu času tráví medvědi v odlehlejší, turistům nepřístupné části výběhu. Jsou pravidelně krmeni (dvakrát denně, v 9 a v 15 hodin), potrava je ukrývána poblíž chodníku tak, aby mohli návštěvníci medvědy pozorovat (ti se zdrží přibližně hodinu). Kolem výběhu se pohybuje i několik průvodců. Primárně nepodávají výklad, spíše dohlížejí na vhodné chování návštěvníků a taktně je nabádají k tomu, aby svým finančním darem přispěli na ochranu medvědů malajských a rozvoj KWPLH. Ani zde (stejně jako v HLSW) totiž nevybírají vstupné. Jedním z důvodů je i složitá administrativa a potřeba personálního zajištění. Proto byl zvolen výhodnější způsob ve formě dobrovolných příspěvků a nájmů za užívání laminů.

Součástí střediska je i malá botanická zahrada, stálá edukační expozice zaměřená na endemickou flóru a faunu ostrova Borneo, interaktivní expozice o medvědech malajských a také expozice zaměřená na domácí zvířata. Stálé výstavy doplňují další vzdělávací exhibice umístěné v hlavním laminu. Jedna z nich představuje Balikpapanský záliv, jeho flóru a faunu a ohrožení, která přicházejí v podobě průmyslu a vládních projektů. O víkendech, kdy je návštěvnost největší, jsou pořádány přednášky a diskuse a promítány filmy týkající se

⁴⁴ Tito medvědi byli drženi v zajetí dlouhou dobu, někteří byli zkonfiskováni z cirkusu. Původní „majitelé“ jim nechali vytrhat drápy a zuby, byly potlačeny jejich základní instinkty důležité pro život ve volné přírodě.

problematiky ochrany místních ekosystémů, děti se učí o fungování přírody prostřednictvím různých her. Tým KWPLH, který se aktivně věnuje environmentální výchově, organizuje a realizuje přednášky přímo na balikpapanských školách a nabízí různé výukové programy.

Hlavním zdrojem dat o KWPLH bylo zúčastněné i nezúčastněné pozorování a neformální a nestrukturované rozhovory se zaměstnanci a dobrovolníky. S ředitelem KWPLH se interview uskutečnit nepodařilo.

Aktivita KWPLH neodpovídá obecné představě o ekoturismu v původním prostředí, ve volné přírodě. Jako rehabilitační centrum podle Oramse spadá do kategorie „semi-captive“, tedy zařízení, kde jsou živočichové drženi v „částečném zajetí“. Ve stejné kategorii jsou i přírodní parky a rezervace (Newsome 2005: 17). Ani samo KWPLH se neprezentuje ve spojení s ekoturismem. Podle svých slov kromě vyzdvihované environmentální výchovy „poskytuje regionálním rezidentům a návštěvníkům příležitosti k environmentálně šetrné rekreaci“. I přesto jsem se rozhodla této iniciativě věnovat pozornost. Činnost KWPLH má totiž velmi důležitý vliv na šíření povědomí o environmentální problematice a ochraně ekosystémů se zvláštním zaměřením na Balikpapanský záliv. Po částečných personálních změnách vznikl v roce 2015 nový tým kvalifikovaných místních lektorů⁴⁵. Kvalita jejich práce má vysokou úroveň a je srovnatelná s evropskými standardy. Návštěvnost KWPLH se pohybuje kolem 50 000 turistů za rok. Většinu z nich tvoří školní a zájmové skupiny, nicméně struktura turistů je velmi bohatá, časté jsou i opakované návštěvy. KWPLH má tedy možnost ovlivnit opravdu širokou veřejnost.

Dohled u medvědího výběhu zajišťují dobrovolníci ze skupiny Pacinta Alam (tj. Milovníci přírody – otevřené sdružení se zastoupeními po celé Indonésii). Absenci výkladu nahrazují informační tabule rozmístěné po celém areálu KWPLH. Nechybí ani jasně daná a zřetelně vyznačená pravidla chování pro návštěvníky, specifickými pravidly se řídí i ošetřovatelé a personál. Aktivita jednotlivých týmů jsou vedeny odborníky. V rehabilitačním centru stále aktivně působí G. Fredriksson, environmentální výchovu vede profesionální lektorka apod.

V současné době je KWPLH jedinou fungující organizací v oblasti Balikpapanského zálivu, která se systematicky věnuje environmentální výchově a osvětě na vysoké úrovni a ve velkém měřítku. Jakým způsobem jejich činnost ovlivní strukturální změny popsané u HLSW není

⁴⁵ Velmi významně se o to zasadil i Dr. Lhota a A. Poledňáková, která v KWPLH působila jako dobrovolnice několik měsíců na přelomu let 2014 a 2015. Dnes tým místních dobrovolníků vede zkušená lektorka environmentální výchovy, která pochází z Balikpapanu. U zrodu přednášek a promítání o Balikpapanském zálivu stál indonéský environmentalista a učitel angličtiny Maulana.

známo. Současné reálné ohrožení představuje návrh na radikální snížení finanční podpory z veřejných zdrojů města Balikpapan. V době výzkumu nebylo ještě jisté, zda bude návrh přijat, či zamítnut.

3.1.6 Landing

V menším měřítku se environmentální výchově věnuje i nevládní organizace LSM Landing. Ve skutečnosti se jedná o její předsedkyni M. A. a několik nestálých spolupracovníků. Zaměřuje se na práci se školními dětmi. Po domluvě působí na různých základních školách a v dětských domovech. Nabízí výukové programy s environmentální tematikou, které lze rozdělit do dvou bloků, a to (1) nakládání s odpady, třídění, recyklace a (2) ekosystém mangrovových lesů Balikpapanského zálivu, jeho fungování, ochrana a ohrožení. Výuka probíhá formou interaktivních přednášek a her, které jsou přizpůsobeny cílové skupině. Další činností je tvorba výukových materiálů a dětských knížek opět zaměřených na mangrovy Balikpapanského zálivu.

Pro výzkum je organizace Landing důležitá kvůli své nedávné minulosti, kdy byla aktivní na poli šetrného přírodního cestovního ruchu. Ještě v roce 2012 pořádala komentované plavby Balikpapanským zálivem. V nabídce měla tři různé programy: krátký odpolední výlet za kahau do mangrovového lesa na řece Somber, kde působí Mangrove Center; půldenní výlet po řece Riko za orcelami (sladkovodními delfíny) a celodenní výlet do odlehlejších mangrovů včetně návštěvy tradiční rybářské vesnice, manufaktury krupuk (typické indonéské suchary), pozorování orcel a kahau a koupání v zálivu. Cílovou skupinou Landingu byli Indonésané, především studenti a zájmové skupiny jako Pacinta Alam. S M. A., která byla většinu času jedinou stálou průvodkyní, spolupracovali také dva lodníci a další kolegyně, která měla na starosti logistiku a příjem návštěvníků. Používali přístav v městské části Kampung Baru a loď Dr. Lhoty, který turistickou činnost Landingu v začátcích aktivně podporoval a částečně koordinoval. Po dobu přibližně dvou let byl Landing úspěšným provozovatelem.

„Jednu dobu to tak opravdu fungovalo a měli jsme až 100 hostů měsíčně, hlavně Indonésanů.“ (Dr. Lhota)

Po odjezdu Dr. Lhoty z Indonésie se Landing přeorientoval na jinou cílovou skupinu a poměr zahraničních návštěvníků vzrostl v neprospěch domácích. Postupem času nadšení a aktivita členů Landingu opadávala a stále častěji docházelo k interním sporům, které vedly k ukončení spolupráce některých členů. Poskytování služeb ve výše popsaném rozsahu skončilo, když

Landing vinou zanedbané (resp. žádné) údržby přišla o jedinou loď. Turistické aktivity Landingu byly definitivně ukončeny v roce 2014.

Ačkoli Landing není v současné době v turismu aktivní a poskytované služby lze posoudit jen na základě interview, uvádíme tuto organizaci jako reálný příklad snah o zavedení ekoturismu v Balikpapanském zálivu, který otevírá další pohled na současnou situaci ekoturismu ve zkoumané oblasti a napomáhá jejímu porozumění.

3.1.7 Parakayu

To, že snahy o zavedení ekoturismu v Balikpapanském zálivu nekončí, dokládá i nedávné založení nové cestovní kanceláře Parakayu, která by mohla převzít bývalou roli Landingu. Parakayu má charakter komanditní společnosti (*Perseroan Komanditer*) a vznikla z iniciativy ředitele KWPLH s cílem provozovat a podporovat ekoturismus v Balikpapanu. Dalšími členy jsou představitelé nevládních organizací LSM Stabil a LSM Format, které se mj. zabývají otázkami trvale udržitelného rozvoje a advokací životního prostředí. U vzniku stál i Dr. Lhota, který v současnosti figuruje pouze jako externí konzultant. Jádrem Parakayu tedy tvoří aktivní environmentalisté a odborníci, což by se mohlo pozitivně odrazit v její činnosti.

V původním plánu měla Parakayu částečně navázat na již prověřený program Landingu a obohatit ho o další turistické balíčky v zálivu (např. noční pozorování synchronně blikajících světlušek, dvoudenní výlet s kempováním na jednom z ostrovů), ale i mimo něj. Nabídku služeb chtěli rozšířit také ve sféře environmentální výchovy a vzdělávání. Působit chtěli na širokou indonéskou veřejnost. Zvláštní cílovou skupinou pak měli být studenti se zvýšeným zájmem o mangrovy. V marketingových návrzích byla i aktivní spolupráce s KWPLH.

V rámci výzkumu jsem se jako tichý pozorovatel zúčastnila zasedání členů Parakayu. Hlavními body byla dosavadní činnost společnosti, návrhy na úpravu původních plánů a překážky praktické realizace ekoturistických služeb. Z jednání mimo jiné vyplynulo, že činnost Parakayu stagnuje a aktivita členů v ekoturismu není vysoká. Namísto toho jménem Parakayu získali zakázky s ekoturismem příliš nesouvisející (např. konzultace v hodnocení vlivu projektů na životní prostředí), což obhajují tím, že je nejprve nutné získat finanční prostředky na vytvoření webových stránek a na prozkoumání destinace a analýzu možností poskytovaných služeb. Tento důvod se zdá být neopodstatněný, protože v počáteční fázi má Parakayu vycházet z dříve dobře fungujících programů provozovaných v rámci Landingu a v dalším rozvoji pokračovat až po jejich úspěšném zavedení. Největší překážkou se ukázalo

zajištění vhodného přístavu a získání lodi. Ani následný brainstorming ovšem nepřinesl žádné řešení. Schůzka byla tedy ukončena s tím, že prioritou zůstává nalézt vhodný přístav a loď. Dokud se nepokročí v tomto bodě, realizace stanovených plánů není možná.

Podle zpráv o následném fungování společnosti, které jsem obdržela po dvou měsících od konání sledovaného zasedání, se prý Parakayu podařilo najít tradiční přístav v Kampung Baru a začali vyjednávat o spolupráci na ekoturistických aktivitách s místní komunitou.

3.2 Souhrnné hodnocení ekoturismu v Balikpapanském zálivu

Tato kapitola prezentuje výsledky terénního výzkumu, díky kterému byly nalezeny odpovědi na stanovené výzkumné otázky, které vedou k objasnění výzkumného problému.

3.2.1 Pojetí ekoturismu z hlediska provozovatelů

Výchozím úkolem bylo zjistit, jak si termín ekoturismus vysvětlují aktéři, kteří provozují služby cestovního ruchu prezentované jako ekoturistické. Jejich interpretace ekoturismu pomůže vysvětlit některé znaky jejich činností a odhalit souvislosti.

Na názor jsem se ptala zástupců všech posuzovaných organizací. Všichni bez výjimky slučují ekoturismus s pobytem v přírodě, resp. přírodním cestovním ruchem (*wildlife* nebo *nature-based tourism*) a s možností vzdělávat účastníky této formy cestování. Naopak téměř nikdo si ekoturismus nespojuje přímo s ochranou přírodního prostředí, ani se nepozastavuje nad jeho limity. Nevnímají ekoturismus jako nástroj, který by mohl primárně přispívat nebo dokonce vést k ochraně prostředí. Iniciátor Mangrove Centra chápe souvislost mezi ekoturismem a ochranou přírody přesně naopak:

„Pro mě je hlavní ochrana lesa a ekoturismus je sekundární. Přijde sám od sebe, protože když bude les pěkný, budou tam lidi chodit sami od sebe.“ (A. B., Mangrove Center)

Ekoturismus tedy vidí jako samovolné vyústění ochrany ekosystémů, jako možnou přidanou službu. Tímto nezájmem by se dala vysvětlit velmi nízká kvalita služeb, které turistům poskytuje.

Výjimkou je názor A. D., který zastupuje HLSW. Ve své definici zdůrazňuje rozdíl mezi ekoturismem a masovým turismem a klade důraz na simultánní vzdělávání.

„Ekoturismus je přírodní turismus s omezeným počtem návštěvníků, kdy mají možnost učit se o přírodě.“ (A.D. HLSW)

Tu pak rozvádí a doplňuje body, kterých by mělo být pomocí ekoturismu docíleno, čímž vystihuje jeho nejcharakterističtější prvky: zohledňování limitů prostředí, přispívání k jeho ochraně, vzdělávání či kvalitativní rozvoj návštěvníků i místních komunit a prospěch pro místní komunity. A. D. reprezentuje postoj k teoretickému ukotvení ekoturismu, který zaujímá celý management (UP) HLSW, což je v kontextu Balikpapanského zálivu významný subjekt. Na druhou stranu je třeba upozornit na to, že se stále pohybujeme na poli teorie a výroků, ne skutečných činů, které jsou ve výsledku mnohem důležitější. K porovnání těchto dvou rovin se dostanu v následujícím bloku.

Obecně je ekoturismus ve zkoumané oblasti vnímán jako šetrný přírodní cestovní ruch obohacený o edukační složku, v některých případech jako nenásilná a praktická forma vzdělávání, kdy je důležitá osobní zkušenost se sledovaným ekosystémem. Ve většině případů není explicitně vyjádřena ani souvislost s místními komunitami (jejich účast nebo jejich prospěch). Mluví o tom pouze A. D. z HLSW, který vyzdvihuje aktivní zapojování a benefitování obyvatel vesnice Sungai Wain, a A. B. z Mangrove Centra. Ten zmiňuje finanční benefity.

„Snažím se turismus usměrňovat tak, aby výnos nešel jednotlivcům, ale aby šel výtěžek celé komunitě.“ (A. B., Mangrove Center)

Nicméně i u ostatních organizací jsou to právě (a pouze) místní obyvatelé, kteří se na turismu aktivně podílejí, kteří vytvářejí a realizují jeho nabídku a kterým z toho plyne příjem. Jde jednak o lodníky z místních přístavů, o lokální průvodce, zapojují se místní dobrovolníci. I přesto je skupina takto benefitujících omezená. Jedná se spíše o jednotlivce, ne celou komunitu.

3.2.2 Charakteristika turistických aktivit vybraných organizací

Podrobnější popis jednotlivých aktivit nabízí kapitola 3.1. Nyní proto uvádím jen souhrnný přehled. Analýzou a komparací posuzovaných atraktivit byly objeveny jak jednotlivé znaky, tak i zaměření a činnosti, kterými se odlišují a částečně vzájemně doplňují.

V Balikpapanském zálivu je provozován přírodní turismus ve dvou typech přírodního prostředí. Zájmovými lokalitami jsou mangrovové porosty na pobřeží zálivu a nížinný tropický deštný les, který na tyto mangrovy navazuje. Prostředí, ve kterém jsou uskutečňovány turistické výpravy, je původní. Drobnou výjimkou je mangrovový les v Graha

Indah, který obklopuje průmyslová zóna a na několika málo místech byly mangrovy dosázeny uměle.

Mangrovy lze pozorovat z lodi (o maximální kapacitě 10 osob) při plavbách zálivem a po řekách nebo z vyvýšených dřevěných chodníků. Vedle samotných mangrovových porostů je nejvíce nabízené pozorování opic kahau nosatých a sladkovodních delfinů orcel tuponosých. Lesy jsou prozkoumávány při pěších výpravách. Nabízen je komplexní zážitek z putování tropickým „pralesem“, ale i pozorování vybraných druhů rostlin a živočichů. Skupiny jsou všude, kromě Margomulya, doprovázeny alespoň jedním z členů organizace nebo místní komunity, komentované prohlídky jsou výjimečné.

Kvalita služeb je v rámci pozorovaných objektů srovnatelná. V tomto ohledu vyčnívá pouze Ms. Nila, která je profesionální průvodkyně a tour operátor a nabízí komplexní sestavu služeb zahraničním a movitějším klientům. Kvalita jejích služeb tomu i odpovídá – kromě zajištění dopravy a ubytování realizuje odborně komentované prohlídky i v několika světových jazycích, ke klientům volí individuální a profesionální přístup atd. (podrobněji popsáno v kapitole 3.1.2).

U žádné ze zkoumaných atraktivit nelze mluvit o masovém turismu. Cestovní ruch, zejména incomming, není ještě příliš rozvinut. V Balikpapanském zálivu stále převládá domácí turismus. Většinu návštěvníků tvoří obyvatelé Kalimantanu, zejména školní či zájmové skupiny. Trend skupinového cestování je v Indonésii obecně velmi rozšířený. Zavítají sem i obyvatelé jiných indonéských ostrovů, převážně Jávy. Klasických zahraničních turistů nepřijíždí mnoho, ve statistice se k nim přičítají i tzv. expati, tedy cizinci, kteří se přestěhovali do Indonésie za práci v mezinárodní společnosti a několik let zde žijí. Ti poměr zahraničních turistů zvyšují.

Otázku marketingu a propagace nechávají provozovatelé na vládě. K tomuto účelu je zřízeno speciální oddělení pro cestovní ruch (*Bidang* neboli *Dinas Pariwisata*⁴⁶), jehož úkolem je mimo jiné propagovat Balikpapan a jeho okolí (Kota Balikpapan) jako turistickou destinaci. Aktivně tak činí v případě HLWS, Margomulya a KWPLH.

„Správa Sungai Wain spadá pod rezort životního prostředí, ale pak je ještě Dinas Pariwisata. To je další samostatný rezort a právě ten má na starosti propagaci ekoturismu v Sungai Wain.“ (A. D., HLSW)

⁴⁶ Toto oddělení je součástí Odboru mládeže, sportu, kultury a cestovního ruchu města Balikpapanu. Kromě marketingu se věnuje sběru dat a monitoringu a správě budov a zařízení cestovního ruchu.

Zástupci HLSW a Margomulya⁴⁷ se o vlastní propagaci řízeně nestarají. Na roli místní správy se podle slov iniciátora spoléhá i Mangrove Center:

„O přísun turistů by se měla starat vláda, protože z toho má příjmy, vybírá daně od cestovních kanceláří, které sem turisty posílají.“ (A. B., Mangrove Center)

Vedle tohoto tvrzení pak stojí vysoká aktivita Mangrove Centra v propagaci na sociálních sítích; nejen jako aktivního ochránce mangrovů, ale i jako poskytovatele primárních „ekoturistických“ služeb.

3.2.3 Posouzení zkoumaných atraktivit optikou ekoturismu

Částečně jsem se hodnocení objektu výzkumu dotkla již v kapitole 3.1. Zde nabízím srovnání a holistický pohled. Připomeňme si základní pilíře ekoturismu, které v sobě nesou jeho principy (jak jsou popsány v kapitole 1.4.1). Ekoturismus je (1) environmentálně šetrný (2) přírodní turismus, který (3) dává příležitost místní komunitě zapojit se a benefitovat z něho, (4) vzdělává či rozšiřuje obzory návštěvníkům i místním a (5) aktivně přispívá k ochraně prostředí. Podívejme se, zda jsou ve zkoumané oblasti jednotlivé pilíře zakotveny.

Osobní zkušenost s původním ekosystémem

Přírodním turismem rozumím to, že se odehrává v pokud možno původním a co nejméně narušeném přírodním prostředí. Byla to i podmínka výběru atraktivity k posouzení, tudíž bych se touto otázkou nemusela zabývat. Při výzkumu se ale ukázalo, že tomu tak ve všech případech stoprocentně není. V případě Mangrove Centra a Margomulyo dochází k umělému vysazování nových stromů do původního porostu. Zejména v oblasti, kde provádí turistickou činnost Mangrove Center se však nejedná o razantní zásah a na většině plochy není do původního porostu Mangrove Centrem zasahováno. Chráněné pásmo mangrovového lesa Margomulyo je kultivováno více. Jednak je to výsledek praktické výuky SMAN 8 a jednak bývá tato plocha užívána různými subjekty k demonstraci jejich „pro-environmentální image“. Prozatím je poměr řízeně vysázeného porostu menší ku prospěchu přirozeného.

Šetrný způsob provozu

Šetrné provedení turismu je takové konání, které má minimální vliv na daný ekosystém a minimální negativní dopady na sociálně-kulturní struktury. Nenese s sebou konzumní erozi

⁴⁷ KWPLH je v tomto směru mnohem aktivnější. Ve spolupráci se svým hlavním partnerem Pro Natura Foundation spravují moderní bilingvní webové stránky.

prostředí a snaží se o minimalizaci negativních dopadů. Toho se dá docílit environmentálním plánováním a vhodným managementem, zohledňováním limitů prostředí, dodržováním k tomu přizpůsobených pravidel chování, užíváním lokálních přírodních materiálů a obnovitelných zdrojů, přiměřenou marketingovou strategií apod.

Ve zkoumané oblasti provozovatelé dbají o co nejnižší disturbanci prostředí, regulují volný pohyb, dohlížejí na vhodné chování. Dávají důraz na používání přírodních materiálů, tradičních staveb, snaží se o dobrý odpadový management. Únosná kapacita prostředí překračována není. Důvodem je doposud relativně nízká poptávka, tedy i nízký (vyhovující) počet návštěvníků. Cíleně ze strany provozovatelů četnost a frekvence turistických skupin regulovány nejsou. Podobný je i přístup k vodní a energetické spotřebě.

Výjimku v uvedeném výčtu představuje Margomulyo, kde šetrné jednání není vyžadováno ani od managementu ani od návštěvníků.

U ostatních pozorovaných objektů jsem narazila na ojedinělé případy, které neodpovídají šetrnému chování. Chráněný les Sungai Wain opakovaně čerpá dotace na výstavbu nové infrastruktury, přičemž stávající chátrá a není udržovaná, protože na její rekonstrukci prý finanční prostředky nezbývají. Výsledkem je zbytečné zatěžování ekosystému novými nefunkčními technickými stavbami, jako je most přes řeku, který nespojuje žádné cesty nebo kousek chodníku vedoucí odnikud nikam.

U Mangrove Centra jsou to okázalé propagační akce, které doprovázejí vysazování mangrovů ve velkém měřítku a hromadné vyjížděky zacílené na pozorování kahau nosatých.

V tomto bodu mohou být nejlépe hodnoceny aktivity Ms. Nily. Opět se dostávám k tomu, že toto chování není zcela záměrné, nýbrž je podmíněno souvisejícími okolnostmi.

Marketingu, či spíše způsobu zajištění propagace jsem se již dotkla. V ekoturismu je důležité, aby byl marketing přiměřený únosné kapacitě navštěvovaného místa, jeho geniu loci a aby odpovídal skutečnosti, neklamal. Z výzkumu vyplývá, že je marketing odpovídající, protože návštěvnost míst je stále značně poddimenzovaná. Avšak marketingové strategie a zvolené způsoby propagace nevycházejí z limitů ekosystému. Posuzovaný turismus v Balikpapanském zálivu se nachází na ostré hraně a je nutné nalézt ekvilibrium. Má-li v současné situaci (eko)turismus dokázat, že je hodný pozornosti a že je schopný přispívat prostředí, komunitám i vládě, je mj. důležité přivést návštěvníky. Na druhou stranu se honba za turisty nesmí přecenit a limity by měly být stanoveny od začátku. Velmi výhodný by byl šetrný a

zodpovědný destinační management. Zejména v případech, kdy je propagace agendou jiného subjektu než samotné správy. Komunikace mezi nimi a vyjasnění si postojů, vizí a cílů jsou nezbytné.

Rozšiřování environmentálního povědomí, interpretace prostředí

Všichni informátoři spojují ekoturismus se vzděláním, nebo lépe řečeno s rozšiřováním obzorů v tématu, kterému se věnují. Ne u všech se vize odráží v jejich praxi.

Svědomitý přístup demonstruje Ms. Nila. Každou skupinu, kterou vypraví na plavbu mangrovy, doprovází kvalifikovaný průvodce, který po celou dobu podává účastníkům odborný výklad. Skupině se věnuje profesionálně a s entuziasmem. Přestavuje jim navštěvované ekosystémy a jejich fungování, upozorňuje na problémy, objasňuje historii i současnou situaci. Podobným způsobem rozvíjí i své kolegy (lodníky, pomocného průvodce), tedy zástupce místních obyvatel, které vzdělává v technice cestovního ruchu. Svým působením zvyšuje pravděpodobnost post-prožitkového impulsu k pro-environmentálnímu chování.

Sungai Wain takto obohacuje pouze jednu z cílových skupin, a to školáky, studenty a členy zájmových sdružení, kteří absolvují tematickou přednášku či promítání (a je jim věnována vyšší pozornost). U komerčních turistů není působení osvěty tak intenzivní. Před ani během výprav není podáván žádný výklad. Úkolem průvodců je skupinu pouze doprovázet a kontrolovat, tudíž nejsou specificky proškoleni. Na několika informačních tabulích umístěných v hlavní budově jsou pro zájemce k dispozici reálie přibližující HLSW. Tento způsob působení na návštěvníky, potažmo pracovníky HLSW není dostatečný. Ekoturismus má prohloubit vědomosti o navštívené lokalitě ve všech souvislostech a přispět ke změně vzorců chování ve prospěch zachování ekosystémů a lokálních kultur. Role průvodce jako interpretátora přírody, lokálních společností a kultur je klíčová. Jeho kvalifikace, rozvoj jeho vědomostí a dovedností relevantních destinací a zaměření objektu cestovního ruchu je jednou z priorit ekoturismu.

Částečně tento nedostatek vyrovnává propojení s KWPLH. Existuje tu strukturální spojitost, kdy oba objekty spadají pod správu jednoho řídicího tělesa, i vzájemná interakce a propagace. KWPLH figuruje jako vzdělávací centrum, středisko environmentální výchovy. V tomto oboru je profesionální a poskytuje vysoce kvalitní služby. Má široký program, detailní zaměření na Balikpapanský záliv obohacuje komplexním srovnáním v rámci celého Bornea.

Funguje jako teoretická platforma, kdy doplňuje osobní zkušenost s nedotčenou přírodou v HLSW o potřebné teoretické ukotvení. Explicitně toto spojení vyjádřeno nebylo a není z hlediska efektivnosti ani ideální. Ne všichni návštěvníci HLSW zavítají do KWPLH a naopak, ne všichni si nabyté poznatky propojí. Přístup Mangrove Centra je rozebrán již v kapitole 3.1.

Péče o zapojení místní komunity a jejich prospěch z ekoturismu

Jak již bylo uvedeno, s (eko)turismem v Balikpapanském zálivu je v současné době spojena jen omezená skupina obyvatel, která se podílí na poskytování a realizaci konkrétních služeb a na příjmech z těchto činností. Setkala jsem se s návrhy zapojit lokální komunitu do rozhodovacích procesů, jejich implementace je však stále nejasná.

„Zatím je to tak, že místní dostávají možnost pracovat v rezervaci, nebo doprovázet hosty. Ale doufá se v to, že by místí mohli sami spravovat ten program ekoturismu. Ne jenom jako zaměstnanci, ale byli by součástí managementu. Které divize, nebo jak by se to uskutečnilo, to se přesně neví. Jenom je chtějí zapojit do chodu. Je tam snaha ze strany Dinas Pariwisata.“
(A. D., HLSW)

Ekoturismus má potenciál přispět v mnoha dalších rovinách. Souvisí to s širokým spektrem činitelů a aspektů. Nicméně, pokud se daří vlastníkově (ať už je to provozovatel, jiní soukromí majitelé či stát) zachovávat ekoturistickou lokalitu v její nezměněné podobě, ta s sebou pro obyvatele přináší výhody v podobě ekosystémových služeb, obdobně jako zákonem chráněná území, přičemž možnosti např. pracovního uplatnění jsou o něco širší. Benefitovat mohou následně i poskytovatelé doprovodných služeb a vláda, a to i ekonomicky. Tento pozitivní jev, který ekoturismus přináší, není automatický ani přímočarý. Lze ho však při správném řízení a kooperaci dosáhnout. Důkaz úspěšné realizace poskytuje např. Togeanské souostroví u sousedního ostrova Sulawesi (Buckley 2003: 63–65).

Přispění k ochraně přírody

Názory na to, zda turistické operace musejí nutně zahrnovat přispění k ochraně prostředí, aby mohly být označovány za ekoturismus, se liší. Buckley (2003) však upozorňuje, že více než kterýkoli jiný, právě tento faktor ospravedlňuje mimořádnou pozornost, která je ekoturistickému sektoru věnována. Dokud ekoturismus není schopný generovat signifikantní benefity pro ochranu stejně jako pro provozovatele, jejich společníky a dodavatele, po stránce efektivity zůstává ekoturismus pouze specializovaným sektorem cestovního ruchu, který si

nezasluhuje žádná zvláštní privilegia nebo vyčlenění z komerčního trhu. I v této práci je přispění k ochraně přírody určujícím znakem ekoturismu.

Existuje několik potenciálních mechanismů, díky kterým může být tento faktor naplněn. V podmínkách Balikapanského zálivu se nabízejí následující tři. Prozatím nejvýznamnější z krátkodobého hlediska je realokace v užívání vodních zdrojů a půdy z vysoce impaktních sektorů, jako je průmysl, zemědělství a rybolov, do sektorů s nižším impaktem, tj. turismus a ochrana. Ta může nastat řízeným rozvojem cestovního ruchu veřejnou správou land-managementu (v chráněných a státem vlastněných územích) nebo privátními vlastníky mimo chráněná území a nebo úspěšným lobby ekoturismu ve vládě ke změně od užívání krajiny primárně průmyslem na účely pro ochranu a rekreaci. Z dlouhodobého hlediska plní významnou a nezastupitelnou úlohu samotný zážitek z ekoturismu, který by potenciálně mohl ovlivnit chování návštěvníků a povzbudit jejich zájem o ochranu ekosystémů, a tím zapůsobit i na jejich nákupní a politické preference pro-environmentálním směrem. Díky multiplikačnímu efektu⁴⁸ by mohl přispět k pozitivním změnám v mnohem rozsáhlejších měřítku⁴⁹. V neposlední řadě jako nejsilnější nástroj v rozhodovacích procesech musíme uvést ekonomický přínos. (Buckley 2003)

V Balikapanském zálivu je tato podmínka splňována jen částečně. K financování nebo alespoň drobnému ekonomickému podílu na ochraně prostředí nedochází u žádné z atraktivit. Buď finanční prostředky získané turistickou činností zajišťují chod organizace, a nebo žádné vstupné ani poplatky (které by např. ve státem dotovaných rezervacích mohly být funkčně použity) vybírány nejsou. Je zdaněna činnost cestovních kanceláří, ale tato daň není účelová a nezohledňuje druh prodané služby.

Výraznější a aktivnější je participace atraktivit na ovlivňování percepce a postoje veřejnosti k problematice ochrany ekosystémů a tradičních společností a kultur. I tento potenciál ekoturismu je využit jen okrajově. Je úzce spjat s edukační dimenzí ekoturismu, o jejíž kvalitě jsem již referovala. Větší význam má samotný genius loci navštívené destinace, zejména v komparaci s blízkým okolím zasaženým průmyslovou a zemědělskou činností. Jeho efekt by mohl být mnohonásobně zesílen vhodně komponovaným a zaměřeným výkladem průvodců.

⁴⁸ Kdy se tento jev může přenést i na dotyčného blízké osoby a následně na další generace.

⁴⁹ Je to komplexní a dlouhodobý jev, jehož přímý efekt je velmi těžko měřitelný a zatím nebyl prokázán.

Studovaná forma turismus v Balikpapanském zálivu má dvě výchozí polohy, které se váží k účelovému vymezení území. Na jedné straně je ekoturismus provozován na ploše, která byla oficiálně uznána chráněnou oblastí dlouhá léta před jeho nástupem. Turismus zde poukazuje na výhody ochrany původního prostředí a potvrzuje vhodnost tohoto rozhodnutí. Na druhé straně je soustředěn kolem mangrovových lesů obklopených průmyslovou zónou, která vyvíjí stále větší tlak v neprospěch zachování tohoto ekosystému. Oproti předešlé situaci zde má (eko)turismus mnohem těžší úlohu. Jako nástroj ochránců přírody k vyhlášení smysluplné⁵⁰ výměry chráněnou oblastní, nebo alespoň k jejímu jasnému ohraničení a určení pouze k potřebám ekoturismu, stojí proti celému primárnímu a sekundárnímu sektoru a proti vládnímu úsilí o rychlý ekonomický růst. V dnešní Indonésii a zejména v oblasti Balikpapanského zálivu, tradičním průmyslovém centru, jde o naprosto nevyrovnaný souboj. V kontextu nastavených priorit současného světa (a v Indonésii to platí dvojnásob) je jediným hybatelem dostatečná ekonomická síla ekoturismu, která by se dokázala vyrovnat průmyslu. Tomuto se však balikpapanský turismus ve své aktuální podobě ani zdaleka neblíží.

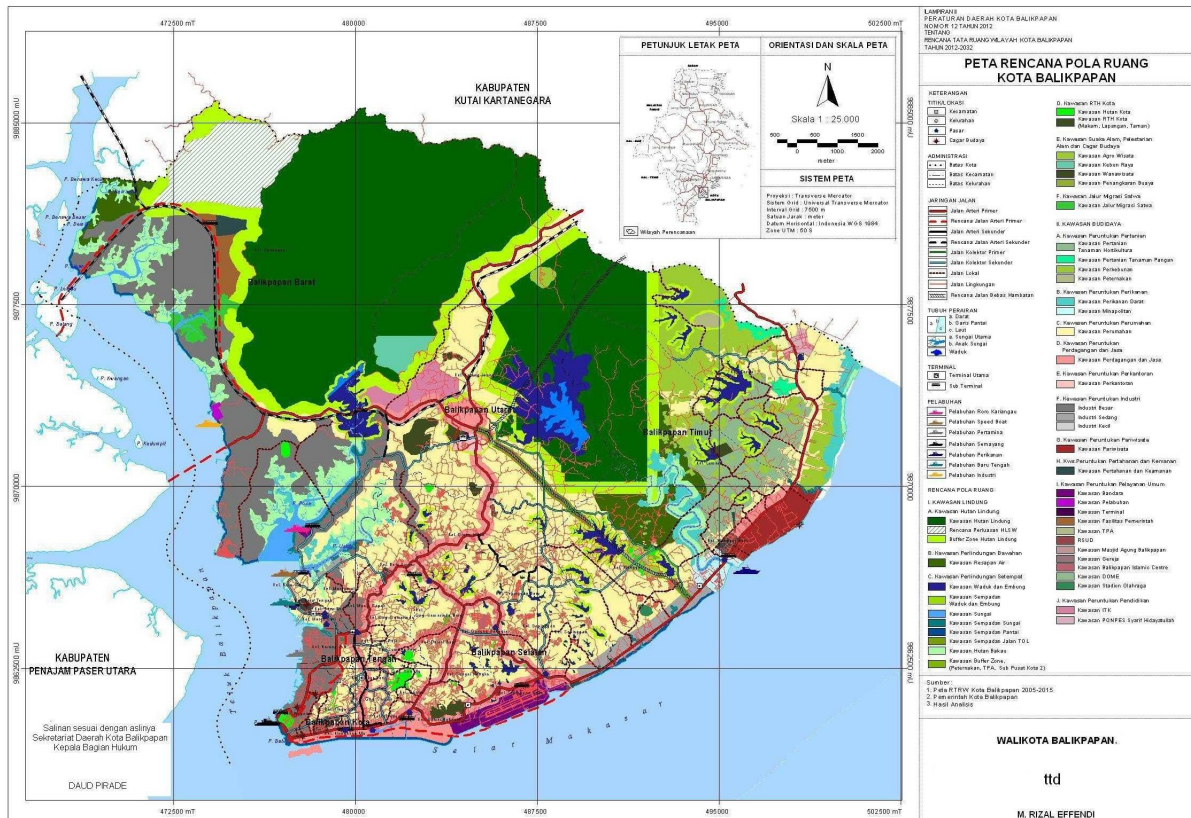
3.3 Překážky prosazení plnohodnotného ekoturismu

V předchozí kapitole jsem podrobně zhodnotila, zda vybrané objekty výzkumné oblasti naplňují principy ekoturismu, či nikoli. Zjistila jsem, že ekoturismu podle mnou určených měřítek neodpovídají ani jednotlivě, ani v souhrnu. Zároveň jsem odhalila některé bariéry bránící ekoturistickému rozvoji.

Překážek je několik, jejich příčiny nejsou jednostranné, nemají jednoznačného činitele, ale dají se alespoň rámcově identifikovat. Právě absence jednoznačně definovaného prostoru pro ekoturismus je zmiňována jako jedno z hlavních úskalí ve snaze o jeho řádné fungování. Ve strategickém územním plánu města Balikpapan pro období let 2012–2032 (dále jen RTRW Kota Balikpapan) [Obr. 9] jsou jako plochy vyhrazené přírodnímu prostředí (*Strategis Data Dukung Lingkungan*) vyznačeny pouze chráněné lesy Sungai Wain a Sungai Manggar (tmavě zelená plocha) a preferenční území HLSW (zelené šrafování). Pobřeží zálivu je vyhrazeno pro průmyslovou zónu Kariangau (*Kawasan Industri Kariangau*, šedá plocha), která byla oproti stavu dle plánu územního využití na období 2005–2015 (příloha č. 8) rozšířena hlouběji do zálivu. Tato průmyslová zóna těsně obklopuje úzké pásy mangrovových porostů kolem několika řek (*Kawasan Hutan Bakau*, světle zelená), kde provozují svoji činnost vybraní aktéři cestovního ruchu. Rozsáhlé plochy říčního a mořského pobřeží jsou přeměňovány na

⁵⁰ Smysluplností míním takovou velikost a strukturu habitatu, ve kterém je ochrana efektivní a má smysl.

plantáže palmy olejné (*Elaeis guineensis*), sběrné stanice palmových semen a rafinerie palmového oleje, uhelné terminály, přístavy, mlýny na dřevní štěpku apod. A to navzdory několika národním a lokálním předpisům, které definují zelené pásy podél říčních a mořských pobřeží jako chráněná území ve smyslu přeměny pobřežních lesů (Národní zákon č. 27/2007, Nařízení prezidenta č. 32/1990, Ministerská vyhláška č. KB.550/264/kpts/4/1984, Oběžník č. 507/IV-BPHH/1990 in Lhota et. al., 2014).

Obr. 9: Územní plán města Balikpapan pro období 2012–2032 (zdroj: RTRW Kota Balikpapan, 2012)

Neexistuje ani žádná legislativa, která by upravovala ekoturismus v Kota Balikpapan. Do strategického plánování města Balikpapan je zahrnut pouze všeobecný cestovní ruch. Analýza strategických dokumentů ukázala, že cestovní ruch je v Balikpapanském zálivu ve fázi plánování a rozvoje. V roce 2014 měl probíhat „rozvoj destinací a potenciálních atraktivit cestovního ruchu“, v roce 2015 „rozvoj infrastruktury v turistických destinacích“ a „studium, identifikace a rozvoj mořského cestovního ruchu“. V roce 2016 by měl pokračovat rozvoj infrastruktury a mělo by se přejít k „rozvoji turistických destinací“ jako takových a k „plánování rozvoje turistických atraktivit“, což by mělo pokračovat i v letech 2017–2021. Jediná specifikace se objevuje ve všeobecných podmínkách územního plánu, které uvádějí, ve kterých zónách je a není možné provozovat přírodní cestovní ruch. (RTRW Kota Balikpapan, 2012, podrobnosti v příloze č. 9)

Významný podíl na stagnaci ekoturismu mají i provozovatelé a poskytovatelé⁵¹. U některých je to částečně zapříčiněno odlišným výkladem ekoturismu, který – jak již bylo řečeno – chápou jako edukační přírodní cestovní ruch. Toto zdůvodnění však nelze zobecnit, je spíše okrajové. Z výzkumu vyplývá, že hlavní příčinou je hlavně samotný přístup aktérů blížící se apatii. Provozovatelé i poskytovatelé turistických služeb upřednostňují pohodlí a určitou jistotu před rozvojem (osobnostním, ekonomickým), který vyžaduje zvýšenou aktivitu a může být doprovázen rizikem. Neradi se dostávají do konfliktních situací, vyhýbají se řešení problémů⁵². Otevřené konflikty a přímá konfrontace jsou v jejich kultuře prohrěškem proti etice a slušnému chování. Tento přístup je patrný například z vysvětlení A. D., proč již HLSW nevybírá vstupné:

„Tehdy se platilo vysoké vstupné, 500 000 Rp, ale začala si stěžovat asociace cestovních kanceláří. Ne na to, že je vstupné vysoké, turisté to normálně platili, ale na to, že tomu neodpovídají poskytované služby. Třeba nebyla přistavená domluvená loď, nebo průvodce chodil pozdě, vůbec se jim nevěnoval atd. Všechny peníze šly managementu, ale on nic neinvestoval do služeb. To byl důvod, proč se zrušilo, na nátlak asociace cestovních kanceláří.“ (A. D., HLSW)

Dalším příkladem může být jeden z důvodů zániku turistické aktivity Landingu, kdy se lodníci nestarali o údržbu lodi až se stala nepoužitelnou, což nebyl impuls k hledání řešení či změny v nakládání s technickou základnou, ale důvod k ukončení činnosti. Z vyprávění Dr. Lhoty vyplývá, že pokud je v organizaci přítomný jeden aktivní člen, který ostatní motivuje, organizace víceméně funguje a rozvíjí se. Jakmile se tento člen vzdálí, aktivita ostatních se sníží, nebo se obrátí ke snaze dosažitelným cílům. Uvádí to jako další důvod transformace Landingu, nebo táhlé přípravné fáze Parakayu.

„Za první rok své existence ale Parakayu neměla ani jediného turistu; namísto toho získávali její členové pod záštitou Parakayu jiné zakázky, nesouvisející s ekoturismem ... Teprve letos je můj příjezd stimuloval k nějaké aktivitě...“ (Dr. Lhota)

Výrok odkrývá i obecně rozšířenou tendenci preferovat zdánlivě okamžitý, leč mnohdy jednorázový zisk, před trvalým, který ovšem vyžaduje dlouhodobější přípravu. Podobné

⁵¹ Tento jev je vyzorovaný, nikoli explicitně přiznaný.

⁵² Tvrzení není podloženo výsledky psychologického či sociologického výzkumu. Chování bylo vyzorováno během dlouhodobého pobytu a trůfáme si říci, že je podmíněno i kulturně a že je to stereotypizující povahový rys obyvatel Východního Kalimantanu.

zkušenosti mají například i Ms. Nila nebo Danielle Kreb a Budiono z nevládní organizace Yayasan RASI působící na více lokalitách Východního Kalimantanu.

A. D. zdůvodňuje pasivní přístup provozovatelů nízkým příjmem z ekoturismu. Já jsem přesvědčena o přesně opačném působení sil, kdy jsou nízké příjmy vyústěním pasivního přístupu aktérů. Nicméně se dosavadní situace stala demotivujícím faktorem ovlivňující rozhodování legislativní složky místní správy, která neshledává ekoturismus hodný zvláštní regulace.

Analýza ukazuje, že se jednotlivé faktory navzájem ovlivňují a aktéři zastupující všechny dotčené sektory se pohybují v kruhu, ve kterém si každý našel snesitelné optimum a ze kterého nemá vůli či dostatečnou motivaci vystoupit. Dokud se tento kruh nepodaří přetřhnout, naděje na plnohodnotný rozvoj ekoturismu zůstávají mizivé.

3.4 Náměty k rozvoji plnohodnotného ekoturismu

I přes snahy o objektivitu této práce se otevřeně hlásím k podpoře ekoturismu ve smyslu IUCN a věřím v jeho prospěšnost, pozitivní vliv na přírodní, socio-kulturní i ekonomické prostředí a význam v kvalitativním rozvoji společnosti. To však není možné bez svědomitého přístupu a řádného vedení ekoturismu a jeho složek. Zároveň se kvůli své povaze nemohu ubránit touze po praktičnosti a reálné smysluplnosti své práce. Proto se odvažuji navrhnout několik kroků, které by mohly inspirovat realizátory projektů k podnícení pozitivní změny (eko)turismu v zálivu.

Z výzkumu vyplynulo, že jednou z největších překážek rozvoje plnohodnotného ekoturismu – tedy takového, který je mimo jiné schopen aktivně přispívat k zachování a ochraně původního přírodního prostředí – je „neadekvátní“ přístup samotných provozovatelů rádoby ekoturistických atraktivit. Je tedy žádoucí zapůsobit přímo na toto jádro, což je i nejdůležitější a nejefektivnější cesta ke zlepšení kvality, šetrnosti a udržitelnosti poskytovaných služeb a doprovodných aktivit. A protože *„manažeři ekoturistických projektů nejsou ochotni přiznat svoje chyby a vystavit se kritice, kterou pro ně vědecké hodnocení znamená,“ (Dr. Lhota)* je třeba zvolit nekonfliktní, nekritickou a nenásilnou formu osvěty. Zahraničí intervence není zcela nevhodná či nežádoucí, je ovšem nutné přejímat lokální zažitě vzorce komunikace a jednání a projevovat respekt k místní tradici a kultuře. Mohlo by se začít například workshopy, které by ukázaly a vysvětlily všechny možnosti ekoturismu, které mohou přinést více výhod než stávající forma cestovního ruchu. Prostřednictvím těchto workshopů by mělo

dojít k počáteční motivaci a k navázání užšího kontaktu s provozovateli, který by vedl k důvěře a následnému pozitivnímu kvalitativnímu rozvoji dané atraktivity včetně samotného personálu. Jedním z hlavních cílů by mělo být dosažení dlouhodobé nejlépe vnitřní motivace provozovatelů a poskytovatelů turistických služeb. Stejným způsobem by se měla osvěta namířit i na zájmové skupiny, jako například Pacinta Alam, Balikpapan Hijau, Green Generation apod. Jejich členové jsou vysoce motivovaní, dobře organizovaní a aktivní, postrádají však dostatečný teoretický základ, jejich energie bývá z dlouhodobého hlediska často orientována málo efektivním a vhodným směrem⁵³ a jejich nadšení brzy opadá. Bylo by vhodné navázat konstruktivní spolupráci např. s KWPLH, jakožto vzdělávacím centrem, či využít vzrůstající fenomén *volunteeringu* (dobrovolnictví).

Velmi účinným způsobem osvěty je názorný dobrý příklad (*good practice*). Tedy spuštění plnohodnotného ekoturistického projektu, který by nemusel být nutně konkurenční. Naopak, mohlo by se jednat o jakési vzorové ekoturistické centrum, které by demonstrovalo vhodné řízení a praktiky. Mohlo by tak inspirovat ostatní aktéry a nabízet podporu a asistenci v jejich ekoturistických aktivitách. Otevírá se zde prostor pro investory, protože takový projekt vyžaduje významnou počáteční investici. Je samozřejmě možné nechat se inspirovat již existujícími programy v sousední Malajsii či na Filipínách.⁵⁴

Další vyřčenou překážkou podpory ekoturismu v zálivu je jeho nedostatečný finanční výnos, kvůli čemuž se nejeví jako lukrativní sektor, kterému by měla být věnována pozornost. Částečně by tento problém měla řešit již zmiňovaná osvěta, jež by naváděla na takový management a marketing, které by zajistily vyšší výnosy a jejich, dle principů ekoturismu, žádanou redistribuci. I zde je možné čerpat ze zkušeností jiných turistických destinací, např. Galapág, Bhútánu či Rwandy, které ukazují, že vysoké ceny a limity počtu návštěvníků nesnižují poptávku, naopak přidávají atraktivitě na exkluzivitu i popularitu⁵⁵. Pro domácí návštěvníky by pak mohla stále platit v Indonésii často užívaná finanční politika dvojích cen, kdy jsou lokálním turistům, studentům a příslušníkům zájmových skupin poskytovány značné slevy ze vstupného, aby byla daná atraktivita dostupná i jim.

Realizace výše naznačených kroků samozřejmě nebude snadná. Pravděpodobně náročnější ovšem bude zapůsobit na vládu a zákonodárce. Formální ukotvení a regulace ekoturismu je

⁵³ Ceremoniální meetingy a skupinové výlety bez návazné akce, občasný sběr odpadků na balikpanských plážích apod. (čerpáno z rozhovorů se zástupci jmenovaných komunit)

⁵⁴ Buckley, 2003; https://www.trails.com/list_11098_examples-ecotourism-philippines.html [cit. 12. 4. 2016].

⁵⁵ Fennell, 2008; Gössling, 1999; Jonák, 2014 aj.

nezbytná. Jak je obecně známo, ve skutečnosti totiž „ne všichni turisté a tour operátoři dodržují nařízení jen z čisté dobré vůle. Jedinou cestou jak plošně zajistit takové chování je zavedení kontroly vodních cest a turistických pěšin a vynucování pokut od tour operátorů a turistů, kteří se dopouštějí přestupků.“ (Dr. Lhota)

Věřím, že veřejnost má sílu ovlivňovat rozhodnutí vlády a chování komerčního sektoru. Ukazují to např. dosavadní výsledky probíhající kampaně namířené proti palmovému oleji⁵⁶. Budou-li snahy o zavedení plnohodnotného ekoturismu úspěšné, včetně pozitivního vlivu na veřejnost, šance na pro-environmentální zásah do rozhodovacích procesů se zvýší. V současné době, kdy se údajně schyluje k přípravě první vyhlášky o ekoturismu pro Východní Kalimantan, je toto téma naprosto zásadní a strategicky plánovaný a řízený nátlak na příslušné orgány by neměl být déle odkládán.

Pokud by se podařilo navázat spolupráci těchto hlavních aktérů, byly by vytvořeny příhodné výchozí podmínky pro destinační management, který by byl vhodným nástrojem pro podporu a udržitelný rozvoj ekoturismu v oblasti Balikpapanského zálivu.

⁵⁶ Glopolis, 2014: file:///C:/Users/U%C5%BEivatel/Downloads/certifikace-palmoveho-oleje.pdf
Výsledky veřejného mínění: http://www.rozhlas.cz/zpravy/domaciekonomika/_zprava/pruzkum-pro-cro-az-tretina-cechu-nenakupuje-potraviny-s-palmovym-olejem--1597219
Kroky EU: <http://www.theguardian.com/sustainable-business/2014/dec/12/eu-labelling-changes-palm-oil-consumer-change>

4 SOUHRN HLAVNÍCH ZJIŠTĚNÍ

Tato diplomová práce se věnovala velmi komplexnímu tématu z různých úhlů pohledu a dospěla k několika závěrům, které pro úplnost a lepší přehlednost uvádím v tomto shrnutí. V rámci studia současného stavu ekoturismu v oblasti Balikpapanského zálivu bylo zjištěno následující:

1. Přírodní podmínky v několika zbývajících lokalitách dosud nepostižených průmyslem, urbanizací a zemědělstvím, jsou pro ekoturismus stále ještě velmi příznivé; nicméně jsou vystaveny velmi silnému tlaku na přeměnu v průmyslově užitkovou plochu.
2. Koncept ekoturismus je aktéry ve studované formě cestovního ruchu v Balikpapanském zálivu chápán jako „přírodní turismus s edukační složkou“.
3. Z hlediska cílových biotopů lze turistické aktivity ve zkoumané oblasti rozdělit do dvou kategorií, a to na přírodní turismus v deštném nížinném lese a přírodní turismus v pobřežních mangrovových lesech, který je provozován na lodích po vodních cestách nebo pěšky po dřevěných chodnících.
4. Provozované aktivity přírodního cestovního ruchu v Balikpapanském zálivu v současné době nelze z hlediska této práce klasifikovat jako ekoturismus.
5. Oblast Balikpapanského zálivu, resp. správní celek Kota Balikpapan, prozatím není na ekoturismus legislativně ani personálně připravena.
6. Pro sledovanou oblast dosud neexistuje žádná legislativní forma upravující samostatně ekoturismus; teoreticky ekoturismus spadá pod aktuální vyhlášku o cestovním ruchu, ve které se však explicitně výrazy „ekoturismus“ (*Ekowisata*) nebo „přírodní turismus“ (*Pari/wisata Alam*) neobjevuje. Zmíněny jsou v územním plánu Kota Balikpapan 2012–2032, kde kromě určení území nejsou blíže specifikovány.
7. Provozovatelé a poskytovatelé sledovaných služeb nemají dostatečné kompetence potřebné pro adekvátní rozvoj ekoturismu v oblasti.
8. Aby bylo možno docílit takové podoby ekoturismu, kdy bude plnit funkci účinného nástroje pro ochranu původního prostředí, je nezbytná urgentní změna postoje všech klíčových aktérů ve výzkumné oblasti. Hrozby jsou reálné a aktuální.

5 ZÁVĚR

Hlavním záměrem provedeného výzkumu bylo vystihnout současný stav ekoturismu v oblasti Balikpapanského zálivu. Z doprovodné observace můžeme potvrdit, že i přes svoji bujnou průmyslovou historii a současnost Balikpapanský záliv skrývá hodnotné ostrůvky původních ekosystémů jedinečných svou bohatou biodiverzitou, překypujících nespoutaným životem. Stejně jako celá Indonésie je i Východní Kalimantan plný kontrastů, kdy se v těsné blízkosti mezinárodního letiště a vstupní brány do této provincie nacházejí turisty stále ještě relativně málo probádané a navštěvované přírodní destinace. Ekosystémy Balikpapanského zálivu nabízejí „ideální“ výchozí podmínky pro ekoturismus, který tak má z hlediska štedré přírodní základny vysoký potenciál.

Atraktivní příroda bohužel není jediným určujícím faktorem prosperujícího ekoturismu. Po komparaci nedávno minulého a současného stavu sledovaných turistických aktivit musím konstatovat, že terénní výzkum probíhal v době úpadku ekoturismu v zálivu. Uvážím-li eventuální úspěšnou realizaci připravovaných plánů, mohu snad toto období nazývat přechodnou fází. Terénní výzkum jsem prováděla v době, kdy některé relativně úspěšné projekty (LSM Landingu, Ms. Nily) přestávaly fungovat a nové (Parakayu) byly teprve v přípravném stádiu.

Stávající objekty výzkumu jsou soustředěny ve dvou lokalitách, kterými jsou mangrovové lesy a vodní plochy zálivu a chráněné nížinné deštné lesy tropického pásma. Ve zkoumané oblasti převládá domácí cestovní ruch, který se vyznačuje skupinovým cestováním; statistiku příjezdového cestovního ruchu zkresluje významný podíl expatů. Poměr cílových skupin kopíruje stávající strukturu návštěvníků.

V rámci práce jsem podrobně zhodnotila, zda vybrané objekty výzkumné oblasti naplňují principy ekoturismu, či nikoli. Zjistila jsem, že se pohybují přibližně v půli cesty. Výstižnějším označením charakteru sledovaných atraktivit je šetrný přírodní turismus s edukační složkou. Posuzované atraktivity (organizace a jejich činnosti) poskytují přímé setkání s přírodním prostředím. Jsou orientovány na prostředí, na jeho vnitřní hodnoty a přirozenou podobu. V současné době aktivity cestovního ruchu nezhodnocují prostředí a nevedou k nadužívání jeho zdrojů. Patrná je i snaha zapojovat místní komunity. Prozatím se to týká pouze řadových obyvatel, spíše jednotlivců, než celých skupin, a jen na základní úrovni, kdy se podílejí na realizaci poskytovaných služeb.

Z rozhodovacích procesů jsou lokální komunity vyloučeny. Turistické aktivity nepřinášejí trvalé benefity dalším úrovním, jako např. širším komunitám či vládě, ani prakticky nepřispívají k lepšímu ekonomickému ocenění vlastní hodnoty ekosystémů. Ne všichni provozovatelé se cíleně snaží minimalizovat svoje dopady, nehledí na únosnou kapacitu destinace a jejich management a marketing jí není vědomě přizpůsobován. Ačkoli je ze strany provozovatelů kladen důraz na pozitivní environmentální etiku, na rozšíření poznatků účastníků a na podporu jejich pro-environmentálního chování, jejich praktické kroky této snaze neodpovídají. Poskytovatelé služeb nepřebírají roli interpretátorů (prostředí, kultury, souvislosti), nejsou kvalifikovaní, neprocházejí žádnou přípravou nebo školením o realitách destinace ani v technice cestovního ruchu. Výjimku představuje Ms. Nila, která ovšem sektor ekoturismu postupně opouští, a vzdělávací program KWPLH, které za „ryzí“ objekt výzkumu nelze považovat – v rámci práce má proto specifické postavení. Ekoturismus Balikpapanského zálivu není zahrnut do dlouhodobého národního ani lokálního strategického plánování a prakticky nevede ke spolupráci dotčených aktérů. Stávající rámce ekoturismu a jeho praktiky nejsou pro náležitou podporu ochrany prostředí dostatečné.

Z analýzy je patrné, že silný potenciál ekoturismu v Balikpapanském zálivu zůstává nevyužit a jeho eventuální pozitivní působení je stále podceňováno.

Současná situace popsaného přírodního turismu v Balikpapanském zálivu je velmi nestabilní, nerozvíjí se. Výzkum identifikoval i některé příčiny nezdaru. Nejčastěji byl zmiňován lhostejný postoj vlády, který se odráží v nedostatečném legislativním ukotvení ekoturismu. To zakládá na pasivitě provozovatelů přírodního turismu, jejímž výsledkem jsou jen velmi nízké výnosy, které mnohdy ani nestačí na chod atraktivity; dalším úrovním ve struktuře nepřináší žádné benefity. Tato skutečnost se pak vrací v kruhu a působí na zákonodárce demotivujícím efektem. Celý mechanismus je doprovázen sklony ke greenwashingu a silnou tendencí preferovat okamžité jednorázové zisky na úkor udržitelných příjmů, které jsou podmíněny dlouhodobější či zvýšenou aktivitou. Návrhy na rozvoj ekoturismu v zálivu jsou místní správou neustále odkládány, což může dospět do bodu, kdy se potenciál ekoturismu zcela vytratí.

Jsem si vědoma, že situace a souvislosti mezi faktory ovlivňujícími současný stav a vývoj ekoturismu jsou mnohem složitější, mají synergický charakter, jsou vystaveny působení mnoha různých činitelů. Nesmím opomenout silný tlak průmyslu a zemědělství a prokázané korupční prostředí, které je v Indonésii silně zakořeněno. Důležité je i stádium vývoje,

ve kterém se Indonésie (Kalimantan) nachází, ekonomická a politická situace, vliv ostatních států, globálního světa. Takto rozsáhlou analýzu, která by vystihovala celou komplexnost problematiky ekoturismu v Balikpapanském zálivu není možné v diplomové práci uchopit. Proto jsem se soustředila na zjevné příčiny, které se přímo týkají zkoumaných objektů a které jsou ovlivnitelné na jejich úrovni a přitom mohou vyvolat změny i na úrovních vyšších.

Práce nabízí i několik návrhů, které by se mohly stát impulsem pro vystoupení z naznačeného kruhu. To je základem pro rozvoj ekoturismu žadáným směrem. Prosperující ekoturismus v Balikpapanském zálivu ještě není utopií. Nabízené služby jsou vhodně diverzifikované, spíše se doplňují, než aby si konkurovaly. Situace přímo vybízí k zavedení destinačního managementu. Příslušný segment trhu není přesycen, návštěvnost atraktivit se pohybuje v rozmezí od pěti set do čtyř tisíc turistů ročně, její navýšení je v rámci únosné kapacity navštěvovaných ekosystémů stále možné. To vyhovuje současnému trendu rostoucí poptávky po exotických destinacích a netradičních zážitcích z nedotčené přírody. Pro lokální obyvatele nabízí alternativu přelidněných nákupních center, amerických fastfoodů a vyumělkovaných městských parků.

Výzkumná oblast však vykazuje naléhavou potřebu osvěty zaměřené na provozovatele a poskytovatele služeb přírodního turismu, která by je měla motivovat ke smysluplným aktivitám a kvalitativnímu rozvoji. Dále by měli kooperovat s příslušnými odborníky a nakloněnou veřejností a společně vyvinout systematický nátlak jednak na rezorty provinční vlády, které právě teď začínají připravovat první vyhlášku o ekoturismu pro Východní Kalimantan, ale také na místní samosprávu, aby ekoturismus zahrnula do strategických plánů.

Diplomová práce navázala na dosavadní výzkumy týkající se ekoturismu v Balikpapanském zálivu. Její výsledky objektivně popisují současný stav ekoturismu a specifikují jednotlivé ekoturistické atraktivity studované lokality. Komparace percepce ekoturismu optikou dotčených aktérů a reálné podoby jejich aktivit s odborně stanovenými principy napomohla k identifikaci překážek bránících plnohodnotnému rozvoji zkoumaného fenoménu. Dále tato práce předkládá několik návrhů, které by mohly iniciovat kroky k pozitivní změně současné situace a podpořit vnímání ekoturismu jako efektivního nástroje k ochraně původního přírodního a kulturního bohatství Balikpapanského zálivu.

Tato práce představuje platformu pro další hlubší bádání ze specifických úhlů pohledu. Aktuálně by bylo vhodné zaměřit se např. na legislativní stránku problematiky ekoturismu v Kota Balikpapan, resp. provincii Východní Kalimantan, prostoupit do jejího mechanismu a

odhalit jakým směrem se bude ubírat legislativní rámcování ekoturismu, a zda je možné tento vývoj ovlivnit ve prospěch ochrany přírodního prostředí. Velmi užitečná by mohla být dlouhodobá případová studie komplexně vystihující evoluci Parakayu, právě vznikající organizace zaměřené především na ekoturismus.

Dále je práce přínosná zejména prakticky, kdy mohou být její výsledky a návrhy použity k vytvoření konkrétních projektů specializujících se na odstranění zjištěných překážek a na revitalizaci ekoturistických programů, které budou schopné reálně přispívat k ochraně a pozitivnímu kvalitativnímu rozvoji přírodní a kulturní složky Balikpapanského zálivu.

Existuje i určitá možnost zobecnění výsledků práce. Je ovšem omezena především ekonomickými, politickými a kulturními faktory a úrovní rozvoje cestovního ruchu. Nejvíce by z ní mohly těžit regiony, ve kterých je rozvoj cestovního ruchu a ekoturismu teprve na počátku, resp. ve stejném stádiu jako v Balikpapanském zálivu. V rámci Indonésie to mohou být další oblasti Kalimantanu, lokality na Sumatře, Sulawesi, okrajově ostrovy provincie Východní Nusa Tenggara.

6 BIBLIOGRAFIE

6.1 Publikace a odborné články

1. ABU GHOSH, Y., STÖCKELOVÁ, T. (2014): *Etnografie: Improvizace v teorii a terénní praxi*. Praha: SLON.
2. BADAN PUSAT STATISTIK (2015): *Statistik Indonesia 2015*. Katalog BPS 1101001, No. 03220.1509. Jakarta, Indonesia: Badan Pusat Statistik.
3. BERNARD, H. R. (2002): *Research methods in antropology: Qualitative and Quantitative Approaches*. Walnut Creek, USA: Altamira Press. 3. vydání.
4. BIEN, A. (2007): Handbook 1 : *A Simple User's Guide to Certification for Sustainable Tourism and Ecotourism*. Center for Ecotourism and Sustainable Development, 3. vydání.
5. BÍNA, J.(2010): *Aktualizace potenciálu cestovního ruchu v České republice, Závěrečná zpráva úkolu B.10/CR Ústavu územního rozvoje*, Brno [online]. Dostupné z: <<http://www.uur.cz/images/uzemnirozvoj/cestovniuruch/potencialCR/PotencialCR-text.pdf>>
6. BLAMEY, R. K. (2001): Principles of Ecotourism. In WEAVER, D. B.: *The Encyclopedia of Ecotourism*. Oxon, UK: CABI Publishing. p. 5-22.
7. BLANGY, S., WOOD, M. E. (1993): Developing and Implementing Ecotourism Guidelines for Wildlands and Neighbouring Communities. In LINDBERG, K., HAWKINS, D. E.: *Ecotourism: a guide for planners and managers*. North Bennington, USA: Publisher. p. 32-54.
8. BOHN GMELCH, S. (2004): *Tourists and Tourism*. Long Grove, USA: Waveland Press, Inc.
9. BRUNDTLANDOVÁ, G.H. a kol., 1991, *Naše společná budoucnost*, Praha: Academia.
10. BUHALIS, D., SPADA, A. (2000): Destination Management Systems : Criteria for Success – An Exploratory Research. In *Information and Communication Technologies in Tourism 2000*. Wien: Springer-Verlag Wien. p. 473-484.
11. BUCKLEY, R. (2003): *Case Studies in Ecotourism*. Cambridge, UK: CAB International.
12. BUCKLEY, R. (2004): *Ecotourism Book Series: Environmental Impacts of Ecotourism*. Wallingford, UK: CAB International.
13. BUCKLEY, R. (2010): *Conservation Tourism*. Wallingford, UK: CAB International.
14. BUDOWSKI, G. (1976): Tourism and environmental conservation: conflict, coexistence, or symbiosis?. *Environmental conservation*, Vol. 3, No. 1, p. 27-31.
15. BUTCHER, J. (2007). *Ecotourism, NGOs and development: A critical analysis*. Oxon, UK: Routledge

16. BYZCEK, C. (2011): Blessings for All? Community-Based Ecotourism in Bali Between Global, National, and Local Interests – A Case Study. *ASEAS - Austrian Journal of South-East Asian Studies*, Vol. 4, No. 1, p. 81-106.
17. CAMPBELL, L. M. (1999): Ecotourism in rural developing communities. *Annals of Tourism Research* [online], Vol. 26, No. 3, p. 534-553. [cit. 2015-12-15]. Dostupné z: <https://www.researchgate.net/profile/Lisa_Campbell/publication/222504470_Ecotourism_in_rural_developing_communities._Ann_Tourism_Res/links/53d7a4f30cf2e38c632ddcc0.pdf>
18. CARTER, E., LOWMAN, G. (1994). Ecotourism in the Third World: problems and prospects for sustainability *In Ecotourism: a sustainable option?*. Chichester, UK: John Wiley & Sons. p. 69-86
19. CEBALLOS-LASCURÁIN, H. (1996): *Tourism, ecotourism and protected areas*. Caracas, Venezuela: IUCN Protected Areas Programme.
20. CHON, K. S. (2013): *Tourism in Southeast Asia: A new direction*. Binghamton, USA: Routledge.
21. CLIFTON, J., BENSON, A. (2006): Planning for Sustainable Ecotourism: The Case for Research Ecotourism in Developing Country Destinations. *Journal of Sustainable Tourism*, Vol. 14, No. 3, p. 238-254.
22. COCHRANE, J. (2006): Indonesian National Parks: Understanding Leisure Users. *Annals of Tourism Research*, Vol. 33, No. 4, p. 979-997.
23. COOPER, CH., HALL, C. M. (2005): *Oceania : A Tourism Handbook*. Celevedon, UK: Channel View Publications.
24. DAHURI, R., DUTTON, I. M. (2000): Integrated coastal and marine management enters a new era in Indonesia. *Integrated Coastal Zone Management*, Vol. 1, No.1., p. 1-16.
25. DANN, G. M. S., PARRINELLO, G. L. (2009): The Sociology of Tourism : European Origins and Developments. *The Social Science Series*, Vol. 12. Bingley, UK: Esmerald Group Publishing Limited.
26. DISMAN, M. (2011): *Jak se vyrábí sociologická znalost*. Praha: Karolinum.
27. DONOHOE, H. M., NEEDHAM, R. D. (2006): Ecotourism: The Evolving Contemporary Definition. *Journal of Ecotourism*, Vol.5, No. 3, p. 192-210.
28. DOWLING, R. K. (1997): *Plans for the development of regional ecotourism: theory and practice*. Sydney: The University of Notre Dame Australia.
29. DOWLING, R. K., WEILER, B. (1997): Ecotourism in Southeast Asia. *Tourism Management*, Vol. 18, No.1, p. 51-57.
30. FARRELL, B. H., RUNYAN, D. (1991): Ekology and Tourism. *Annals of Tourism Research*, Vol. 18, p. 26-40.

31. FENNELL, D. A. (2001): A content analysis of ecotourism definitions. *Current Issues in Tourism*, Vol. 4, p. 403-421.
32. FENNELL, D. A., DOWLING, R. (2003), *Ecotourism policy and planning*, Oxon, UK: CAB International.
33. FENNELL, D. A. (2015): *Ecotourism*. Oxon, UK a New York, USA: Routledge. 4. vydání.
34. GALE, T., HILL, J. (2012): *Ecotourism and Environmental Sustainability*. Abingdon, UK: Ashgate.
35. GIAP, T. K. et. al. (2015): *2014 Provincial and Inaugural Regional Competitiveness Analysis: Safeguarding Indonesia's Growth Momentum*. Singapore: World Scientific Publishing Co. Pte. Ltd.
36. GÚČIK, M. (2010): *Cestovný ruch : Úvod do štúdia*. Banská Bystrica: DALI-BB, s.r.o. pre Slovak-Swiss Tourism, 1. vydání.
37. GUILLEMIN, M., GILLAM, L. (2004): Etika, reflexivita a "eticky důležité okamžiky" ve výzkumu. *Biograf*, No. 35, p. 11-31.
38. GUYER-FREULER, E. (1895): Beiträge zu einer Statistik des Fremdenverkehrs in der Schweiz : Hg. Auf Wunsch und Veranlassung der Offiziellen Verkehrskommission Zürich. Zürich, Switzerland: Orell Füssli
39. HALL, C. M. (2005): *Tourism : Rethinking the Social Science of Mobility*. Harlow, GBR: Pearson Education Limited.
40. HALL, C. M. (2007): *Pro-poor Tourism : Who Benefits? : Perspectives on Tourism and Poverty Reduction*. Clevedon, UK: Channel View Publications.
41. HAMMERSLEY, M., ATKINSON, P. (1995): *Ethnography. Principles in Practice*. London, UK: Routledge.
42. HARRISON, D. (2001): *Tourism and the less developed world: issues and case studies*. Oxon, UK a New York: CABI.
43. HAWKINS, D. E., KHAN, M. M. (1998): Ecotourism opportunities for developing countries. In THEOBALD, W. F. (1998): *Global tourism*. Oxford, UK: Butterworth-Heinemann. 2. vydání. p. 191-204.
44. HENDL, J. (2005): *Kvalitativní výzkum: Základní metody a aplikace*. Praha: Portál.
45. HIGHAM, J. E. (2007): *Critical issues in ecotourism: understanding a complex tourism phenomenon*. Oxford, UK: Elsevier Ltd.
46. HONEY, M. (1999): *Ecotourism and Sustainable Development: Who Owns Paradise?*. Washington, DC, USA: Island Press.
47. IMBRECHTS, L (2011): *Protection Forest governance in East-Kalimantan: inside-out: Exploring the gaps between discourse and reality*. Master Thesis. Leuven, Belgium: Katholieke Universiteit Leuven.

48. KISS, A. (2004): Is community-based ecotourism a good use of biodiversity conservation funds?. *Trends in Ecology & Evolution*, Vol. 19, No. 5, p. 232-237.
49. KATHIRESAN, K., BINGHAM, B. L. (2001): Biology of mangroves and mangrove ecosystems. *Advances in marine biology*, No. 40, p. 81-251.
50. KAUFMANN, J.C. (2010): *Chápající rozhovor*. Praha: SLON
51. KLEIVEN, J. (2009): The Lillehammer Scales: Measuring Common Motives for Vacation and Leisure Behaviour. Lillehammer, Norway: University of Bergen.
52. KLINTMAN, M. (2012): Issues of scale in the global accreditation of sustainable tourism schemes: toward harmonized re-embeddedness?. *Sustainability: Science, Practice, & Policy*, Vol. 8, No. 1, p. 59-69.
53. KREB, D., RAHADI, K. D. (2004): Living under an aquatic freeway: Effects of boats on Irrawaddy Dolphins (*Orcaella brevirostris*) in a coastal and riverine environment in Indonesia. In KREB, D.: *Facultative river dolphins: conservation and social ecology of freshwater and coastal Irrawaddy dolphins in Indonesia*. Amsterdam: Universiteit van Amsterdam. p. 105-126.
54. LAWS, E. (1995): *Tourist Destination Management: Issues, Analysis and Policies*. London: Routledge.
55. LAZECKÝ, M. et. al. (2013): *Importance of remote sensing in monitoring of deforestation in Balikpapan* [online]. Conference Paper. Dostupné z: <https://www.researchgate.net/publication/268811449_Importance_of_remote_sensing_in_monitoring_of_deforestation_in_Balikpapan>
56. LENZ, R. (2001): Ecotourism Potential in the Togean Islands, Indonesia. *Focus*, Vol. 46, No. 3, p. 13-20.
57. LEWIS, R. R. et al. (2006): Five steps to successful ecological restoration of mangroves. *Mangrove Action Project/Yayasan Akar Rumput Laut*. Yogyakarta.
58. LHOTA, S. et. al. (2014): *Primates in flooded forests of Borneo: opportunities and challenges for ecotourism as a conservation strategy*. Text získán přímo od autorů.
59. LINDENBERG, K., MCKERCHER, B. (1997): Ecotourism: a critical overview. *Pacific Tourism Review*, Vol. 1, No. 1, p. 65-79.
60. LORENCOVÁ, R., TRNKA, R.. (2007): Lovecké strategie Dajaků. *Vesmír*, Vol. 86, p. 427-431.
61. MALLOY, D. C., FENNELL, D. A. (1998): Ecotourism and ethics: moral development and organizational cultures. *Journal of Travel Research*, Vol. 36, No. 4, p. 47-56.
62. MCLAREN, D. (2011): *Rethinking Tourism and Ecotravel*. Bloomfield, USA: Kumarian Press.
63. Mohonk Agreement (2000): *Proposal for an International Certification Program for Sustainable Tourism and Ecotourism* [online]. p. 97-100. Dostupné z: <<http://www.rainforest-alliance.org/tourism/documents/mohonk.pdf>>

64. MORRISON, A., PEARCE, P. L., RUTLEDGE, J. (1998): *Tourism: Bridges Across Continents*. Sydney: McGraw-Hill.
65. MULYADI, E., FITRIANI, N. (2010): Konservasi Hutan Mangrove Sebagai Ekowisata. *Jurnal Ilmiah Teknik Lingkungan*, Vol. 2, No. 1, p. 11-18.
66. NEWSOME, D. et. al. (2005): *Wildlife Tourism*. Clevedon, UK: Channel View Publications.
67. NOWACZEK, A. M. (2010): Ecotourism: Principles and Practices. *Annals of Tourism Research*, Vol. 37, No. 1, p. 270-271.
68. ORAMS, M. B. (1995). Towards a more desirable form of ecotourism. *Tourism Management*, Vol. 16, No. 1, p. 3-8.
69. ORIEŠKA, J.(1999): *Technika služeb cestovního ruchu*. Praha: IDEA SERVIS, 1. vydání.
70. PARNWELL, M., BRYANT, R. L. (1996): *Environmental change in south-east Asia: people, politics and sustainable development*. London, UK: Routledge.
71. Peraturan Daerah No. 11/2004 Tentang Pengelolaan Hutan Lindung Sungai Wain [online]. Indoneisa, Kota Balikpapan. Dostupné z: <http://carbonn.org/uploads/tx_carbonndata/PERDA_Balikpapan_No_11_2004_pengelolaan_hutan_lindung_S.Wain.pdf>
72. Peraturan Daerah No. 12/2012 Tentang Rencana Tata Rang Wilayah Kota Balikpapan Tahun 2012–2032 [online]. Indoneisa, Kota Balikpapan. Dostupné z: <http://balikpapan.go.id/uploaded/ProgramKerja/RTRW_Kota_Balikpapan_2012.pdf>
73. PRIDEAUX, B., FALCO-MAMMONE, F. (2007). *Economic values of tourism in the Wet Tropics world heritage area* [online]. Cairns: Cooperative Research Centre for Tropical Rainforest Ecology and Management. Dostupné z: <<http://www.wettropics.gov.au/site/user-assets/docs/EconomicValuesTourismWHA.pdf>>
74. RAAK, L. M. (2014): Think Globally, Act Locally, and Plan Nationally An Evaluation of Sustainable Developmnet in Indonesia at National, Regional, and Local. In CLARK, W. W.: *Global Sustainable Communities Handbook: Green Design Technologies and Economics*. Oxford, UK: Butterworth-Heinemann. p. 125-216.
75. RITCHIE, J. R. B., CROUCH, G. I. (2005): *Competitive Destination: A Sustainable Tourism Perspective*. Wallinford, Oxon, UK: CABI Publishing.
76. ROBINSON, P., HEITMANN, S., DIEKE, P. U. C. (2011): *Research Themis for Tourism*. Wallinford, Oxon, UK: CABI Publishing.
77. ROJEK, CH., URRY, J. (1997): *Touring Cultures : Transformations of Travel and Theory*. London, GBR: Routledge.
78. ROSS, S., WALL, G. (1999): Evaluating ecotourism: The case of North Sulawesi, Indonesia. *Tourism Management*, Vol. 20, No. 6, p. 673 – 682.
79. SEALE, C. (2002): Kvalita v kvalitativním výzkumu. *Biograf*, No. 27, p. 3-16.

80. SELF, R. M., SELF, D. R., BELL-HAYNES, J. (2010): Marketing tourism in the Galapagos Islands: Ecotourism or greenwashing?. *The International Business & Economics Research Journal*, Vol. 9 No. 6, p. 111-126.
81. SHEPHERD, R. (2001): Partners in Paradise: Tourism Practices, Heritage Policies, and Anthropological Sites. *In Asian Thought and Culture*. Vol. 69. New York, USA: Peter Lang Publishing.
82. SMITH, V. L., FONT, X. (2014): Volunteer tourism, greenwashing and understanding responsible marketing using market signalling theory. *Journal of Sustainable Tourism*, Vol. 22, No. 6, p. 942-963.
83. SOUKUP, M. (2014): *Terénní výzkum v sociální a kulturní antropologii*. Praha: Karolinum.
84. STARK, D. J. et al. (2012): Modeling population viability of local proboscis monkey *Nasalis larvatus* populations: conservation implications. *Endangered Species Research*, Vol. 16, No.1, p. 31-43.
85. STRAUSS, A., CORBINOVÁ, J. (1999): *Základy kvalitativního výzkumu*. Boskovice: Nakladatelství Albert.
86. TISDELL, C.A., SWARNA NATHAN, H. (2007): Conservation of the proboscis monkey and the orangutan in Borneo: comparative issues and economic considerations. *Economics, Ecology and Environment Working Papers*. Queensland, Australia: University of Queensland
87. TOSUN, C. (2000): Limits to community participation in the tourism development process in developing countries. *Tourism management* [online], Vol. 21, No. 6, p. 613-633. Dostupné z: <http://citeseerx.ist.psu.edu/viewdoc/download?doi=10.1.1.466.9665&rep=rep1&type=pdf>
88. TRNKA, R., LORENCOVÁ, R. (2014): *Urban coexistence of people and nature: Struggle for mangroves in Balikpapan, Indonesia*. Nепublikovaný rukopis.
89. UNWTO (2004): *A Guidebook for Indicators of Sustainable Development for Tourism Destinations*. Madrid, España: UNWTO.
90. WAHYUNI, J. et al. (2014): *Pengembangan Potensi Hutan Lindung Sungai Wain Sebagai Daya Tarik Ekowisata Kota Balikpapan*. PhD Thesis. Universitas Gadjah Mada.
91. WALLACE, G. N. (1992): *Real Ecotourism: Assisting Protected Area Managers and Getting Benefits to Local People*. Caracas, Venezuela: IUCN.
92. WEARING, S., NEIL, J. (2009): *Ecotourism: Impact, Potentials Possibilities*. Oxford, UK: Elsevier Ltd. 2. vydání.
93. WEAVER, D. (1998): *Ecotourism in the less developed world*. Wallingford, UK: CAB International. p. 64-78.
94. WEAVER, D. B. (2001): *The Encyclopedia of Ecotourism*. Oxon, UK: CABI Publishing.

95. WIGHT, P. A., et al. (1993): Sustainable ecotourism: balancing economic, environmental and social goals within an ethical framework. *Journal of Tourism studies*, Vol. 4, No. 2, p. 54-66.
96. WIGHT, P. A. (1994): Environmentally responsible marketing of tourism. In Cater, E. and Lowman, G.: *Ecotourism: a Sustainable Option?*. Brisbane, Australia: John Wiley & Sons. p. 39–56.
97. WOOD, M. E. (2002): *Ecotourism: Principles, Practices and Policies for Sustainability*, Paris, France: UNEP.
98. ZELENKA, J., TĚŠITEL, J., PÁSKOVÁ, M., KUŠOVÁ, D (2013): *Udržitelný cestovní ruch. Management cestovního ruchu v chráněných územích*. Hradec Králové: Gaudeamus, 1. vydání.
99. ZELENKA, J., PÁSKOVÁ, M (2012): *Výkladový slovník cestovního ruchu*. Praha: Linde, 2. kompletně přepracované a rozšířené vydání.

6.2 Internetové zdroje

100. AGENDA 21 INDONESIA: *Natural Ressource Aspects of Sustainable Development in Indonesia* [online]. United Nations [cit. 2016-03-12]. Dostupné z: <<http://www.un.org/esa/agenda21/natlinfo/countr/indonesa/natur.htm#land>>
101. Ancaman Terhadap Hutan Lindung Sungai Wain. *ANTARA KALTIM.com* [online]. 14. 2. 2011 [cit. 2015-11-15]. Dostupné z: <<http://kaltim.antaranews.com/berita/3678/ancaman-terhadap-hutan-lindung-sungai-wain>>
102. ARLT, W. G. (2014): International Tourism Management. *Tourism: Tourism Studies and Tourism* [online]. Heide, Germany: FHW, 2014 [cit. 2015-11-20]. Dostupné z: <<http://www.arlt-lectures.com/9684wise12-010.htm>>
103. BADAN PUSAT STATISTIK KOTA BALIKPAPAN: *Population of Balikpapan by District, 2002–2013* [online]. Balikpapan in Figurek 2015 [cit. 2016-01-07]. Dostupné z: <<http://balikpapankota.bps.go.id/linkTabelStatis/view/id/4>>
104. BADAN PUSAT STATISTIK KOTA BALIKPAPAN: *Number of Population by Sex and District, 20014* [online]. [cit. 2016-01-07]. Dostupné z: <<http://balikpapankota.bps.go.id/linkTabelStatis/view/id/24>>
105. CENTRAL INTELLIGENCE AGENCY: *The World Factbook : Indonesia* [online]. [cit. 2015-11-29]. Dostupné z: <<https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/id.html>>
106. CHENAIL, R. J. (1998): Jak srovnat kvalitativní výzkum do latě. *Biograf* [online], No. 15-16, p. 29-37 [cit. 2016-01-10]. Dostupné z: <<http://www.biograf.org/clanky/clanek.php?clanek=1503>>
107. DAS, M., CHATTERJEE, B. (2015): Reviews in tourism: Ecotourism: A panacea or a predikament?. *Tourism Management Perspecirves* [online], Vol. 14, p. 3-16 [cit. 2016-03-

- 03]. Dostupné z:
<<http://www.sciencedirect.com.ezproxy.is.cuni.cz/science/article/pii/S2211973615000185>>
108. DPOKP: Daya Tarik Wisata [online]. [cit. 2016-02-23]. Dostupné z:
<<http://pariwisata.balikpapan.go.id/>>
109. Fodors Travel: 4 Days with Orangutan Balikpapan [online]. [cit. 2014-08-03]. Dostupné z: <<http://www.fodors.com/community/asia/4-days-with-orangutans-balikpapan-camp-leakey.cfm>>
110. HLSW: Profil HLSW [online]. [cit. 2016-01-27]. Dostupné z:
<<http://sungaiwain.org/profil-hlsw>>
111. HONEY, M. (2003): Giving a grade to Costa Rica's green tourism. *NACLA Report on the Americas* [online], Vol. 36, No. 6, p. 39-46. [cit. 2015-12-08]. Dostupné z:
<<http://search.proquest.com/openview/8f64400a679795bd14de8e070556beea/1?pq-origsite=gscholar&cbl=36319>>
112. KWPLH: Background and Management [online]. [cit. 2016-01-27]. Dostupné z:
<<http://en.kwplh.beruangmadu.org/about-kwplh/background-and-management/>>
113. Lonely Planet: Things to do in Balikpapan [online]. [cit. 2014-08-03]. Dostupné z:
<<http://www.lonelyplanet.com/indonesia/kalimantan/balikpapan/things-to-do>>
114. MUNDOOZ: Balikpapan [online]. [cit. 2014-08-03]. Dostupné z:
<<http://mundooz.com/balikpapan/>>
115. NOVOTNÁ, H. (2012): *Strategie kvalitativního výzkumu* [online]. [cit. 2016-01-08]. Dostupné z: <<http://moodle.fhs.cuni.cz/course/view.php?id=839>>
116. Pemerintah Kota Balikpapan (2005): Peta Rencana Landuse *In* Penyusunan Rencana Tata Rang Wilayah Kota Balikpapan 2005–2015 [online]. Balikpapan, Indonesia: BAPPEDA. [cit. 2015-03-13]. Dostupné z: <<https://satuteras.files.wordpress.com/2014/10/peta-rencana-land-use-balikpapan-darat.jpg>>
117. RAKA DALEM, A. A. G. (2002): Ecotourism in Indonesia. *Linking Green Produktivity to Ecotourism : Experiences in the Asia-Pacific Region* [online]. Tokyo, Japan: Asian Produktivity Organization. p. 85-97. [cit. 2015-12-15]. Dostupné z:
<http://www.parasnis.net/update181004/e_publi/gplinkeco/12chapter10.pdf>
118. RAMUS, C. A., MONTIEL, I. (2005). When are corporate environmental policies a form of greenwashing?. *Business & Society* [online], Vol. 44, No. 4, p. 377-414. [cit. 2015-12-08]. Dostupné z:
<https://www.researchgate.net/profile/Ivan_Montiel/publication/238431147_When_Are_Corporate_Environmental_Policies_a_Form_of_Greenwashing/links/0deec537e5a8348a5100000.pdf>
119. Trip Advisor: Things to do in Balikpapan [online]. [cit. 2016-08-03]. Dostupné z:
<https://www.tripadvisor.co.uk/Attractions-g317100-Activities-Balikpapan_East_Kalimantan_Kalimantan.html>

120. UNWTO (1995): *Collection of Tourism Expenditure Statistics* [online]. [cit. 2015-11-20]. Dostupné z: <<https://pub.unwto.org/WebRoot/Store/Shops/Infoshop/Products/1034/1034-1.pdf>>
121. UNWTO (1997): *Agenda 21 for the Travel and Tourism Industry*. [online]. [cit. 2015-11-20]. Dostupné z: <<http://www.v1.agora21.org/johannesburg/rapports/omt-a21.html>>
122. UNWTO (2015): *Tourism and Sustainable Development Goals* [online]. Madrid, España: UNWTO. [cit. 2015-11-24]. Dostupné z: <<http://www.e-unwto.org/doi/pdf/10.18111/9789284417254>>
123. USAID: Integrated Management of Balikpapan Bay and Watershed in Indonesia. *USAID Water Team Case Study in Integrated Water Resources Management* [online]. Washington: U.S. Agency for International Development. [cit. 2015-11-26]. Dostupné z: <http://www.crc.uri.edu/download/Integrated_Mgt_of_BPN_Bay.pdf>
124. UTIKET: Balikpapan Travel Guide [online]. [cit. 2014-08-03]. Dostupné z: <<http://www.utiket.com/en/things-to-see-and-do/balikpapan/travel-guide-balikpapan.html>>
125. Virtual Tourist: Balikpapan Things to Do [online]. [cit. 2014-08-03]. Dostupné z: <https://www.virtualltourist.com/travel/Asia/Indonesia/East_Kalimantan_Province/Balikpapan-1223701/Things_To_Do-Balikpapan-TG-C-1.html>
126. WEAVER, D. B., LAWTON, L. J. (2007): Twenty Years On: The State of Contemporary Ecotourism Research. *Tourism Management* [online]. [cit. 2016-03-10]. Dostupné z: <http://www98.griffith.edu.au/dspace/bitstream/handle/10072/26545/51660_1.pdf;jsessionid=92EACC501C0591EEA93319977E2E395C?sequence=1>
127. Wonderful Indonesia: Ecotourism [online]. [cit. 2014-08-03]. Dostupné z: <<http://www.indonesia.travel/>>
128. ZOO Ústí nad Labem: Projekt Pesisir Balikpapan [online]. [cit. 2016-04-18]. Dostupné z: <<http://www.zoousti.cz/ochranarske-projekty/bornejsky-denik>>

6.3 Další související literatura

129. BALLANTYNE, R. et. al. (2009): Tourists' support for conservation messages and sustainable management practices in wildlife tourism experiences. *Tourism Management*, No. 30, p. 658-664.
130. BAXTER, P., JACK, S. (2008): Qualitative case study methodology: Study design and implementation for novice researchers. *The qualitative report*, Vol. 13, No. 4, p. 544-559.
131. BLACK, R., CRABTREE, A. (ed.) (2007): *Quality assurance and certification in ecotourism*. Oxfordshire, UK a Cambridge, USA: CABI.
132. BRICKER, K., BLACK, R., COTTRELL, S. (2012): *Sustainable Tourism & The Millennium Development Goals*. Burlington, USA: Jones & Bartlett Publishers.

133. BUTLER, R. W. (1991): Tourism, environment, and sustainable development. *Environmental conservation*, Vol. 18, No. 3, p. 201-209.
134. CANTER, L. W. (1996): *Environmental impact assessment* [online]. USA: CRC Press LLC. Dostupné z:
<ftp://www.energia.bme.hu/pub/hullgazd/Environmental%20Engineers%20Handbook/Ch02.pdf>
135. CHAIRIYAH, N. (2013): Review: Taxonomic Contribution for Ecotourism Development in Indonesia. *Journal of Indonesian Tourism and Development Studies*, Vol. 1, No. 3, p. 115-122.
136. FLETCHER, R. (2014): *Romancing the wild: Cultural dimensions of ecotourism*. Durham, NC: Duke University Press.
137. FREDRIKSSON, G., DE KAM, M. (1999): *Strategic plan for the conservation of the Sungai Wain protection forest, East Kalimantan*. Balikpapan, Indonesia: The International Ministry of Forestry and Estate Crops & Tropenbos Kalimantan Project, Wanariset Samboja.
138. GLASSOM, J. et. al. (2012). *Introduction to environmental impact assessment*. Oxon, UK: Routledge.
139. KANOJE, R. S. (2006): Managing Sustainable Eco-Tourism in Van Vihar National Park. *In Exploring the Nature of Management: Proceedings of the Third International Conference on Monitoring and Management of Visitor Flows in Recreational and Protected Areas*. Rapperswill, Switzerland: Research Centre for Leisure, Tourism and Landscape. p. 205-210.
140. LINDBERG, K., HAWKINS, D. E. (1993): *Ecotourism: a guide for planners and managers*. North Bennington, USA: Ecotourism society.
141. MOSCARDO, G., BENCKENDORFF, P. (2015): *Education for Sustainability in Tourism*. Heidelberg: Springer-Verlag GmbH.
142. MOSTAFANESHAD, M. et. al. (2014): *Moral Encounters in Tourism*. Farnham, UK: Ashgate.
143. PARMA, I. P. G. (2013): Kontribusi Pariwisata Alternatif Dalam Kaitannya Dengan Kearifan Lokal dan Keberlangsungan Lingkungan Alam. *Jurnal Jurusan Perhotelan (D3)*, Vol. 10, No. 2.
144. RUSSELL, C. L. (1995): The social construction of orangutans: An ecotourist experience. *Society and Animals*, Vol. 3, No. 2, p. 151-170.
145. RUSSELL, C. L., ANKENMAN, M. J. (1996): Orangutans as photographic collectibles: ecotourism and the commodification of nature. *Tourism Recreation Research*, Vol. 21, No.1, p. 71-78.
146. SHAPIRO, G. (2000): Tanjung Puting National Park in Crisis—an Update. *In Borneo: Environment, Conservation and Land*. Sarawak: Universiti Malaysia Sarawak. p. 87-94.

147. SUARTHANA, I. K. P. (2013): Ekowisata Mengembangkan Tkan Sosial Ekonomi Masyarakat: Sebuah Studi di Taman Nasional Tanjung Puting Kalimantan. *JURNAL Manajemen dan Akuntansi*, Vol. 16, No. 2.
148. TAHIR, A., BENGEN, D. G., SUSILO, S. B. (2002): Analisis kesesuaian lahan dan kebijakan pemanfaatan ruang kawasan pesisir teluk Balikpapan. *Jurnal Pesisir dan Lautan* [online], Vol. 4, No. 3, p. 1-16. Dostupné z: <<http://www.crc.uri.edu/download/JournalPLVol4No3-O.pdf#page=4>>
149. TELFER, D. J., SHARPLEY, R. (2016): *Tourism and Development in the Developing World*. London, UK a New York, USA: Routledge. 2. vydání.
150. VAČKÁŘ, D. (2010): Ekosystémové služby: globální pohledy, indikátory a příklady. *Životní Prostředí* [online], Vol. 44, No. 2, p. 65-69. Dostupné z: <http://147.213.211.222/sites/default/files/2010_2_065_069_vackar.pdf>
151. YEN-TING H., CH. et. al. (2014): Environmentally responsible behavior in ecotourism: Antecedents and implications. *Tourism Management*, Vol. 40, p. 321-329.
152. ZELENKA, J. (2012): Únosná kapacita v cestovním ruchu. *Czech Journal of Tourism*, Vol. 1, No. 2, p. 114-134.

7 PŘÍLOHY

Příloha 1: Projekt diplomové práce

Příloha 2: Konkrétní ohrožení ekosystémů Balikpapanského zálivu

Příloha 3: Charakteristiky prvků ekoturismu

Příloha 4: Možné dopady aktivit přírodního cestovního ruchu

Příloha 5: Subkritéria k hodnocení ekoturistických atraktivit ve výzkumné oblasti

Příloha 6: Doprovodné fotografie ze zkoumaných atraktivit (více na CD)

Příloha 7: Schematické hodnocení jednotlivých atraktivit z hlediska kritérií ekoturismu

Příloha 8: Kartografické znázornění územního plánu Kota Balikpapan 2005–2015

Příloha 9: Výňatky z územního plánu Kota Balikpapan 2012–2032

Příloha 10: Ukázky propagačních materiálů Kota Balikpapan (pouze na CD)

Příloha 11: Propagační video provincie Východní Kalimantan (pouze na CD)

Fakulta humanitních studií UK

katedra magisterského oboru

Sociální a kulturní ekologie

U Kříže 8/661, 158 00 Praha 5-Jinonice

Projekt diplomové práce (DP) oboru sociální a kulturní ekologie

1. Jméno studenta, tituly: Martina Šamšulová, Bc.
2. Osobní číslo (UKČO): 72984527
3. Rok imatrikulace na FHS UK (bak. studium, jinak mag. studium): 2012
4. Datum zápisu na katedru sociální a kulturní ekologie FHS UK (alespoň měsíc, rok): září 2012
5. Názvy všech předchozích bakalářských (magisterských) prací, škola, obor a rok, kde a kdy byly obhájeny: Návrh optimálního programu pro in-line bruslaře, Vysoká škola polytechnická Jihlava, Cestovní ruch 2011, obhájeno na VŠPJ v červnu 2011
6. Předběžný název DP: Ekoturismus v Balikpapanském zálivu
7. Obecný kontext (souvislosti tématu, širší rámec [zasazení „do světa“]):
„Cestovním ruchem se rozumí všechny aktivity lidí cestujících do a pobývajících v místech mimo jejich obvyklé prostředí s cílem trávení volného času či obchodním nebo jiným účelem na dobu nepřesahující jeden rok.“ (definice UNWTO, 1995)

„Cestovní ruch je esenciální součástí lidského života pro své přímé ekonomické, environmentální, sociální a kulturní dopady.“
(Bohn Gmelch, 2004)

S časoprostorovou kompresí se stávají dostupnými i dříve opomíjená (příliš vzdálená) místa CR v tropech je nejrychleji rostoucí odvětví terciárního sektoru, má obrovský potenciál – může být zkáza, ale i spásou. Právě na této hranici se ocitá indonéský Kalimantan, kde je díky velmi nerovnoměrné distribuci cestovního ruchu turismus teprve na počátku rozvoje (zejména ve srovnání s masově navštěvovanou Jávou či Bali).

„Udržitelný CR uspokojuje potřeby návštěvníků a hostitelských regionů a současně chrání a obohacuje možnosti pro budoucnost. Realizovatelný je takový management všech zdrojů, kdy jsou naplněny ekonomické, sociální a estetické potřeby se současným zachováním kulturní integrity, neodmyslitelných ekologických procesů, biologické diverzity a systémů podpory života.“ (UNWTO, 1997)

„Ekoturismus je zodpovědné cestování do přírodních oblastí, které zachovává prostředí a udržuje pohodu místních obyvatel.“ (TIES)

8. Předmět zkoumání (vlastní předmět práce [zasazení „do vědy“]): Předmětem zkoumání je stávající nabídka služeb cestovního ruchu se zvláštním zaměřením na jeho šetrné a udržitelné formy. Diplomová práce propojuje sociologii a ekologii, využívá poznatky environmentálních studií a ekonomie, je zacílena na podporu udržitelného rozvoje.
9. Hlavní vstupní hypotéza nebo hypotézy (2–4 na výběr); pro práci 1–2, možno však formulovat výzkumné otázky, event. jen výzkumný problém: Výzkumným problémem diplomové práce je popis a kategorizace současného stavu ekoturismu v Balikapanském zálivu a struktury jeho návštěvníků a zjištění atraktivity a potenciálu Balikapanského zálivu jako ekoturistické destinace.
10. Metodologický postup: metody a techniky, které budou v práci použity: Sběr dat bude zajištěn kombinací několika metod. Stěžejní bude šestiměsíční terénní výzkum zahrnující zúčastněné pozorování, komparace, neformální rozhovory, analýzy dokumentů a podobných písemných zdrojů. Budou použity také prvky exploratorní studie, a to případové studie a zkoumání současného fenoménu na jedné lokalitě. Dalšími zdroji dat budou dotazníkové šetření, které napomůže ke strukturalizaci a kategorizaci návštěvníků, a polostrukturované rozhovory, kterými se řešitelka pokusí odhalit atraktivitu a potenciál udržitelného cestovního ruchu na dané lokalitě.
11. Cíl DP (kromě ověření hypotéz a teoretického přínosu např. praktický přínos, vypracování metodologie, základ pro řešení problémů v praxi atd.):
 - Vymezení ekoturismu a kritérií pro hodnocení a kategorizaci služeb cestovního ruchu v tropech.
 - Popis současného stavu turismu v Balikapanském zálivu se zaměřením na environmentálně šetrné aktivity cestovního ruchu.
 - Zhodnocení stávající nabídky služeb pro rozvoj udržitelného cestovního ruchu.
 - Nalezení a kvalifikace hlavních cílových skupin.
 - Zhodnocení atraktivity a potenciálu lokality z hlediska ekoturismu dle (potenciálních) návštěvníků/cílových skupin.
12. Čím budou rozšířeny dosavadní znalosti (vědecká „přidaná hodnota DP“): Problematika ekoturismu a jeho praktického uplatňování není v odborné literatuře dostatečně zpracována a výzkumný projekt může významně přispět k dalšímu poznání a praktickému využití v dané destinaci.
13. Jaké bude (bude-li) jejich teoretické zobecnění a přínos: Žádný.
14. Struktura DP (předběžný obsah – názvy oddílů a kapitol):
 - a. Úvod
 - i. Obecný úvod do problematiky, kontext
 - b. Teoretická část
 - i. Cestovní ruch, jeho šetrné formy, vymezení ekoturismu
 - ii. Tropické oblasti – Indonésie – Kalimantan
 - iii. Ekoturismus v tropických oblastech
 - iv. Stanovení kritérií pro určování, hodnocení a kategorizaci ekoturistických služeb
 - c. Metodologie
 - i. Popis a zdůvodnění zvolených metod a postupů (terénní výzkum, exploratorní studie s kvantitativními i kvalitativními prvky)
 - d. Praktická část

- i. Deskriptivní analýza ekoturismu a jeho služeb na dané lokalitě
 - ii. Výběr a posouzení konkrétních atraktivit
 - iii. Zúčastněné pozorování návštěvníků a analýza jejich struktury
 - iv. Kategorizace potenciálních respondentů, kvalitativní (a kvantitativní) šetření – zjišťování potenciálu Balikpapanského zálivu jako ekoturistické destinace
- e. Závěr

15. Předběžná bibliografie k tématu:

- BAGGIO, R., KLOBAS, J. (2011): *Aspects of Tourism : Quantitative Methods in Tourism : A Handbook*. Bristol, GBR: Channel View Publications.
- BAXTER, P., & JACK, S. (2008). *Qualitative Case Study Methodology: Study Design and Implementation for Novice Researchers*. Qualitative Report, 13(4).
- BOHN GMELCH, S. (2004): *Tourists and Tourism*. Long Grove, USA: Waveland Press.
- BUCKLEY, R. (2010): *Conservation Tourism*. Wallingford, GBR: CABI Publishing.
- BUCKLEY, R. (2004): Ecotourism Book Series, Volume 2 : *Environmental Impacts of Ecotourism*. Wallingford, GBR: CABI Publishing.
- BUTLER, R. W., CARLSEN, J. (2011): Ecotourism Series, Number 8 : *Island Tourism : A Sustainable Perspective*. Wallingford, GBR: CABI Publishing.
- CEBALLOS-LASCURÁIN, H. (1992): *Tourism, ecotourism and protected areas*. Caracas, Venezuela: IUCN Protected Areas Programme.
- COCHRANE, J. (2006): *Indonesian National Parks: Understanding Leisure Users*. *Annals of Tourism Research*. roč. 33, č. 4.
- COOPER, CH., HALL, M. C. (2005): *Oceania: A Tourism Handbook*. Clevedon, GBR: Channel View Publications.
- DEWALT, K. M., DEWALT, B. R., WAYALD, C. B. (2000): *Participant Observation*. In: *Bernard, H. Russell (ed.): Handbook of Methods in Cultural Anthropology*. Walnut Creek: Altamira Press.
- DE SILVA, CH. (2007): *Eco-tourism Principles and Concepts a brief review*. Sri Lanka.
- DISMAN, M. (2002): *Jak se vyrábí sociologická znalost*. Praha: Karolinum.
- FABRICIO, J. (1924): *Plavčíci kapitána Bontekoea*. Státní nakladatelství dětské knihy.
- HALL, M. C. (2007): *Pro-poor Tourism : Who Benefits? : Perspectives on Tourism and Poverty Reduction*. Clevedon, GBR: Channel View Publications.
- HAMMERSLEY, M., ATKINSON, P. (1995): *Ethnography. Principles in Practice*. London: Routledge.
- HENDL, J. (2005): *Kvalitativní výzkum. Základní metody a aplikace*. Praha: Portál.
- KAWULICH, B. B. (2005): Participant Observation as a Data Collection Method [81 paragraphs]. *Forum Qualitative Sozialforschung / Forum: Qualitative Social Research [On-line Journal]*, 6(2), Art. 43.
- MCLAREN, D. (2003): *Rethinking Tourism and Ecotravel*. Bloomfield, USA: Kumarian Press.
- NEWSOME, D. (2005): *Wildlife Tourism*. Channel View Publications.

- RITCHIE, J. R. B., CROUCH, G. I. (2005): *Competitive Destination : A Sustainable Tourism Perspective*. Wallingford, Oxon, GBR: CABI Publishing.
- ROBINSON, P., HEITMANN, S., DIEKE, P. U. C. (2011): *Research Themes for Tourism*. Wallingford, Oxon, GBR: CABI Publishing.
- SEAWRIGHT, J. (2008): „*Case Selection Techniques in Case Study Research: A Menu of Qualitative and Quantitative Options*.“ *Political research quarterly* 61.2.
- SPRADLEY, J. P. (1980): *Participant Observation*. Wadsworth: Thomson Learning Inc.
- TRNKA, R., LORENCOVÁ, R. (2007): Lovecké strategie Dajaků. *Vesmír*. č. 86.
- UNWTO (1997): *Agenda 21 for the Travel and Tourism Industry*.
- UNWTO (1995): *Collection of Tourism Expenditure Statistics*.
- WEAVER, D. B. (2001): *Encyclopedia of Ecotourism*. Cambridge, USA: CABI Publishing.
- YIN, R. K. (2009): *Case study research: design and methods*. 4th ed. Los Angeles: Sage.
- ZELENKA, J., TĚŠITEL, J., PÁSKOVÁ, M., KUŠOVÁ, D (2013).: *Udržitelný cestovní ruch. Management cestovního ruchu v chráněných územích*. Hradec Králové: Gaudeamus, 1. vydání.
- ZELENKA, J., PÁSKOVÁ, M (2012).: *Výkladový slovník cestovního ruchu*. Leda, 2. kompletně přepracované a rozšířené vydání.

16. Předpokládaný vedoucí DP: Ing. Radek Trnka, Ph.D.

17. Důvod volby tématu (dosavadní znalosti, zázemí, praxe a zájem studenta):¹

Cestovní ruch v tropických oblastech představuje nejrychleji rostoucí odvětví terciárního sektoru. Zejména tropické ostrovy jsou jednou ze světově nejdůležitějších turistických destinací. Balikpapský záliv (východní Borneo, Indonésie) doposud z části pokrývají mangrovové lesy a zbytky primárních tropických pralesů, které jsou výjimečné svou unikátní biodiverzitou. Tyto ekosystémy jsou však velmi citlivé, jejich poškození může mít nevratné následky a vést ke globálním problémům. Aby nedošlo k nadměrné exploataci destinace masovým turismem, její podrobné prozkoumání a příprava na implementaci ekoturismu je nezbytná.

Navrhovaný projekt navazuje na longitudinální výzkum, který v této lokalitě poprvé proběhl v roce 2005. Jednalo se o dlouhodobý mezifakultní projekt University Karlovy pod vedením Ing. Radka Trnky, Ph.D a Mgr. Stanislava Lhoty, Ph.D., kdy mj. došlo k pilotnímu zmapování turisticky zajímavých lokalit. Toto téma však stále čeká na systematickou terénní analýzu.

Proto bude v rámci nyní navrhovaného projektu proveden půlroční terénní výzkum zaměřený na zhodnocení stávající nabídky služeb pro rozvoj šetrného cestovního ruchu v Balikpapském zálivu a na možná rizika nadměrného zatížení unikátních lokalit s vysokou biodiverzitou.

¹ nepovinné

Výsledky výzkumu budou platformou pro případnou certifikaci ekoturismu v tropických oblastech a pro vytvoření přiměřené propagace lokality.

Kvůli osvojení lokálního jazyka (nezbytného ke sběru dat), lepšímu pochopení a zažití tamní kultury a navázání kontaktů s odborníky, profesionály apod. je plánováno studium indonéštiny na Mulawarman University v Samarindě od začátku září 2014 do konce února 2015 (ve stejné době bude probíhat terénní výzkum).

Jinonice 17. června 2014

Jan Štrob
diplomant

Radim Šmíd
vedoucí DP

František Ryšánek
vedoucí katedry SKE

Příloha 2

Konkrétní ohrožení ekosystémů Balikpapanského zálivu

Na rozdíl od některých jiných oblastí vyžadujících ochranu, v případě Balikpapanského zálivu hrají místní komunity v neustálé degradaci ekosystémů relativně malou roli. Hlavní ohrožení zde totiž přichází v podobě lehkomyšlných a neudržitelných developerských projektů. Pro představu následuje jejich seznam a stručný popis.

Most přes ostrov Balang a navazující silnice. Jedná se o ekonomicky nevýhodný a environmentálně zničující rozvojový plán navržený provinční vládou. Má být podle něho vybudována silnice podél dosud zalesněného pobřeží zálivu a most spojující oba břehy hluboko v zálivu a značně daleko od Balikpapanu i Penajamu. Znamenalo by to obrovskou objížďku a odbočku z transkalimantanské silnice, čímž se zvyšují náklady na údržbu a silniční provoz, a přináší to i mnoho dalších problémů včetně nevyhnutelných environmentálních dopadů. Navíc by se tím zpřístupnily lesy Balikpapanského zálivu pozemkovým spekulacím ze strany vlivných osobností. I přesto vláda stále systematicky ignoruje návrhy alternativní trasy, která by neobnášela dlouhou zajižďku a neohrožovala citlivý pobřežní ekosystém.

Industriální expanze. V aktuálním strategickém plánu (2012 – 2032) existuje návrh na rozšíření průmyslové oblasti Kariangau do severního rozvodí, které je stále pokryto přirozenými regeneračními lesy s vysokou biodiverzitou. Proces je opět veden spekulacemi s levnými (zalesněnými) pozemky. Oblast je přitom pro industriální rozvoj krajně nevhodná. Kopcovitý a bažinatý krajinný ráz znemožňuje rozvoj průmyslu bez kontroverzní praxe rekultivace, tzv. „*cut and fill*“, tedy uříznout (*cut*) kopec a touto zemínou vyplnit (*fill*) mangrovové mokřady. Balikpapanský záliv také představuje relativně uzavřený vodní systém s výměnou vody limitovanou jen na Makassarský průliv. Veškeré sedimenty erodované následkem vymýcení lesů a industriální odpad se místo odplavení slapovými proudy do Makassarské úžiny začnou kumulovat v zálivu; mořský ekosystém se promění v toxický a nehostinný.

Plantáže palmy olejná a související průmysl. Odlehlejší oblasti Balikpapanského zálivu pod správou Penajam Paser Utara byla v poslední dekádě silně poškozena rozvojem plantáží palmy olejná (*Elaeis guineensis*), které jsou vysazovány podél pobřeží a řek, což je v Indonésii nezákonné. Mezi odpovědnými korporacemi figuruje i PT Agro Indomas, která i přesto, že je členem skupiny RSPO (Roundtable on Sustainable Palm Oil), způsobila největší poškození. Kromě plantáží se podél pobřeží rychle šíří i průmysl zpracovávající surový

palmový olej, což způsobuje destrukci lesa s vysokou hodnotou ochrany, fragmentaci populace kahau nosatých (*Nasalis larvatus*), sedimentaci a znečištění. Dalšími členy RSPO, společnostmi Wilmar a Kencana Agri Ltd., jsou environmentálně neudržitelným způsobem budovány sběrný a rafinerie palmového oleje.

Těžba a skladování uhlí. Depozity uhlí a jejich těžba představují vážnou hrozbu jak pro přírodní ekosystémy, tak pro vesnice a jejich okolí. K získání pozemků a povolení k těžbě jsou důlní společnosti připraveny použít i velmi nehumánní metody. Kromě přímého impaktu na půdu a lesy těžba uhlí zapříčiňuje ještě závažnější problémy – ztrátu vody a znečištění.

Chov krevet a chanosů stříbrných. Ačkoli již dříve donutily nevhodné přírodní podmínky pro chov krevet (*Caridea*) a chanosů stříbrných (*Chanos chanos*) vesničany jejich nešetrné farmy opustit, v současnosti se tento problém začíná opět objevovat. Tentokrát však kvůli pozemkovým spekulacím. Farmáři znovu odlesňují mangrovy a zakládají nevýnosné rybníky, aby si tak mohli půdu nárokovat a později pozemky prodat některé z korporací.

Plantáže akácií a zpracování celulózy. Původní lesy v horních tocích balikpapského rozvodí byly přeměněny na monokultury invazivní akácie (*Acacia mangium*) pro papírenský průmysl. Došlo tak ke ztrátě biodiverzity a k degradaci půdy a kontaminaci vody herbicidy a akáciovou pryskyřicí. Zpracování přináší vážné organické znečištění vody a vzduchu a následně způsobuje vymírání korálových útesů a místním obyvatelům kožní choroby.

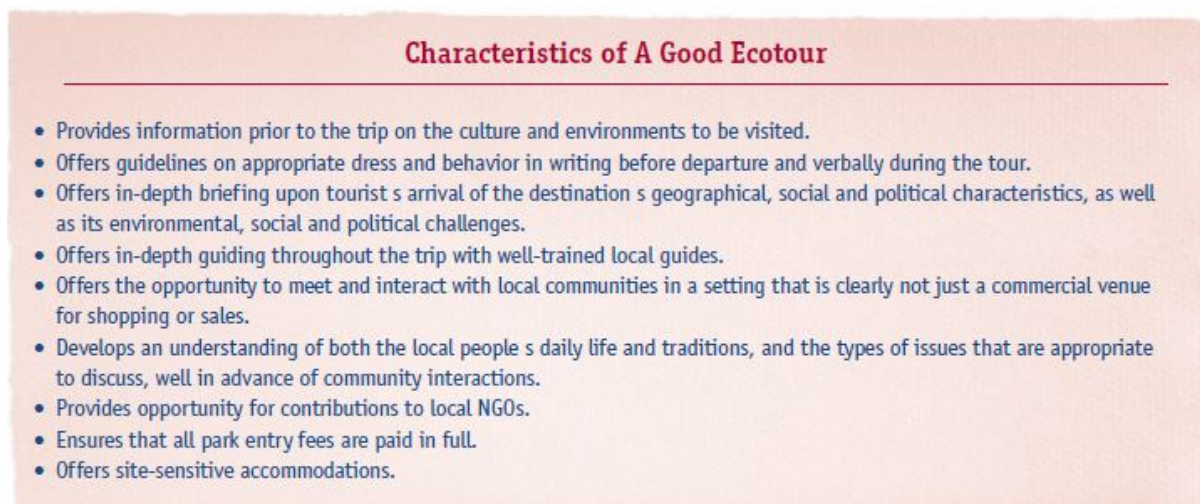
Lodní doprava. Zmíněný industriální rozvoj má za následek i významné navýšení lodní dopravy podél zálivu doprovázené výstavbou nových přístavních mol, kolizemi s mořskými savci a jejich usmrcováním a podvodním hlukovým znečištěním.

Produkce dřevěného uhlí. Dříve environmentálně udržitelná činnost se s degradací přírody stává jejím dalším ohrožením. Pálení dřevěného uhlí je spojeno s chudobou a vykořisťováním uhlířů. V Balikpapanu jde většinou o ilegální imigranty ze Sulawesi, kteří jsou nuceni pracovat za almužnu pro investory z komerční sféry i veřejných institucí. Kvůli výrobě dřevěného uhlí jsou ničena loviště tradičních rybářů, kácením největších mangrovů trpí i přírodní cestovní ruch.

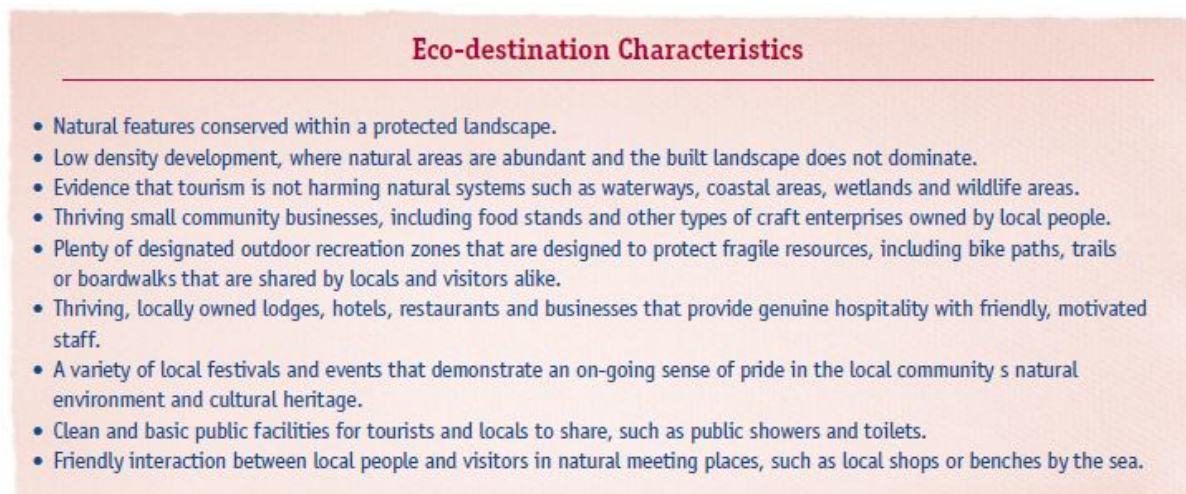
Příloha 3

Charakteristiky prvků ekoturismu

Představují body, které lze v aspektu ekoturismu hodnotit a které mohou pomoci při sestavování specifitějších kritérií pro hodnocení dalších ekoturistických atraktivit.

Obr. 1: Charakteristiky dobrého ekoturistického výletu – použito v Tab. 1 v kapitole 1.4.3 (zdroj: Wood 2002: 23)

Obr. 2: Charakteristiky ekoturistické destinace (zdroj: Wood 2002: 26)

Eco-destination Planning Guidelines

- Master plans for the entire tourism development region should specify green zones, trails, walking paths, public access areas, and clear rules on the density of development allowed in residential and commercial zones.
- Zones for tourism use should be clearly designated, as are zones inappropriate for tourism use.
- Visitor management plans and procedures should incorporate public comment during design and implementation phases, with monitoring programs that allow for regular discussion of tourism use and the correction of problems when they occur.
- Full stakeholder consultation should take place on the type of tourism development (if any) desired by local communities, utilizing local neutral intermediaries who understand the community's viewpoints and will not advocate a particular development approach. This process must give the community adequate time to consider its options, with outside counsel and representation available on request.
- Integrated natural resource planning should offer residents a variety of sustainable economic development alternatives beyond ecotourism.

Obr. 3: Zásady plánování v ekoturistické destinaci (zdroj: Wood 2002: 26)

Eco-destination Management Guidelines

- Provide adequate budgets to conserve popular tourist areas, and earmark tourism fees for conservation.
- Tourism businesses should pay impact fees that fund the infrastructure for solid waste treatment, sewage treatment capacity, electricity and water, because their guests will require these services. Tourism properties should receive clear incentives for conserving electricity and water.
- Environmental impact assessment programs should be followed by impact monitoring programs. These programs should be tied to business licensing and certification systems.
- Well-managed trails and camping areas should provide clearly marked rules for low-impact use.
- Published and recognized rules or regulations for public lands should detail the type of vehicles permitted in specific zones, speed limits, fines for dumping or pollution, clear rules for limiting off-road driving, oversight on the number of visitors allowed in zoned areas, and instructions on how and when to observe wildlife. Guidelines should state what is inappropriate.
- Training programs are necessary to provide local inhabitants with the opportunity to run their own businesses.
- Affordable housing programs should ensure that local residents are not excluded from their own communities due to ballooning real estate prices.

Obr. 4: Zásady managementu v ekoturistické destinaci použito v Tab. 2 v kapitole 1.4.3 (zdroj: Wood 2002: 27)

Ecology Definition

An ecolodge is a tourism accommodation facility that meets the following criteria:

- It conserves the surrounding environment, both natural and cultural.
- It has minimal impact on the natural surroundings during construction.
- It fits into its specific physical and cultural contexts through careful attention to form, landscaping and color, as well as the use of localized architecture.
- It uses alternative, sustainable means of water acquisition and reduces water consumption.
- It provides careful handling and disposal of solid waste and sewage.
- It meets its energy needs through passive design and combines these with their modern counterparts for greater sustainability.
- It endeavors to work together with the local community.
- It offers interpretative programs to educate both its employees and tourists about the surrounding natural and cultural environments.
- It contributes to sustainable local development through research programs.

Adapted from Mehta et al, *International Ecology Guidelines*, In Press

Obr. 5: Definice ekoturistické lodžie (zdroj: Wood 2002: 28)

Ec lodge Management Characteristics

- Provides on-the-job training to community members and local guides.
- Uses a majority of local staff people, and avoids giving city-trained or expatriate individuals all of the key responsibilities.
- Sets up after-hours second-language programs (to assist staff in speaking the language of visiting guests) using a local college graduate with expertise in language training.
- Has guests contribute to staff education and community development projects involving education or health.
- Encourages interested community members to communicate their knowledge about the area, while encouraging local guides to mingle with guests during communal hours.
- Supports guest learning experiences through visits to local farms, nurseries, reforestation projects, butterfly farms and other efforts to promote sustainability in the region.
- Promotes a system for guests to contribute financially to the preservation of natural areas in the region.
- Insists on recycling everything from table scraps to plastics, paper and metal.
- Uses alternative energy wherever possible.
- Uses biodegradable detergents and avoids the use of toxics whenever possible.
- Does not keep caged or exotic animals on the premises.

Adapted from Lewis, *International Ec lodge Guidelines*, In Press

**Obr. 6: Charakteristiky managementu ekoturistické lodžie
(zdroj: Wood 2002: 30)**

Příloha 4

Potenciální dopady přírodního turismu

Možné negativní dopady aktivit přírodního cestovního ruchu, které pomohou sestavit kritéria, jejichž plnění povede k potlačení těchto dopadů.

Table 2.3 Potential impacts of tourism on activities of daily living of wildlife

<i>Activity</i>	<i>Aspects of tourism impact</i>	<i>Wildlife groups potentially affected</i>
Navigation and orientation	Migrating species may be target of tourism interest. Disturbance at resting and refuge sites	Birds Bats Cetaceans
Communication to attract mates, deter predators, show fear, keep in contact with others	Noise Smell of humans and pet dogs	Birds Whales Wildlife with a high dependence on olfaction for communication
Finding food	Disrupted feeding patterns/ hunting behaviours Food provisioning	Wide range of species especially birds and mammals
Escaping from danger	Initiation of frequent escape responses resulting in stress and disruption to other normal activities	Wide range of species
Social behaviour in relation to colonial breeding, concentrations of wildlife and interaction within family groups	Disturbance can cause increased intra-specific competition and aggression between species	Birds Primates
Courtship and mating	Disrupted courtship displays and egg laying in birds	Birds
Breeding and egg laying activity/Rearing young	Disturbance that increases predation and mortality of young	Turtles Birds
Hibernation and aestivation	Disturbance (e.g. bat caves) resulting in additional and expensive energy expenditure	Bats and some other mammals Amphibians and fish that are dug out of dry water bodies are at risk
Moulting behaviour	Birds need safe refuges to undergo plumage moults. Moulting reduces normal activities and increases susceptibility to impact	Birds

Obr. 1: Potenciální dopady turismu na běžné aktivity divokých živočichů (zdroj: Newsome 2005: 43)

Table 2.1 The wildlife tourism paradigm

<i>Elements of the wildlife tourism paradigm</i>	<i>Potential impact</i>
Accessing natural areas to see wildlife	Construction of roads Noise and disturbance Road kill Barriers Pollution Facilities constructed in natural areas and close to wildlife habitat
Locating wildlife	Focus on breeding colonies and islands Locating migratory movements Targeting of rare and endangered species
Observing wildlife	Animal response to intrusion varies according to species, breeding status, sex, age, habitat and experience Focal activities such as spotlighting Can occur in sensitive environments (e.g. cave habitats)
Photographing wild animals	Potential for extended visitor-wildlife interaction Risk of close approach Disturbance to feeding animals (e.g. encirclement of predators by vehicles in African national parks) Animals may be followed May be attempts to manipulate and feed Focus on breeding birds and/or adults with young Small animals may be captured
Feeding wildlife	Disruption of normal feeding activities Nutritional problems for target species Attraction of scavenging species Habituated/attracted species a potential danger to visitors Risky and dangerous animals may have to be destroyed
Touching and close interaction	Risk of disease transmission Visitor conflict in relation to differing values regarding appreciation of wildlife (manipulative versus authentic) Habituated/attracted species a potential danger to visitors Risky and dangerous animals may have to be destroyed

Obr. 2: Paradigma přírodního cestovního ruchu (zdroj: Newsome 2005: 47)

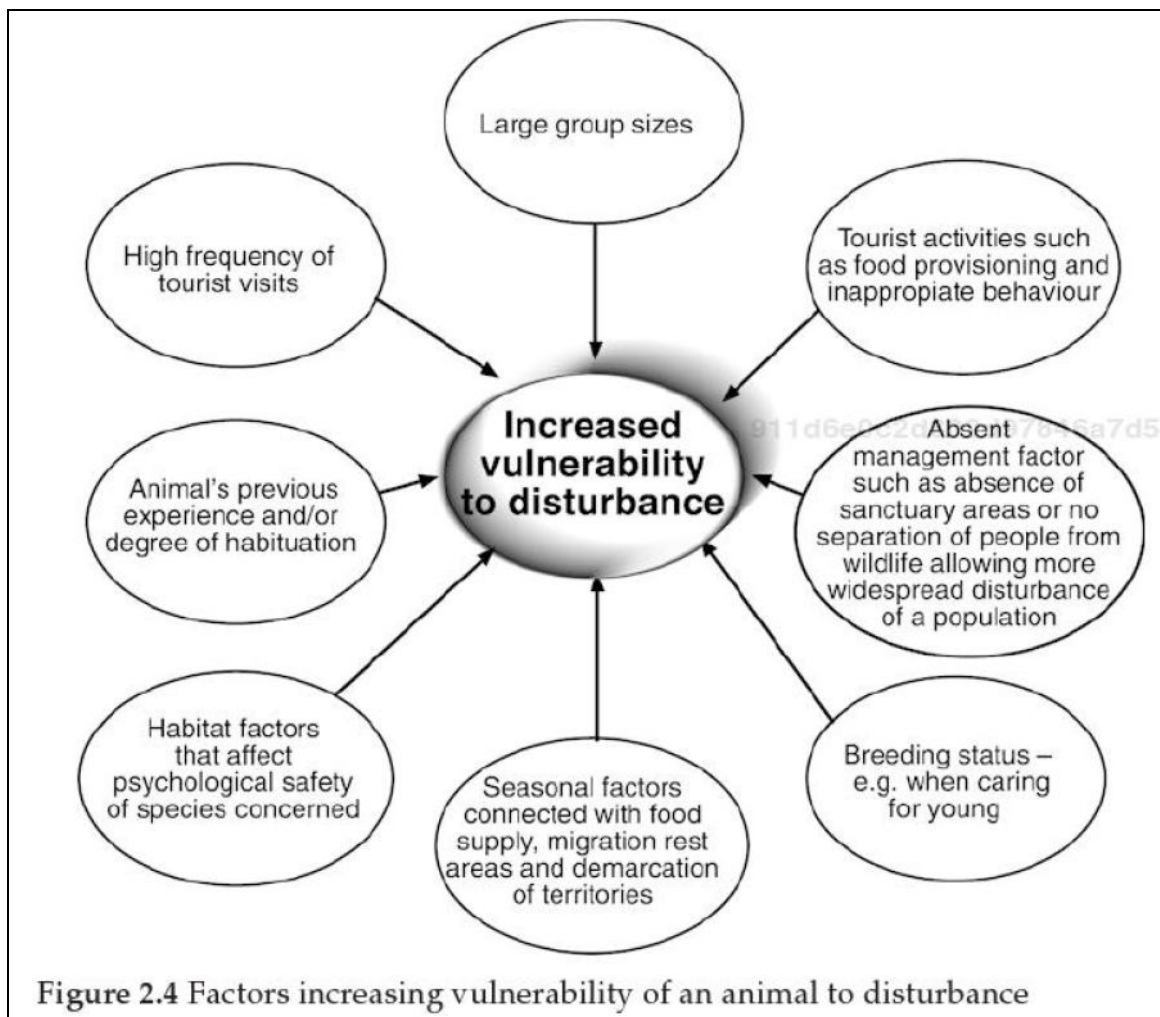

Figure 2.4 Factors increasing vulnerability of an animal to disturbance

Obr. 3: Faktory ovlivňující zranitelnost dotčených živočichů k disturbanci (zdroj: Newsome 2005: 65)

Příloha 5

Příklady subkritérií pro hodnocení ekoturismu

Zde přikládám ukázkou rozpracování některých kritérií ekoturismu pro posouzení vybraných atraktivit. Dílčí body přibližují prvky, kterých je třeba si všímat.

2	Jsou stanovena jasná pravidla pohybu, pobytu a chování v místě poskytování služeb a v zázemí a
3	jsou zřetelně a srozumitelně předávána návštěvníkům:
	Existuje vnitřní a vnější řád, který maximálně respektuje limity prostředí a vede k co nejnižší disturbanci
	V nejlepším případě byla tato pravidla konzultována s odborníky
	Pravidla jsou zřetelně uvedena na viditelných tabulích nebo jsou srozumitelně sdělována návštěvníkům před či během aktivit
5	Velikost a frekvence skupin účastníků odpovídá únosné kapacitě ekosystému:
	Turistickou únosnou kapacitu je nutné vypočítat pro každou posuzovanou atraktivitu samostatně, např. podle Kanoje (2006)
	Díky odbornému posouzení situace Dr. Lhotou mohlo být přistoupeno k hodnocení kritéria přímo i bez složitého výpočtu
6	Existují a jsou používány cesty uzpůsobené tak, aby docházelo k minimalizaci disturbance ekosystému.
7	Způsob, jakým jsou aktivity prováděny, vede k minimalizaci disturbance a vlivu na ekosystém:
	Existují šetrně vybudované a co nejméně rušivé chodníky, či stezky z lokálních přírodních materiálů
	Tyto cesty jsou jasně vymezené, stejně jako prostory, které pro turisty určené nejsou
	Turisté jsou po celou dobu vedeni průvodcem, který zároveň kontroluje, aby turisté nepřekračovali jím vymezenou cestu
	Jsou-li používány dopravní prostředky, děje se tak co nejšetrnějším způsobem
	Jsou dodržována stanovená pravidla minimalizující negativní impakty
	Je udržována dostatečná vzdálenost od pozorovaných živočichů
	Je evidentní (v lepším případě prokazatelné), že aktivity nenarušují přírodní systémy (např. vodní cesty, pobřežní oblasti, mokřady, další ekosystémy)
8	Poskytovatelé služeb jsou kvalifikovaní:
	Poskytovatelé mají odborné vzdělání nebo odbornou praxi nebo
	Prošli iniciačním školením a přezkoušením
	Absolvují průběžná školení a tréninky
	Alespoň vybraní poskytovatelé jsou schopni komunikovat jazykem srozumitelným i pro zahraniční turisty (např. anglicky).
	Počet těchto poskytovatelů je přiměřený průměrnému počtu zahraničních návštěvníků
9	Dochází k pozitivní pro-environmentální interpretaci přírody, lokálních společností a kultur:
	Je sledována odbornost, kvalita, obsah, technika, styl, četnost, délka, přiměřenost apod. výkladu podávaného před, v průběhu nebo po aktivitě
	Jsou sledována vizuální sdělení, např. informační tabule, postery, spoty apod., také jejich umístění, obsah, kvalita, design, jazykové varianty, četnost atd.

Příloha 6

Mangrove Center

Obr. 1: Mangrovy podél řeky Somber s posledními spacími stromy kahau nosatých

Obr. 2: Průmyslová zóna obklopující lesy Mangrove Centra

Obr. 3: Přístaviště Mangrove Center

Obr. 4: Nový raft

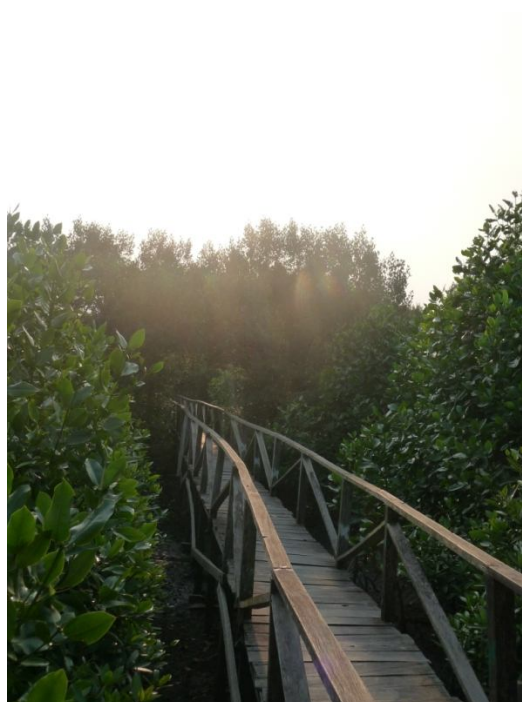

Obr. 5: Ceremoniální vysazování mangrove

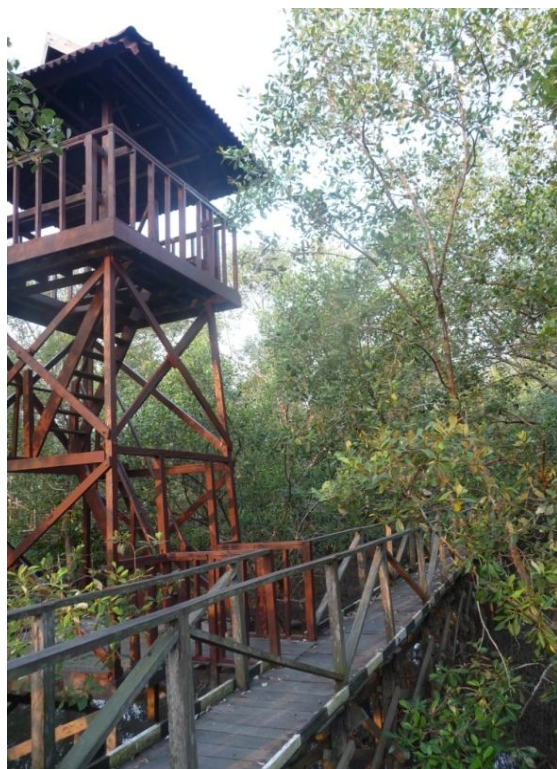

Obr. 6: Další sazenice mangrovníků připravené k výsadbě

Margomulyo

Obr. 7 a 8: Vstup do Margomulya

Obr. 9 a 10: Vyhlídková věž a všudypřítomné odpadky

Obr. 11: Jedna z výukových tabulí ve škole SMAN 8 sponzorovaných národní těžební společností Pertamina

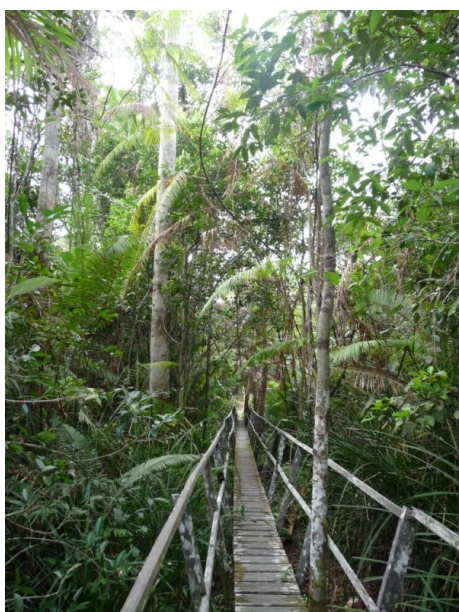

Obr. 12: Propagační cedule připomínající výsadbu mangrovníků

Hutan Lindung Sungai Wain

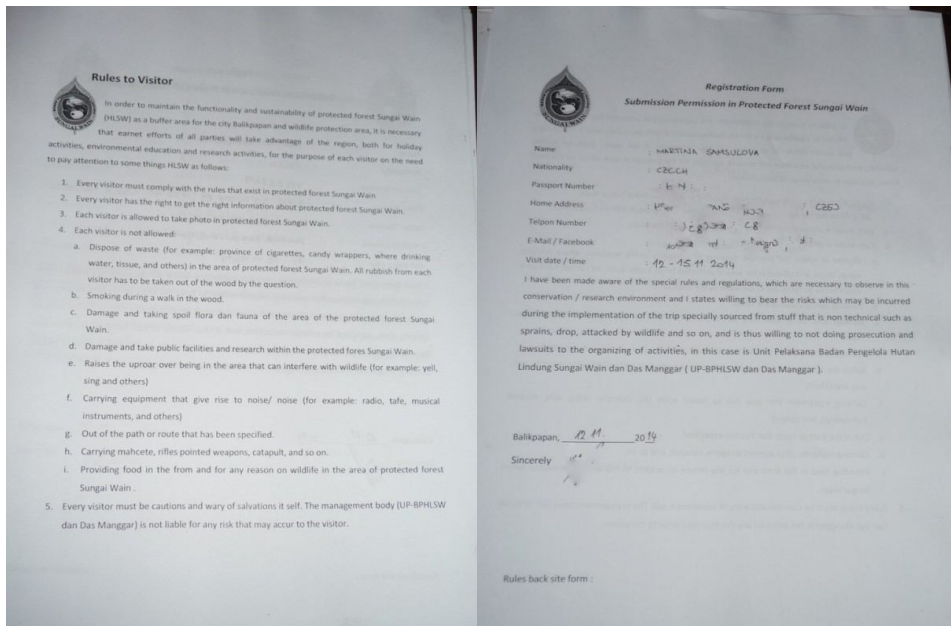
Obr. 13: Pos Ulin – hlavní budova HLSW a okolí

Obr. 14 a 15: Chodník a most v turistům přístupné části HLSW

Obr. 16 a17: Jedna z mála infocedulí v terénu a ubytovací jednotka pro turisty

Obr. 18: Pravidla pohybu a pobytu pro návštěvníky HLSW

Obr. 19: Trouchnivějící torzo vyhlídkové věže

Obr. 20: Nikdy neužívaný most vedoucí odnikud nikam (nespojuje žádné stezky)

KWPLH

Obr. 21: Pohled přes medvědí výběh na vyhlídkový chodník

Obr. 21 a 22: Pohled do výběhu a ukázka znázornění pravidel pro návštěvníky

Obr. 23: První vstupní brána do KWPLH u hlavní spojky Balikpapan – Samarinda

Obr. 24: Ukázka z interaktivní expozice o medvědech malajských

Obr. 25: Expozice o Balikpapanském zálivu

Obr. 26: Promítání a diskuse se školáky z balikpapanské základní školy

Příloha 7

Schematické hodnocení jednotlivých atraktivit

Tabulka představuje velmi zjednodušené vizuální znázornění výsledků hodnocení z aspektu ekoturismu. Slouží spíše jen pro srovnání jednotlivých atraktivit, pro vykreslení představy. Kritéria nejsou ve většině případů (ne)splněna stoprocentně, což je ostatně vysvětleno a popsáno v jednotlivých kapitolách analytické části této práce.

Při hodnocení byl zohledněn zvláštní status KWPLH, které bylo posuzováno jako rekreační středisko s hlavním zaměřením na environmentální výchovu.

Tab. 1: Schematické hodnocení vybraných atraktivit (zdroj: vlastní výzkum)

kritérium	Mangrove Center	Ms. Nila	Margomulyo	HLSW	KWPLH
1	nesplněno	nesplněno	nesplněno	nesplněno	nesplněno
2	splněno	splněno	nesplněno	splněno	splněno
3	splněno	splněno	nesplněno	splněno	splněno
4	splněno	splněno	splněno	splněno	splněno
5	nesplněno	splněno nezáměrně	nesplněno	splněno nezáměrně	splněno nezáměrně
6	splněno	splněno	splněno	splněno	splněno
7	splněno částečně	splněno	nesplněno	splněno	splněno
8	nesplněno	splněno	nesplněno	splněno částečně	splněno
9	nesplněno	splněno	nesplněno	splněno částečně	splněno
10	nesplněno	splněno	nesplněno	splněno	splněno
11	splněno částečně	nesplněno	nesplněno	splněno	splněno
12	splněno částečně	splněno částečně	splněno	splněno	splněno
13	splněno částečně	splněno nezáměrně	nesplněno	splněno částečně	splněno
14	splněno nezáměrně	splněno nezáměrně	splněno	splněno	splněno
15	splněno částečně	splněno	splněno	splněno	splněno
16	splněno	splněno	splněno	splněno	splněno
17	splněno nezáměrně	splněno nezáměrně	splněno nezáměrně	splněno nezáměrně	splněno nezáměrně
18	nesplněno	splněno částečně	nesplněno	splněno částečně	splněno částečně

Legenda: splněno splněno nezáměrně splněno částečně nesplněno

Příloha 9

Program územního využití Kota Balikpapan

Na první straně jsou vyznačeny informace týkající se modelového území vymezeného pro cestovní ruch (*Kawasan Pariwisata*), na druhé straně jsou jako strategické oblasti vyznačena území pro rozvoj průmyslu (*Pengembangan Kawasan Industri Kariangau*) a území pro ochranu HLSW (*Konservasi Kawasan Hutan Lindung Sungai Wain*). Příloha má pouze ilustrační charakter, proto byla ponechána v originálním jazyce.

INDIKASI PROGRAM UTAMA	SUMBER PENDANAAN				INSTANSI PELAKSANA		LOKASI	PELAKSANAAN							
	APBN	APBD	HIBAH	BANTUAN/ SWASTA	UTAMA	PENDUKUNG		2012	2013	2014	2015	2016	2017- 2021	2022- 2026	2027- 2032
a. Review Masterplan Kawasan KIK Kariangau	V				Bappeda Prov.	Bappeda Kota, DTKP, PU		■							
b. DED Kawasan KIK Kariangau	V				Bappeda Prov.	Bappeda Kota, DTKP, PU			■						
c. Amdal Kawasan KIK Kariangau	V				BLH	Bappeda Kota, DTKP, PU				■					
KAWASAN PARIWISATA															
a. Review RIPPDA Balikpapan		V			Disporabudpar	Bappeda			■						
b. Identifikasi dan inventarisasi potensi daya tarik wisata	V	V			Disporabudpar	Bappeda			■						
c. Pengembangan destinasi dan daya tarik wisata potensial / strategis										■					
d. Pengembangan infrastruktur kawasan wisata	V	V			Disporabudpar	DPU				■	■				
e. Mengembangkan destinasi wisata	V	V	V	V	Disporabudpar	DPU, Investor				■	■				
f. Studi, identifikasi dan program pengembangan wisata bahari	V	V	V	V	Disporabudpar	DPU, DPKP, Investor				■	■				
g. Perencanaan pengembangan daya tarik wisata	V	V	V	V	Disporabudpar	DPU, Investor				■	■	■			
KAWASAN PENDIDIKAN															
a. DED Kawasan ITK Karangjoang	V	V			DTKP	Bappeda		■	■	■	■	■	■		

Obr. 1: Plán pro území vyhrazená pro cestovní ruch (zdroj: upraveno z RTRW Kota Balikpapan 2012: V - 12)

INDIKASI PROGRAM UTAMA	SUMBER PENDANAAN				INSTANSI PELAKSANA		LOKASI	PELAKSANAAN							
	APBN	APBD	HIBAH	BANTUAN/ SWASTA	UTAMA	PENDUKUNG		2012	2013	2014	2015	2016	2017- 2021	2022- 2026	2027- 2032
INFORMAL															
a. Penataan ruang bagi sektor informal	V	V		V	DTKP	Bappeda	Kelurahan Prapatan, Klandasan Ulu, Klandasan Ilir, Damai, Sepinggan, Kariangau								
b. Penyediaan lahan bagi sektor informal		V			DTKP	Bagian Perengkapan	Kelurahan Prapatan, Klandasan Ulu, Klandasan Ilir, Damai, Sepinggan, Kariangau								
c. Monitoring kegiatan sektor informal		V			Satpol PP	DTKP	Kelurahan Prapatan, Klandasan Ulu, Klandasan Ilir, Damai, Sepinggan, Kariangau								
IV. KAWASAN STRATEGIS															
Pengembangan Kota Baru Karang Joang	V	V		V	DTKP	Bappeda, DPU	Kelurahan Karang Joang								
Pengembangan Kawasan Industri Kariangau	V	V	V	V	Bappeda Kota.	Bappeda Prov, DTKP, PU, BLH	Kelurahan Kariangau								
Pengembangan Kawasan Minapolitan	V	V			DPKP	DPU	Kelurahan Manggar, Manggar Baru								
Pengembangan Kawasan Reklamasi Pantai		V		V	PU	Bappeda, BLH, DTKP, Badan Pengelola	Kelurahan Prapatan, Klandasan Ilir, Klandasan Ulu, Gn. Bahagia, Sepinggan								
Pengembangan Kawasan Kota Baru Teritip	V	V		V	PU	Bappeda, DTKP	Kelurahan Teritip								
Pengembangan Kawasan Permukiman Nelayan Margasari	V	V	V	V	DTKP	Bappeda BPBD	Kelurahan Margasari								
Pengembangan Kawasan Pendidikan ITK	V	V			DPU	Bappeda, BLH, DTKP									
Konservasi Kawasan Hutan Lindung Sungai Wain	V	V	V	V	BLH & Badan Pengelola Hutan Lindung S. Wain dan S.Manggar	Bappeda, BPN	Kelurahan Kariangau, Kelurahan Karangjoang								
Konservasi Kawasan Hutan Lindung Sungai Manggar	V	V	V	V	BLH & Badan Pengelola Hutan Lindung S. Wain dan S.Manggar	Bappeda, BPN	Kelurahan Karangjoang dan kelurahan Manggar								

Obr. 2: Plán pro rozvoj průmyslové zóny a Chráněného lesa řeky Wain (zdroj: upraveno z RTRW Kota Balikpapan 2012: V-13)

